

הלכות פסח

מתוך ספרו החדש של מרן ראש הישיבה
הרה"ג מאיר מאזוז שליט"א

ההלכות
בקובץ זה מתוך
הספר החדש!
ה' נסי
חלק ב'

✓ הספר כולל:

- הלכות פסח עם ביאורים ומקורות
- שאלות ותשובות בענייני פסח
- חידושים על הרמב"ם
- חידושים על שלחן ערוך (סימנים תכ"ט-תצ"ד)
- מערכות, חידות ופתרונן
- מכתבי תורה

להזמנת הספר « 050-415-85-65

או באתר כסא רחמים: www.ykr.org.il

פרק א'

הלכות חודש ניסן

א. שואלים בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום (מיום פורים ואילך). אולם אין זה חיוב גמור, ומותר לכל תלמיד חכם להמשיך בלימודו במקום שלבו חפץ, ואין דין זה אלא להיחשב "שואל כענין". ומכל מקום המורים הוראות לרבים או הנותנים שיעורים ומרביצים תורה, צריכים ללמוד ולחזור על הלכות הפסח להיות בקיאים בהלכות אלו, ולהודיע לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ועכ"פ בימי החגים עצמם צריך ללמוד ולדרוש בהלכות פסח בפסח והלכות חג בחג, וכתקנת משה רבנו (מגלה דף ל"ב ע"א), שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל (ויקרא כ"ג מ"ד).

ב. בשבת שלפני ראש חודש ניסן, בנוסח הכרזת ראש חודש כשאומר הש"ץ יחדשהו הקב"ה עלינו וכו' לטובה וכו', הנכון לומר: "ולגשמים בעתם ולטללי ברכה", דהיינו לגשמים "בעתם" עד ערב פסח, ומשם ואילך לטללי ברכה.

ג. בכל חודש ניסן אין נופלים על פניהם ואין אומרים וידוי ותחנונים, מפני שכל החודש הוא ימי שמחה לישראל בתקופות העבר ההווה והעתיד, כי באחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאי שבטי ישראל הקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח במשך שנים עשר יום, נשיא אחד ליום, ולמחרת שהוא יום י"ג בניסן היה יום אסרו חג שלהם, ויום י"ד בניסן הוא ערב פסח, ולאחר מכן שבעת ימי הפסח, ויום כ"ב בניסן הוא אסרו חג של פסח. ובנין בית המקדש השלישי, שיבנה במהרה בימינו, יהיה ביום טוב של פסח, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל, וחנוכת בית המקדש שתהיה נמשכת שבעה ימים, תתקיים לאחר הפסח, כי אין מערבים שמחה בשמחה. וכך עשו בימי חזקיהו המלך את חג המצות

שבעת ימים בשמחה גדולה והוסיפו עוד שבעת ימים אחרים שמחה (דה"ב ל' פסוק כ"א כ"ג). נמצא שכל ימי חודש ניסן מקודשים לימי שמחה וששון לישראל. לכן אין ראוי לומר וידוי ותחנונים ונפילת אפים בימים אלו. ויש אומרים לפי שיצא רוב החדש בקדושה ממשיכים כלו בקדושה.

ד. מנהג טוב לקרות בכל יום החל מראש חודש ניסן, פרשת הנשיא של אותה יום, וביום י"ג ניסן קוראים מתחלת פרשת בהעלותך עד "כן עשה את המנורה". ויש נוהגים לקרות פסוקים אלו מתוך ספר תורה, אבל מנהגנו לקרותם מתוך החומש.

ה. אין לגזור תענית ציבור בכל ימי חודש ניסן, על כל צרה שלא תבוא. אבל תענית יחיד מותר להתענות בחודש ניסן, חוץ מיום ראש חודש ניסן ושבעת ימי חג הפסח. וטוב להחמיר שלא להתענות גם ביום אסרו חג (שהוא למחרת הפסח). ועל פי זה פשט המנהג (לספרדים) להתענות בימי ניסן, תענית של יום הפקודה (יאר צייט) של אביו או אמו. ועדות שנהגו שהחתן או הכלה מתענים ביום חופתם, רשאים להתענות תענית זו בימי ניסן. אולם מנהג רבים מן הספרדים ועדות המזרח שאין החתן והכלה מתענים כלל ביום חופתם. ומנהגנו בג'רבא ובארץ ישראל להתענות החתן דוקא.

ו. אין לומר מזמור "יענך ה' ביום צרה" בתפלת שחרית בכל ימי חודש ניסן, וכן אין לומר מזמור "תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני", הואיל ונאמר בו "ביום צרתי אקראך", ואין להזכיר יום צרה בימי ניסן שהם ימי גאולה ושמחה לישראל. וכן אין אומרים "צדקתך" בתפלת מנחה בשבתות של חודש ניסן. אבל "מזמור לתודה" אומרים בפסוקי דזמרה של שחרית גם בחודש ניסן, ואפילו בערב פסח ובחול המועד של פסח, חוץ משבתות וימים טובים.

ז. מותר לעלות בחודש ניסן לקברי הנפטרים ביום השבעה ובשלישם, ואם יש חשש שיבכו וכו' אין עולים בניסן.

ח. אין מספידין בחדש ניסן. וכן הספד בקלטת, אם המספיד בוכה, אין לשמוע הקלטת בחדש ניסן. אמנם להספיד חכם בפניו שרי.

ז. בחודש ניסן אין אומרים תיקון חצות אלא רק תיקון לאה. ובחול המועד פסח אין אומרים אף תיקון לאה.

י. ראש חודש ניסן שחל בשבת, שמוציאים שלשה ספרי תורה, והיה צורך להעלות עולים נוספים על חובת היום, צריכים לומר קדיש גם אחר קריאת ספר תורה הראשון, כיון שהיו עולים נוספים ונשלמה חובת היום, ובסך הכל יאמרו שלשה קדישים.

יא. נוהגים יוצאי אי ג'רבא בליל ראש חודש ניסן לעשות מאכל הנקרא "בסיסה", והוא עשוי מקמח קלי ונותנים עליו שמן, ומקפידים לערב השמן עם הקמח ע"י מפתח עד שיתגבל. וגם אם חל ר"ח ניסן בשבת נוהגים להקל לגבל כנ"ל, ויש להם על מה שיסמוכו. ומי שירצה לחוש לכתחלה לדעת היש אומרים בש"ע (סימן שכ"א סעיף ט"ז), יתן הקמח תחלה וגם יעשה הבלילה רכה.

פרק ב'

הלכות ברכת האילנות

א. היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאים פרחים, מברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם". ותיקנו ברכה זו, לפי שהוא ענין שבא מזמן לזמן באופן מחודש, שאדם רואה עצים יבשים שהפריחם הקב"ה. ואינו מברך אלא פעם אחת בשנה ולא יותר.

ב. גם הנשים רשאות לברך ברכת האילנות בחודש ניסן. ומ"מ מעולם לא נהגו אצלנו הנשים לברך ברכת האילנות (וכן סדר תשליך), כי כל כבודה בת מלך פנימה.

ג. טוב לברך ברכת האילנות על אילנות הנטועים בגנות ופרדסים שמחוץ לעיר. ואם קשה לו לצאת אל מחוץ לעיר יוכל לברך גם על אילנות שבתוך העיר.

וטוב שיצטרפו עשרה לצאת לברך ברכת האילנות בכוונה, ואחר כך יאמרו מזמור "בשוב ה' את שיבת ציון", ומזמור "הללויה הללו את ה' מן השמים" וכו'. ומנהגנו לומר גם פתיחת אליהו והתפלות שתיקן הגרי"ח זצ"ל (בס' לשון חכמים ח"א) ולסיים רבי חנניה בן עקשיא וכו' וקדיש על ישראל. וטוב שאחד יברך הברכה בקול רם, וכלם יענו אמן, ואחר כך יברכו הם בקול רם ויענה אחריהם אמן. ואף שעדיף שיברכו כולם ביחד משום ברוב עם הדרת מלך (עין ברכות דף נ"ג ע"א), מ"מ שלא יפסידו עניית אמן, שגדול העונה אמן יותר מן המברך, יעשו כנ"ל.

ד. היוצא מביתו לתפלת שחרית בראש חדש ניסן, ורואה ציבור העומדים לברך ברכת האילנות, לא יברך עמהם, אלא לאחר התפלה, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, אף על פי שמפסיד בזה מעלת ברוב עם.

ה. לכתחלה יש לברך ברכת האילנות על אילנות מאכל, ואם בירך על אילני סרק יצא. ודי לכתחלה בשני אילנות אפילו ממין אחד, והמברך על מיני אילנות הרבה הרי זה משובח. ואם לא מצא אלא אילן אחד, יכול לברך עליו.

ו. אילנות שמוציאים פירות מרים ואפשר למתקם ע"י בישול וכדומה, נחשבים כאילני מאכל, ואפשר לברך עליהם ברכת האילנות לכתחלה.

ז. אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, יש אומרים שאין לברך עליהם ברכת האילנות, הואיל וקיומם נגד רצון הבורא, ויש חולקים ואומרים שיכול לברך עליהם מפני שהברכה היא על כללות הבריאה. ולמעשה נכון להורות שלא לברך עליהם, שספק ברכות להקל. ומ"מ על אילנות תפוז המנהג פשוט לברך עליהם אע"פ שהם מורכבים.

ח. וכן אפשר לברך ברכת האילנות על אילנות שהם בתוך שלש שנים לנטיעתם, אף על פי שהם ערלה ואסורים בהנאה, הואיל ולא נעשו באיסור.

ט. אילן שניטע בעבירה בשנת השמיטה, יש מקום להקל לברך עליו ברכת האילנות אם אינו מוצא אחרים בנקל.

י. מותר לברך ברכת האילנות בשבת, ואין לחוש ולגזור פן ישכח ויתלוש מפרחי האילנות בשבת. אלא שלכתחלה מהיות טוב יש לברך ברכת האילנות בימות החול, כשאינן חשש שיפסיד הברכה.

יא. אם לא בירך ברכת האילנות כשראה אותם עם פרחיהם בתחלת חודש ניסן, יכול בדיעבד לברך ברכת האילנות גם אחר כך במשך כל החודש, כשראה פעם נוספת אילנות עם פרחיהם. והזריזים מקדימים למצוות לברך בהקדם כל מה שאפשר. ואין להשהות הברכה כדי לברך בציבור. וזריזין מקדימין מראש חודש ניסן, וכן המנהג כיום.

יב. לכתחלה אין לברך בחודש אדר אלא ימתין לחודש ניסן, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות, ואם לא נודמן לו לברך ברכת האילנות עד שיצא ניסן, רשאי לברך ברכת האילנות בחודש אייר, ובלבד שיהיו עדיין האילנות בפריחתם ולא גדלו פירותיהם. ובמקומות שפריחת האילנות בתשרי או בחשון, רשאים לברך ברכה זו בשעת פריחתם, שלא דיברו חכמים אלא בהווה. והוא הדין שרשאים לברך בחודש אדר, כשפריחת האילנות באותו מקום בחודש אדר.

יג. אם לא בירך עד שגדלו הפירות, שוב אינו מברך. ויש אומרים שכל שנפלו הפרחים, אפילו לא גדלו הפירות באופן שראויים לאכילה, אין לברך ברכה זו, ויש אומרים שיכול לברך. וכן עיקר. ומכל מקום אילן שהתחילו לגדול בו חלק מפירותיו, אם יש בו עדיין פרחים ונצנים, לכל הדעות יכול לברך עליו ברכת האילנות.

יד. סומא לא יברך ברכת האילנות, שברכה זו תלויה ב"ראייה", והוא אינו רואה. ונכון שישמע מפיו שליח צבור המברך, ויענה "אמן" אחריו. אבל המרכיב משקפים לעיניו, פשוט שרשאי לברך, ואפילו אם מרכיב משקפי שמש כהות.

טו. קטן שיגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד באמצע חדש ניסן וכ"ש בסופו, לא ימתין מלברך עם הצבור, אלא יברך עמהם מיד בר"ח. אא"כ הוא יהיה לבר מצוה עד ז' בניסן (ועד בכלל) שאז כדאי להמתין ולא יברך עד שיגדיל.

פרק ג'

הלכות שבת הגדול

א. שבת שלפני הפסח נקראת "שבת הגדול", מפני הנס שנעשה בה. כי פסח שיצאו בו ממצרים חל אז ביום חמישי בשבת, וכבר בשבת שלפניו שהוא יום עשירי לניסן, נצטוו לקחת שה לבית אבות לצורך קרבן פסח. וכשעשו ישראל כן, נתקבצו בכורי מצרים אצל ישראל ושאלום פשר דבר, וענו להם: זבח פסח הוא לה' שעתידי להרוג כל בכורי מצרים, ולכן נצטוינו לתת מדם הקרבן על שתי המזוזות ועל המשקוף לבל יבוא המשחית אל בתינו לנגוף. ומיד הלכו הבכורות אצל אבותיהם ואצל פרעה, ודרשו לשלח את ישראל ממצרים לבל ייהרגו בגללם, ונתקלו בסירוב מוחלט, ואז פתחו במלחמה זה לעומת זה, ונהרגו רבים ממצרים, וכמו שנאמר "למכה מצרים בבכוריהם" (תהלים קל"ו י'), כלומר שמצרים הוכו על ידי בכוריהם. וכשראו המצרים כך חגרו איש חרבו לנקום בישראל, ובקשו להשמיד ולהרוג את ישראל ח"ו, והשי"ת הגן עליהם ברוב רחמיו והחלה את מצרים בתחלואים רבים ומשונים, ועל ידי כך ניצולו עם ישראל מזעמם. ולכן נקראת שבת זו שבת הגדול, כי יום גדול הוא לישראל שניצולו מאבדון וכליון חרוץ ח"ו. וההפטרה בשבת הגדול: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים", בין כשחל שבת הגדול בערב פסח, בין כשחל קודם לכן. ואם יש מנהג ברור וקבוע בבית הכנסת שאין מפטירין אלא בהפטרות פרשת השבוע, אין לשנות מהמנהג מפני המחלוקת, ובפרט שיש להם על מה שיסמוכו.

ב. חובה קדושה להתאסף ברוב עם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשמוע דרשות רבני גדולי ישראל בשבת הגדול בכל אתר ואתר. ועל הרבנים להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה בדיני פסח והלכותיו המרובים ועריכת הסדר כמשפטו, וירחיבו את הדיבור גם באגדה ובסיפור יציאת מצרים ופירושי ההגדה של ליל

פסח להזכיר גבורות ה' עוזו ונפלאותיו. וכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו. וכשחל ערב פסח בשבת, יש להקדים דרשת שבת הגדול לשבת שלפניו.

פרק ד'

קמחא דפסחא

א. מנהג קדום לקנות חטים ולחלקן לעניים לצורך פסח. וכיום נוהגים לתת קמח או מצות במקום חטים. ויש נוהגים לתת כסף וקוראים לזה "קמחא דפסחא". ושיעור הנתינה צריך ליתן כל אחד לפי ממונו. ואלו המשתמטים שלא ליתן, יש עון בידם כיון שהוא מנהג קדום, ועיני עניים מצפות לזה. וכבר כתב הרמב"ם (בפ"ז מהל' יו"ט הי"ח): וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאמנה עם שאר העניים האומללים. אבל מי שנועל דלתות הצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כרסו. עכ"ל.

ב. יכול ליתן מעות לקמחא דפסחא ממעשר כספים.

פרק ה'

בדיקת חמץ

מצות הבדיקה

א. מצות עשה מן התורה להשבית ולבער את החמץ קודם הפסח. ותקנו חכמים לבדוק ולחפש את החמץ לאור הנר בליל ארבעה עשר בניסן, מפני שבלילה

כל העם מצויים בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה. ומ"מ נראה שמותר ליכנס בפסח לבית של חילוני שלא בדק חמצו (אבל אוכל כשר בפסח) אם יש לו איזה צורך, ובלבד שלא יאכל ולא ישתה שם כלום.

ב. זמן הבדיקה הוא מיד אחר צאת הכוכבים (דהיינו כעשרים דקות לאחר שקיעת החמה). ומיהו בדיעבד אם בדק החמץ אחר השקיעה קודם צאת הכוכבים, יצא ידי חובה, ונכון לחפש ולבדוק החמץ עוד זמן מה בליל י"ד. וחצי שעה קודם לכן לא יתחיל לעסוק בשום מלאכה, ולא יאכל פת או עוגה יותר משיעור כביצה (בלי קליפתה), שמא ימשך בסעודתו וישכח מלבדוק, אבל לאכול עוגה או פת עד שיעור כביצה (בלי קליפתה, דהיינו כחמשים סמ"ק), וכן פירות או תבשיל של אורז (אפילו הרבה) מותר. ומלאכות שהן צורך הבדיקה, כגון נקיון ושטיפה, פשוט שמותר.

ג. אם עדיין לא התפלל ערבית והגיע זמן הבדיקה, יקדים להתפלל ערבית ואחר כך יבדוק. ואם יש שם איש אחר, יאמר לו שיזכירהו לבדוק מיד לאחר תפלתו.

ד. משעה שהגיע זמן הבדיקה אסור ללמוד עד שיבדוק. אבל אם התחיל ללמוד קודם זמן הבדיקה אינו צריך להפסיק. ואף שיעור קבוע נכון להחמיר שלא לקיימו בזמן הבדיקה, ורק אחרי הבדיקה יתאספו לשיעור.

מקומות החייבים בבדיקה

ה. צריך לבדוק בכל המקומות שיש ספק שמא הכניסו לשם חמץ. ולכן כל חדרי הבית, לרבות המרפסות והמחסנים, צריכים בדיקה, שפעמים אדם נכנס לשם ופת או עוגה בידו. ובפרט יש לבדוק במזנון ובמקרר, ובכל יתר המקומות שמאחסנים שם מאכל ומשקה שיש בהם חשש חמץ, אף על פי שברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ. ומכל מקום אם כבר ניקו את המקרר היטב והכניסו שם מצרכים הכשרים לפסח ונזהרו שלא להכניס שם חמץ כלל, דיו בבדיקה קלה לאור נר או לאור פנס כ"ס.

ו. הספרים אינם צריכים בדיקה. רק לא יניח אותם על השלחן בפסח, שמא יהיה בהם איזה פירור ויפול על השלחן (ואבא מארי הגאון זצ"ל היה נזהר בכל השנה שלא להניח ספר על השלחן בשעת האוכל, ומקיים בזה זכירת יציאת מצרים כל יום). והברכונים יניחם עם כלי החמץ.

ז. חדר המדרגות של הבניין צריך בדיקה.

ח. אדם שיש לו חנות, צריך לבדקה, ואף על פי שאינו נכנס לשם כל ימי הפסח. וגם אם יש מרחק רב בין הבית לחנות, אין צריך לברך פעם נוספת על הבדיקה, מפני שיש אומרים שהליכה אינה נחשבת להפסק, ועוד שכל הבדיקה נחשבת למצוה אחת. ומכל מקום אם הם רחוקים ממש, יכוין בשעת ברכת "על ביעור חמץ" שמברך לפני בדיקתו בבית, שאינו רוצה לצאת ידי חובת הברכה אלא רק על הבדיקה שבביתו, ואז יוכל לברך שנית על הבדיקה שבחנות.

ט. אדם שיש לו מכונית, צריך לבדקה, ואפילו אינו רוצה להשתמש במכונית בכל ימי הפסח. ומ"מ את המכונית יש לבדוק בפנס כיס ולא בנר שעוה מחשש דליקה ח"ו.

י. יזהר לעשות בדיקה קפדנית בחורים ובסדקים בכל פינות הבית. וכשיש ילדים קטנים בדירה, יש לבדוק גם תחת הארונות ותחת המטות, שמא הכניסו שם חמץ. ואפילו אם תהיה לו טרחא רבה בבדיקה קפדנית אל יקוץ בבדיקתו, כי כבר אמרו חז"ל: לפום צערא אגרא. וכתבו בשם רבנו האר"י ז"ל: הנזהר ממשוהו חמץ בפסח, מובטח לו שלא יבוא לידי חטא כל השנה.

יא. מקומות צבוריים כגון בתי כנסיות ובתי מדרשות, משרדים, ואוטובוסים צבוריים ומטוסים של חברות-תעופה ישראליות וכדומה, חייבים בבדיקה, אך לא יברך, שספק ברכות להקל. וכן לא יעשה "ביטול" אחר הבדיקה, שאין אדם יכול לבטל חמץ של חבירו. ומכל מקום נראה שיוכל לומר השמש או הממונה על כך: כל חמירא דאיכא בבית זה או ברכב זה, לבטיל ולהוי וכו'. ואם לא יועיל לא יזיק.

יב. חצר וכן גינה אינם צריכים בדיקה, שאנו תולים לומר: אם היה שם חמץ, העופות והחתולים וכיוצא בזה המצויין שם אכלוהו. ודוקא בספק חמץ, אבל אם ידוע לו שתוך שלשים יום סמוך לפסח הניחו שם חמץ, הוא או אחד מבני הבית, ולא נטלוהו לאחר מכן, וכן לא ניקה את הגינה והחצר סמוך לפסח, צריך בדיקה, שאין ספק (שמא אכלוהו העופות) מוציא מידי ודאי.

יג. חדר אשפה שבבנין, אין צריך בדיקה, אפילו אם יש שם בודאי חמץ, שכל מה שזורק שם, הרי בכוונתו להפקירו, ושיבואו פועלי הנקיון למחר ויפנו אותו. ואם יש שם פיתות שלמות וקיים חשש שייכשלו בהם אחרים, יפקיר את רשותו בחדר האשפה או ישפוך עליהם בנזין לפוסלם מאכילת הכלב. (ועיין בהערות).

יד. החדרים והמקומות שמוכרם לגוי, אינם צריכים בדיקה, גם אם מתכוין למכרם למחרת בבקר. והמוכר כל ביתו לגוי, עיין לקמן (פרק ח') כיצד ינהג לגבי בדיקת חמץ.

טו. כיסי הבגדים ותיקי אוכל וילקוטים וכיוצא בזה, צריך לנקותם ולבדקם קודם הפסח, ואין צריך לבדקם שנית לאור הנר בליל י"ד בניסן.

מי בודק?

טז. מצוה שבעל הבית עצמו יבדוק את החמץ, שמצוה בו יותר מבשלוחו. ואם קשה לו לבדוק את כל הבית, יעמיד בני ביתו או חבריו לידו בשעת הברכה, והם יתכוונו לצאת בברכתו ויענו אחריו אמן, ויסייעוהו בבדיקת חלק מן הבית. (ואם לא עמדו אצלו בשעת הברכה, אין ראוי שיבדקו, שנמצאים עושים המצוה בלא ברכה). ואם אינו יכול לבדוק כלל, ימנה שליח לבדוק, ויברך השליח המקיים את מצות הבדיקה ולא בעל הבית. ובמקום צורך, יוכל למנות גם אשה שתברך ותבדוק את החמץ.

יז. אונן (דהיינו מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, ועדיין לא קברוהו) פטור ממצות בדיקה, ולכן אדם אחר יבדוק לו. ולגבי הברכה יש ספק בדבר אם

יכול השליח לברך, לכן ישמע השליח את הברכה מאחד השכנים בבנין, ויבדוק. אבל מי שהוא אבל תוך שבעה, מברך ובודק בעצמו, דמצוה בו יותר מבשלוחו. יח. מי שטעה ובודק בליל י"ג בניסן, יחזור ויבדוק בליל י"ד אך לא יברך, שספק ברכות להקל. ויש אומרים שא"צ לחזור ולבדוק שנית בליל י"ד.

הכנות לבדיקה

יז. קודם ליל ארבעה עשר בניסן, צריכים לנקות ולכבד את חדרי הבית והחצר בניקוי יסודי, כדי שלא ישאר שום חשש חמץ ברשותם בימי הפסח. וכן יש לבדוק בכיסי הבגדים, וביחוד בכיסי הילדים ובילקוטי בית הספר שלהם פן נשאר שם חמץ, ושוב א"צ לבדוקם בליל י"ד לאור הנר.

כ. קודם הבדיקה, טוב להניח בפינות הבית עשרה פתיתי חמץ קטנים פחות מכזית, כדי שימצאם הבודק ויבערם. ועדיף להניח את כל הפתיתים עטופים בנייר במקום אחד מאשר להניחם מפוזרים בכמה מקומות, שיש חשש שיאבד אחד מהם. ואין להניחם בבית הכסא משום ביזוי אוכלין. ואם לא מצא חתיכה אחת מהחמץ, אין צריך לבדוק כל הדירה היטב עד שימצאנה, ויסמוך על ביטולו שמבטל אחר כך החמץ.

כא. הבדיקה צריכה להיות לאור נר יחיד של שעוה, אבל אבוקה פסולה לבדיקה, מפני שאינו יכול להכניסה לחורים ולסדקים, ועוד שהוא מתיירא פן תפרוץ דליקה ח"ו ונמצא לבו טרוד ואינו מכוין דעתו לבדיקה. ואם עבר ובודק לאור האבוקה, צריך לחזור ולבדוק בנר כשר, אך לא יברך שנית. ושני נרות קלועים, דינם כאבוקה. ודוקא כשהפתילות מחולקות ומפורדות זו מזו ורק השלהבת נוגעת אחת בשניה, נחשב לאבוקה, אבל אם הפתילות נוגעות זו בזו, נחשב הכל לנר אחד כשר. וכן לא יבדוק בנר של חֶלֶב (מפני שהבודק חושש פן יטיף על כלי המטבח ויאסרם, ואינו שָׁם לבו בבדיקתו כראוי), או של שומן (מפני שחושש פן יטיף על כלי הַחֶלֶב, ויאסרם משום בשר בחלב), או שמן (שחושש פן יטיף על בגדיו, וגם לא יוכל להכניסו לחורים ולסדקים). ובשעת

הצורך שאין לו נר כשר, או שקשה לו להתכופף ולבדוק בחורין ובסדקין מסיבה בריאותית, יוכל לבדוק בפנס כיס בברכה. ובדיעבד אם בדק בשלשה אלה – חלב, שומן, שמן, יצא ידי חובת הבדיקה. ופתילת צמר גפן טבולה בשמן, דינה כנר של שעה. והנרות הַלְבָּנִים המצויים כיום כשרים לבדיקה.

כב. אין צורך לכבות את אור החשמל הדולק בבית בעת בדיקת החמץ.

כג. יקח בידו כלי לשים בו החמץ, עם סכין או נוצה לחטט בה בחורין ובסדקין. ויתן בכלי מעט מלח, לסימנא טבא שנזכה לשנים רבות לבדוק בכל שנה, שהמלח סימן לקיום. ויש נוהגים לתת בכלי פרוסת לחם חמץ, וכשמגיע זמן ביעור חמץ למחרת, שורף את החמץ שבקערה.

כד. ראוי שהבודק יטול ידיו לפני הבדיקה משום נקיות. וטוב שיהיה טהור מטומאת קרי ומתשמיש המטה, ולכן נכון לטבול קודם.

כה. אין לברך ברכת שהחיינו על מצות בדיקת חמץ. ומכל מקום הואיל וכמה ראשונים כתבו שצריך לברך שהחיינו על בדיקת חמץ, וכן הסכים הגאון בעל פרי חדש, לכן טוב שלפני שמברך על ביעור חמץ, יקח פרי חדש של העונה (כגון שסק או אבטיח) ויברך עליו ברכת העץ או האדמה וברכת שהחיינו, ויכוין לפטור בברכת שהחיינו גם את מצות הבדיקה, ויטעם ממנו מעט (פחות מכזית כדי שלא יצטרך ברכה אחרונה. ויהיה סמוך לבדיקה ככל האפשר), ואחר-כך יברך "על ביעור חמץ" ויבדוק (ואם אמר "לבער חמץ", יצא ידי חובה). ומה שאינו מברך על "בדיקת" חמץ, לפי שכל הבדיקה אינה אלא לצורך הביעור. ומנהג ג'רבא לבער החמץ בלילה אחר הבדיקה (כדלהלן פרק ו' סעיף ה').

כו. לא ידבר בין הברכה לתחלת הבדיקה. ואם דיבר שלא מענין הבדיקה, צריך לחזור ולברך. וגם לאחר שהתחיל בבדיקה לא ידבר בדברים שאינם מענין הבדיקה עד שיגמור כל הבדיקה והביטול, כדי שישים אל לבו לבדוק כראוי בכל מקום שמכניסים שם חמץ. ומכל מקום אם עבר ושח אפילו בדברים בטלים אינו חוזר לברך. ומותר לענות אמן ויהא שמיה רבא באמצע הבדיקה. וכן אם שמע קול רעמים, יברך. וגם ברכת אשר יצר אם הוצרך לכך, יברך באמצע

הבדיקה, כי יש לחוש שמא ישכח לברך אחר הבדיקה.

בז. תינוק שנכנס לבית בדוק וחמץ בידו, ונכנס אחריו ומצא פירורים, אינו צריך לחזור ולבדוק, ואפילו אם לא היו הפירורים כשיעור החמץ. לפי שמן הסתם אכלו, ואלו הפירורים נפלו ממנו בשעת אכילה, שדרך התינוק לפרר בעת אכילתו. ואם לא מצא פירורים כלל, והתינוק בן דעת ואומר שאכלו, נאמן ואין צריך בבדיקה אחריו.

פרק ו'

ביטול חמץ

א. אחר הבדיקה בלילה יבטל מיד את החמץ, ויאמר: "כל חמירא [וחמיעא] דאיכא ברשותי, דלא חזיתיה ודלא ביערתיה, לבטיל ולהוי [הפקר] כעפרא דארעא". וצריך לומר הביטול בשפה המוכנת לו, ואם לא הבין משמעות הביטול לא יצא ידי חובתו. ונכון שגם מי שמבין ארמית יחזור ויאמר הביטול בלשון הקודש, בא"י או בשפת המדינה בכל מקום, כדי שיבינו הנשים והטף שעמו, ולא יחשבו שאומר איזו תחנה.

ב. נוהגים לחזור על נוסח הביטול שלש פעמים. והואיל ונחלקו רבותינו הראשונים במהות הביטול, שלדעת כמה ראשונים הביטול מועיל מדין הפקר, ולעומתם יש סוברים שענין הביטול הוא שישים בלבו שכל החמץ שברשותו הרי הוא כעפר שאינו ראוי לאכילה, וכדבר שאין בו צורך כלל, לפיכך טוב שבפעם אחת יוסיף בנוסח הביטול ויאמר: ולהוי "הפקר" כעפרא דארעא (חזון עובדיה). ומנהגנו לומר בפעמים הראשונות "הפקר" כנדפס בספר לשון חכמים, ורק בפעם השלישית ידלג תיבת הפקר לחוש לדעת החולקים.

ג. אם בעל הבית אינו נמצא בביתו יכול לבטל בכל מקום שהוא שם. ואם אשתו חוששת שמא ישכח בעלה לבטל, נכון שתבטל גם היא, ואפילו לא ציוה אותה

בפרוש על כך. ותאמר: כל חמירא דאיכא ברשות בעלי ליבטיל וכו'. ואם אינה מבינה לשון ארמית, תאמר בשפה המובנת לה. ובעל הבית שציוה לשליח לבדוק חמצו, לכתחלה בעל הבית יאמר את הביטול. ובדיעבד אם ביטל השליח על פי צויו של בעל הבית, מועיל. ומ"מ צריך שיזכיר השליח את שמו של בעל הבית, ויאמר "כל חמירא דאיכא ברשות פלוני ליבטיל" וכו'.

ד. כל מה שנשאר מן החמץ אחר הבדיקה לצורך אכילתו בליל ארבעה עשר ובשחרית של יום ארבעה עשר, יזהר להצניענו במקום מיוחד, שלא יתפזר ויצטרך בדיקה שנית. ובפרט יש להיזהר כשיש ילדים קטנים בבית ולהשגיח עליהם שיאכלו בפינה מיוחדת ולא ישוטטו בשעת אכילתם. ולמחרת היום בהתקרב זמן איסור הנאת החמץ, יבערנו וישרפנו, וכמו שיתבאר לקמן בסמוך. ה. נהגו רוב הצבור בגרבא לשרוף החמץ בלילה תכף אחר הבדיקה, מפני שלמחרת בערב פסח טרודים הרבה בצרכי החג.

פרק ז'

שריפת חמץ

א. בבוקר יום י"ד ישכים קום להתפלל, שהרי זמן אכילת חמץ הוא עד שלישי היום.

ב. אחר אכילתו בבוקר, ינקה ויצחצח את שיניו, שלא ישאר בהם אפילו פירור חמץ, וכן ינער את בגדיו. וישרוף הוא בכבודו ובעצמו את החמץ הנשאר, שמצוה בו יותר מבשלווחו. ולא ישכח לקחת עמו לשריפת החמץ את הערבה של החבטה בהושענא רבה.

ג. אחר שריפתו יבטלנו מיד, ולא יבטלנו קודם השריפה, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. ויעשה את השריפה והביטול לפני שיגיע זמן איסור חמץ. וראה עוד (לעיל פרק ו') בדיני הביטול בלילה.

ד. ביטול החמץ ביום הוא בנוסח זה: "כל חמירא וחמיצא דאיכא ברשותי, דחזיתיה ודלא חזיתיה, דביערתיה ודלא ביערתיה, ליבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא". ונהגו לחזור על זה שלש פעמים, ובפעם האחרונה יאמר: ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא (בלא תיבת הפקר).

ה. אף הנשים מצוות על מצות תשביתו, ולכן אם אין האיש בביתו שהוא טרוד במלאכתו, תיזהר האשה לבער החמץ לפני זמן איסורו, והבעל יבטל החמץ ביום י"ד בכל מקום שהוא נמצא. ואם אין הבעל עושה כן, תבטל האשה את החמץ ביום י"ד.

ו. כיצד מצות ביעור חמץ? שורפו או מפררו לפירורים דקים וזורהו לרוח או זורקו לים. והמנהג לשורפו, ולכן טוב שיפרוס אותו לפרוסות דקות לפני שישרפנו, כדי שתשלוט בו האש היטב עד שישרף לגמרי כפחמים. ואם אינו עושה כן, ישפוך עליו נפט הרבה כדי שימאס לאכילה. ואסור להתחיל במלאכה כשמגיע זמן שריפה עד שישרוף החמץ. וישרוף ויבטל לפני תחלת שעה ששית.

ז. קודם זמן איסורו יכול להשליכו בחצר במקום שעופות מצויים שם, ואם מצאו אחר זמן איסורו, שלא אכלוהו העופות, אף על פי שהמקום אינו משתמר לא יניחנו שם אלא יבערנו. ואם הפקירו ונתנו ברשות הרבים או בצדי רשות הרבים קודם זמן איסורו, אפילו מצאו אחר כך שם לאחר זמן איסורו אין צריך לבערו מן הדין, והמחמיר לבערו תבוא עליו ברכה.

ח. אבל תוך שבועה, ישרוף החמץ בעצמו, שמצוה בו יותר מבשלוהו. ואם אפשר, ישרוף ליד הבית.

חישוב זמן איסור חמץ בערב פסח

ט. מותר לאכול חמץ בערב פסח בבוקר עד סוף ארבע שעות זמניות מתחלת היום, שהוא שלישי היום. ומתחלת שעה חמשית אסרוהו חז"ל באכילה, אבל מותר בהנאה עד סוף שעה חמשית, ורשאי אז למוכרו לגוי או להאכילו לבהמה

חיה ועוף, ובלבד שיעמוד אצלם לראות שלא יצניעו החמץ, ויבער כל מה שישוירו ממנו. ומתחלת שעה ששית עד סופה אסרו חז"ל את החמץ אף בהנאה. לכן יתן לבו לבטל החמץ קודם תחלת שעה ששית, שמשעה שנאסר בהנאה אין הביטול מועיל.

י. אופן חישוב השעות הוא: מחשבים את אורך היום מעלות השחר עד צאת כל הכוכבים, דהיינו זמן צאת הכוכבים לרבנו תם (גם למנהג הספרדים שנוהגים ביציאת השבת כדעת הגאונים), מחלקים את היום לשנים עשר חלקים, כל חלק נקרא "שעה זמניית". מוסיפים ארבע שעות זמניות (שהם שלישי היום) על זמן עלות השחר, יוצא לנו זמן איסור אכילת חמץ. וכשמוסיפים על זה עוד שעה זמניית, יוצא לנו זמן איסור הנאה.

לדוגמא: זמן עלות השחר בשעה 4.30 וצאת הכוכבים (לרבנו תם) בשעה 18.30. הנה מעלות השחר ועד צאת הכוכבים 14 שעות, והוא אורך היום. קח שלישי שהוא 4.40, ותוסיף על זמן עלות השחר, יוצא לנו זמן איסור אכילת חמץ בשעה 9.10. תוסיף שעה זמניית (70 דקות), יוצא לנו זמן איסור הנאה בשעה 10.20.

פרק ה'

הלכות מכירת חמץ

הקדמה: כתב מרן בשלחן ערוך (סי' תמ"ח סעיף ג'): אם מכר את החמץ או נתנו לגוי שמחוץ לבית (פי' שיוציא הגוי את החמץ חוץ לבית). משנה ברורה) קודם הפסח, אף על פי שהישראל מכרו לגוי ויודע בו שלא יגע בו כלל, מותר. וכתב הרב משנה ברורה שם (ס"ק י"ב) בשם כמה אחרונים, שצריך להוציא החמץ מרשותו, ואפילו ייחד לו בביתו מחיצה עשרה לא מהני, כיון שהגוי יודע שעיקר החמץ הוא של ישראל ולא יגע בו, אף על פי שקנהו מיחזי כחמצו של ישראל, וגם יש לחוש שמא יבוא לאכלו וכו'. ואם יש לו חמץ הרבה

שאי אפשר לו להוציאו מביתו ימכור לו גם החדר וכו', וצריך למסור לו המפתח של החדר שמונח בו החמץ שיוכל להיכנס בשעה שירצה וליטול חמצו וכו'. עכ"ל. וכן המנהג מימות עולם למסור המפתח לגוי, שלא יהיה נראה כהערמה בעלמא. אמנם בדורות האחרונים כשראו חכמי הדורות שנגרמו כמה מכשולים ותקלות וטעויות על ידי מכירה פרטית כל אחד בפני עצמו, תיקנו שכלם ימנו את הרב שליח למכור את חמצם על ידי "טופס הרשאה". והיות שקשה לו לקחת את מפתחות כל בני העיר, הוסיפו עוד להקל שלא למסור המפתח, וכבר העירו על זה הפוסקים.

לפיכך, המוכר חמץ ראוי שיוסיף בשטר ההרשאה, שהוא משכיר או מוכר את החדר שבו מונח החמץ כנ"ל (ועוד שבכך הגוי יקנה את החמץ גם בקנין "אגב"). וימסור את המפתח לרב בתוך מעטפה שרשום שמו עליה ויתן שכר טרחה לרב. ואין הרב צריך למסור את המפתח לגוי, היות שהגוי משלם קודם הפסח רק דמי קדימה, ובזמן שירצה הגוי, יביא יתרת הכסף ויקבל את המפתח המופקד אצל הרב, ואת החמץ.

ב. גם הגרים בדירות שכורות יכולים להשכיר דירתם לגוי (אבל לא למכור, שהרי אינה שלהם), אף על פי שאין השוכר רשאי להשכיר (כמבואר בש"ע ח"מ סי' שט"ז), וגם בחוזה השכירות כותבים בפירוש שלא ישכירנו, בכל זאת מותר, מפני שבודאי לא אכפת לו למשכיר בזה, מפני שיודע שהגוי לא יכנס כלל לבית בפסח, ואדרבא נוח לו בכך, כדי שלא יעבור השוכר בכל יראה ובל ימצא.

ג. אפשר לתת רשות לרב דרך הטלפון או ע"י מכתב למכור את החמץ. אבל אין למכור החמץ לגוי ישירות דרך הטלפון.

ד. מי שצריך להשתמש בחדר שמונח בו החמץ, יניח את החמץ בארון נעול במפתח. וטוב שיוסיף בשטר ההרשאה שהוא מוכר את מקום הארון או משכירו וכנזכר לעיל, וימסור את מפתח הארון לרב. ולא יפה עושים אותם המניחים את החמץ בבית או בחנות מאחורי מחיצה של נייר ולא נועלים אותו במנעול כראוי.

ופשוט הדבר שאסור להניח חמץ עטוף בניילון במקרר או בארון, ליד המצרכים הכשרים לפסח, שנראה הדבר שאין זו מכירה כלל אלא חוכא ואטלולא.

מה ראוי למכור

ה. כתבו האחרונים שאין לכלול במכירת החמץ את הכלים שמונח בהם החמץ אם הם ממתכת או מזכוכית, מפני שיש חשש שיצטרך להטבילם לאחר הפסח. ואם עבר ומכרם לגוי, יטבילם אחר הפסח בלא ברכה. ואם רוצה למכור חנותו לגוי ביחד עם החמץ שבתוכה, יעשה שאלת חכם.

ו. אע"פ שמכירת חמץ מועילה אף לחמץ גמור, מכל מקום טוב שכל אדם בביתו יזהר שלא להשאיר חמץ בפסח ולמכרו לגוי, שלא התירו הפוסקים לעשות כן לכתחלה רק במקום צורך, כגון בעלי חנויות מכולת ולעוסקים בכך בסיטונאות. אולם דברים שיש בהם רק חשש חמץ כגון תרופות וכדומה, יכול לכתחלה למכרם לגוי.

ז. לכתחלה יש לפרט בשטר המכירה את סוגי החמץ והמקומות בהם הוא נמצא. ואותם הנוהגים שלא לפרט לגוי מיני החמץ שמוכר, אלא אומרים לגוי סתם אני מוכר לך כל החמץ שיש בחדר זה, יש להם על מה שיסמוכו.

ח. כל המשהה חמץ ברשותו בימי הפסח, כיון שעבר על כל יראה ובל ימצא קנסוהו חכמים ואמרו: חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח שאסור בהנאה (פסחים דף כ"ח ע"א). והחמץ הזה נאסר בהנאה בין לו בין לאחרים. ואפילו אם לא ידעו אותם אחרים שזהו חמץ שעבר עליו הפסח, היודע חייב להודיעם ולהפרישם להצילם ממכשול שלא יאכלו ממנו.

ואין לקנות לאחר פסח מאכל או משקה שיש בו תערובת חמץ, אלא מבעלי מכולת יראי שמים שמכרו את החמץ שלהם לגוי על ידי הרבנות המקומית כנהוג. אבל יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, יש לחוש שלא מכר חמצו לגוי קודם הפסח, ואפילו הוא אומר שמכר חמצו, אין לסמוך על דיבורו, מאחר שנהוג לתת תעודה מתאימה מהרבנות המקומית בתאריך של אותה שנה המאשרת

דבר המכירה, לפיכך אין להאמינו עד שִׁרְאָה את האישור הנ"ל.

ט. בעל חנות שמכר את החמץ שבחנותו ע"י הרבנות, ובתוך הפסח מכר מן החמץ שהוא לאחרים, יש מגדולי הפוסקים הסוברים שמכירתו הראשונה לגוי מתבטלת למפרע, והחמץ שבחנותו אסור בהנאה לאחר הפסח. ומ"מ אם לא נודע הדבר בביורר, כגון שְׁעַד אחד אמר שמכר חמץ בפסח והמוכר מכחישו, אין לאסור החמץ לאחר הפסח. ואם לא מכר אלא ספק חמץ (כגון מוצרים שאין עליהם כשרות לפסח), אפילו היו על זה שני עדים, יש להתיר המוצרים אחר הפסח.

י. גם מי שבדק החמץ בארבעה עשר בניסן כדת, וביטלו אחר כך באמירת "כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה", אסור לו מדברי סופרים להשאיר חמץ בעין ברשותו בימי הפסח, ואפילו חמץ על ידי תערובת אסור להשאירו ברשותו, אלא ימכרנו לגוי כדת (באמצעות רבני העיר שעושים את המכירה לגוי כדין תורה), או יבערנו לגמרי. ואם נשאר החמץ ברשותו הרי הוא אסור בהנאה (כדין חמץ שעבר עליו הפסח), מפני שחששו חכמים וגזרו שמא לא יבטלנו בלב שלם.

ויש אומרים שאם הוציא את החמץ מרשותו לגמרי והפקירו באופן ברור מותר לחזור ולזכות בו אחר הפסח, ויש חולקים. ואם היו עדים שהפקיר החמץ וביטלו, באופן שאין לחוש להערמה, מותר לחזור ולזכות בו אחר הפסח, אם יש הפסד מרובה בדבר. וטוב שירבה עליו חמץ אחר המותר באכילה ויבטלו ברוב אחר הפסח.

ודבר שיש ספק בעיקר חימוצו, ועבר עליו הפסח, יש להתירו גם בלי הפסד מרובה. לפיכך קמח מחטה לתותה, שמחמת שכחה לא נמכר לגוי קודם הפסח כדת, ועבר עליו הפסח, אם ביטל החמץ קודם הפסח, יש להתיר הקמח אחר הפסח. ודבר שלא היה בו חמץ כלל אלא נתבשל בכלי חמץ כגון שימורי פירות (ריבה) או שוקולדה וכדומה, מותר להשהותו ולאכלו אחר הפסח. ובפסח עצמו לא כדאי לאכלו כיון שמצויים שימורים ושוקולדה בהכשר כדת. (ועיין לקמן בפרק ט' סעיף י"ג).

יא. יינות שאין להם הכשר לפסח הנמצאים בבקבוקים סגורים, נכון למוכרם עם החמץ לגוי, ואין לחשוש שמכיון שהיו ברשות הגוי הו"ל יין נסך, מאחר שנמצאים בבקבוקים סגורים.

יב. חמץ שנמכר לגוי כהלכה, מותר באכילה (אם יש לו צורך) ביום שבת שלאחר שביעי של פסח (ואין לאוסרו משום מוקצה, דלא אמרינן מיגו דאתקצאי בבין השמשות במוקצה מחמת יום שעבר). אולם לא יטול מהחמץ בעצם יום השביעי של פסח, שאם יטול הרי הוא עובר עליו בכל יראה ובכל ימצא, וגם נאסר בזה החמץ בהנאה. וכן אם גוי הביא לישראל חמץ בשביעי של פסח, לא יקבלנו הישראל, וגם לא יהא ניכר מתוך מעשיו שהוא חפץ בו, ונכון שיאמר בפירוש שאינו רוצה שתקנה לו רשותו חמץ זה.

החוגג פסח בבית־מלון

יג. מי שקשה עליו מאד לנקות את ביתו לפסח, והולך לחוג במקום אחר את כל ימי הפסח, יכול למכור את כל הבית והחמץ שלו לגוי, חוץ ממקום אחד בביתו שמכניסין בו חמץ, שינקה אותו ויבדקנו בברכה בליל י"ד לאור הנר.

עוזרת נכריה

יד. מי שיש לו עוזרת נכריה (פיליפינית וכיו"ב) בבית, ומייחד לה חדר בפני עצמו, והיא מביאה חמץ לחדרה לאכול בפסח, יש להשכיר לה את החדר לשבעת ימי הפסח בדמים מועטים, ואז תוכל להכניס בו חמץ בצנעא, ושפיר דמי.

פרק ט'

מצרכי מזון הכשרים לפסח

א. החנוונים ובעלי מכולות וצרכניות המספקים מצרכי מזון כשרים לפסח,

צריכים להקפיד שכל המצרכים המיועדים לפסח, יהיו שמורים בחנות במקומות מיוחדים, שלא יפול עליהם אבק קמח או פירורי חמץ. וכן הקונים את מצרכי המזון לפסח יזהרו מאד להניחם במקומות מיוחדים ושמורים. ובפרט כשיש בבית ילדים קטנים, והדבר מצוי שהולכים עם פרוסות לחם בידם ומפוררים דרך אכילתם, ועלולים ליפול הפירורים למצרכי המזון של פסח. וכן בשעה שעקרת הבית עסוקה בניקוי וברירת האורז לצורך הפסח (לבל ימצא בו חטה), והילדים באים על ידה ופתם בידם, יוכלו לגרום בשגגה לנפילת פירורי חמץ לתוך האורז הכשר לפסח, וידוע שחמץ בפסח אינו בטל אפילו באלף. ואין לקנות מצרכי מזון לפסח (בתפזורת) מאדם המוכר בחנותו דברים האסורים באכילה, כגון גבינות של גוים וכיוצא בזה, כי הוא חשוד להכשיל את הרבים, ואין לו כל נאמנות על כשרות המצרכים לפסח.

ב. אורז וכל מיני קטניות מותרים באכילה בפסח למנהג הספרדים (ובכלל זה אפונים הנקראים בערבית חומ"ץ, ובלשון ימינו: חומוס), ובלבד שיזהרו לברור את האורז היטב מתערובת חטים או שעורים וכיוצא בזה ממיני דגן. ולכן נוהגים לבדוק את האורז בתשומת לב רבה ובכובד ראש, שלש פעמים, ובשעה שאין ילדים קטנים בקרבם.

ויש לציין שמעיקר הדין אין שום איסור חימוץ באורז בפסח לכל הדעות, וכמו שאמרו בגמרא (פסחים דף קי"ד ע"ב) לית דחש לר' יוחנן בן נורי (הסובר שאורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת). והאמוראים הקדושים רב הונא ורבא ע"ה הניחו בקערת ליל הסדר תבשיל של תרדין ותבשיל של אורז (במקום זרוע וביצה שנוהגים להניח כיום). אלא שאחינו האשכנזים מלפני כ-700 שנה נהגו איסור בפסח באורז וקטניות, וגם מהספרדים יש שנהגו להימנע מאכילת "אורז" בפסח, מחשש פן לא יוכלו לבדקו יפה מתערובת מיני דגן. והספרדים שנהגו להחמיר באורז וקטניות, אם ירצו לבטל מנהגם (מחמת איזו סיבה של חולי וכיוצא בזה), אפשר להקל להם על ידי התרה. ומי שנהג איסור באורז בגלל היותו סמוך על שלחן הוריו שנהגו בו איסור, וכיום נשא אשה ועומד ברשות עצמו, רשאי לנהוג היתר בלי התרת חכם.

וספרדי המחמיר בפסח בקטניות, אם קבל עליו איסור רק בחלק מהקטניות, כגון בתונס שאוכלים אורז ולא קטניות, אפשר להתיר שישתמש בשמן סויה. ואם קבל עליו הכל – יעשה התרה על מנהגו וישתמש בשמן סויה.

ג. גם הנוהגים איסור באורז וקטניות בפסח, מותרים להשהות הקטניות בבית, ואינם צריכים למכרם לגוי קודם הפסח. ואם מתארחים בחג הפסח בביתם של המקילים באכילת קטניות, מותר להם לאכול תבשיל שנתבשל בכלים של בעל הבית, אף על פי שבעל הבית נוהג היתר באורז וקטניות.

ד. אשה אשכנזיה הנשואה לבעל ספרדי, והיא עדיין נוהגת איסור באורז וקטניות כמנהגה בבית אביה, אף על פי כן מותר לה לבשל לבעלה ביום טוב אורז או מיני קטניות. [והוא הדין לכל מי שנוהג איסור באורז, שרשאי הוא לבשל אורז ביום טוב לצורך אחרים הנוהגים בו היתר, או לבשל האורז ביו"ט לצורך השבת כשחל יום שביעי של פסח בערב שבת].

ואם ברצון האשה לבטל מנהג הוריה, ולנהוג משעת נישואיה כמנהג בעלה, נכון שתעשה התרה כדי שתוכל לאכול בבית בעלה אורז וקטניות כמנהג הספרדים. והוא הדין לכל יתר מנהגי החומרות שיש לאשכנזים ובפרט בענייני פסח, שרשאית האשה שהיא מבני אשכנז שנישאת לבעל ספרדי, לנהוג כמנהג הספרדים, לאחר שתעשה התרה על מנהגיה הקודמים.

ואשה ספרדיה שהיתה נוהגת היתר באכילת אורז וקטניות בבית הוריה ונישאת לאשכנזי, אף על פי שבבית בעלה אין ראוי שתבשל אורז וקטניות בפסח לעצמה, מכל מקום כשהולכת לבית אביה מותר לה לאכול עמהם, שכיון שארץ ישראל אתריה דמרון, לא אמרינן שקבלה עליה מנהג ארצות אשכנז לגמרי.

ה. גר צדק שנתגייר בארץ ישראל, עליו לנהוג כהוראות מרן השלחן ערוך בין להקל בין להחמיר. ואפילו אם היה אביו יהודי מארצות אשכנז ואמו נכריה, שכיון שאין לו כל יחס לאביו, ולכן הוצרך להתגייר, עליו לנהוג כמנהג המקום שנתגייר, וכדעת מרא דאתרא, הוא מרן שקיבלנו הוראותיו (וכן עליו להתפלל בנוסח התפלה של הספרדים ועדות המזרח, שהוא הנוסח המדויק על פי קבלת האר"י זצ"ל). ואין הבדל בזה בין גר לגיורת.

ו. אפשר לברור את האורז גם בתוך ימי הפסח, ואין צריך לבדקו קודם הפסח. וכן יש לבדוק את המלח העבה מחטים וכיוצא.

ז. אם נמצאת חטה בתבשיל בתוך ימי הפסח, אם החטה מבוקעת ודאי נתחמצה, ואסרה את כל התבשיל, לפיכך החטה תשרף מיד וכל התבשיל אסור באכילה, אפילו אם יש הרבה יותר מששים פעם נגד החטה, שחמץ בפסח אוסר במשהו. ומכל מקום מותר למכור התבשיל לגוי, כיון שאין הגוי משלם יותר עבור הנאת טעם החטה שבתבשיל, ואינו נהנה מן החמץ כלל.

ואם החטה אינה מבוקעת, דין החטה כספק חמץ ותשרף, אבל התבשיל מותר, שהואיל ויש ששים נגד החטה, וכל איסור חמץ "במשהו" בפסח אינו אלא מדרבנן, ספיקא דרבנן לקולא. והאשכנזים מחמירים בכל זה, אפילו לא נתבקעה החטה. ואם נאבדה החטה, ולא נודע אם נתבקעה או לא, נראה שהעיקר להקל בזה (לדידן), ויש להורות להתיר התבשיל.

ואם נמצאת חטה מבוקעת בתבשיל ביום שביעי של פסח, ובאו לשאול למורה הוראה, אם יש בתבשיל ששים כנגדה טוב שלא יורה להם עד מוצאי החג, ואז יתיר התבשיל וישרפו החטה בלבד.

וחטה שנמצאת בתבשיל בערב פסח אחר זמן איסור החמץ, בטלה בששים כדין שאר האיסורים, ולאחר סילוק החטה וביעורה מותר לחמם התבשיל בליל פסח ולאוכלו. אבל אם לא סילקו החטה וחזרו וחיממו התבשיל בליל פסח בעוד שהחטה בתוכו, הרי החטה חוזרת ליתן טעמה בו בפסח, ונאסר כל התבשיל. תערובת חמץ בפסח שנאסרה במשהו, ונפל ממנה לתערובת אחרת, במקום הפסד מרובה אין לאסור את התערובת השניה במשהו.

ח. חמץ שנפל לתוך בריכת שחיה, ונמחה שם עד שלא נשאר לו זכר, מותר לשחות בבריכה זו בפסח.

ט. אין לחלוט את החטים ברותחים, הואיל ובזמן הזה אין אנו בקיאים בחליטה. ויש אומרים שאפילו בדיעבד יש לאסור בזה אם נמצאה חטה מבוקעת בתבשיל. ומכל מקום במי פירות אין לאסור לדידן כיון שאינם מחמיצים, ואפילו כשהם רותחים.

י. אף על פי שהחמץ אוסר בפסח בכל שהוא, ואינו מתבטל בששים (כמו שביארנו בסעיף ז'), מכל מקום אם נתערב חמץ לפני הפסח, והיה ששים כנגדו, אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו, אלא כיון שנתבטל מותר באכילה בתוך הפסח. ואפילו לא נודע ענין תערובתו אלא בתוך הפסח, אף על פי כן מותר באכילה. לפיכך חטים שירדו עליהם גשמים או שנפלו למים, ונתערבו בחטים הרבה, ויש ששים כנגדם, מותר לטוחנם ולאפותם למצה לפני הפסח. ומכל שכן שיש להתיר יין שנעשה קודם פסח מצימוקים שנשרו כמה ימים במים, ובפסח מצאו בתוכם חטים או שעורים שנתבקעו, שאין כאן אלא טעם החמץ ולא ממשו, ומכיון שהיה ששים כנגד החטים בודאי שאינו חוזר וניעור לאסור בפסח, וכשר היין אפילו לארבע כוסות בליל פסח. וכן פת שנפל ליין ונשרה שם כמה ימים וסילקו, וסיננו קודם פסח במסננת עבה שאין לחוש שהסתננו לתוכו פירורי חמץ, מותר בשתיה בפסח. וכן שיכר שעורים (בירה) שהוא חמץ גמור, שנתערב קודם פסח עם משקים אחרים ויש ששים לבטלו, מותר לשתותם בפסח, שאינו חוזר וניעור. ובזה שהוא תערובת לח בלח מותר גם לאחינו האשכנזים. ואפילו אין ששים נגד החמץ, מותר להרבות עליו עד שיעור ששים ולבטלו "קודם פסח", ואין בזה משום "אין מבטלין איסור לכתחלה".

יא. מוצרי מזון או משקאות (כגון מיץ תפוזים) שמעורבת בהם חומצת לימון שמפיקים אותה מחטה, יש להתיר בדיעבד להשתמש בהם בפסח, אבל לכתחלה נכון שלא לערב חומצת לימון כזו במוצרי מזון המיועדים לפסח. ואנו נוהגים שלא לשתות בפסח רק מים ויין ומיץ ענבים בלבד (וסימוניך מ"ם), כי רבו הזיופים וההטעאות במיצים ומשקאות, ושומר נפשו ירחק מהם.

יב. מותר לכתחלה לשתות בפסח ממימי הכנרת ולהשתמש בהם לבישול ואפיה בלי שום פקפוק, ובלבד שסיננו את המים במסננת יפה קודם שישתמשו בהם בפסח. והרוצים להתחסד עם קונם ולהחמיר על עצמם, נכון להם לשאוב את המים קודם פסח ולפני זמן איסורו של החמץ, ולסננם יפה, כדי להשתמש בהם בכל ימי הפסח, ותבוא עליהם ברכה.

יג. מותר לאכול בפסח גבינה או דגים מלוחים שנמלחו קודם פסח (וכל שכן סרדינים שבקופסאות סגורות המיוצרים בארץ בשמן בלבד), אף על פי שלא נזהרו לשומרם כראוי מחימוץ ולבדוק המלח מפירורי חמץ, ואינם צריכים הדחה או שריה במים כלל. וטוב לקנותם מהשוק קודם פסח ולהניחם בכלי כשר.

ומרקחת (ריבה) שנעשתה בשאר ימות השנה בכלים רגילים של חמץ, ולא נזהרו לשומרה מחשש חמץ, מותר לאוכלה בפסח. ומכל מקום אם יש ריבה כשרה לפסח, מהיות טוב אל תקרא רע, ולא ישתמש בריבה של כל השנה. וכן נוהגים להחמיר להשתמש בסוכר כשר לפסח. ואין לשנות.

ואם בעת עשיית יין ביתי נתנוהו בתוך עריבה שלשים בה כל ימות השנה, יש לסננו קודם הפסח ואז מותר להשתמש בו בפסח, ואם לא סיננוהו מותר בדיעבד. ויין כשר לפסח שנתנוהו בבקבוקי פלסטיק של משקאות "קוקה קולה" וכיוצא שטופים ורחוצים, אף שאין עליהם הכשר לפסח, היין מותר.

ואחינו האשכנזים נוהגים להחמיר כדברי הרמ"א בכמה פרטי דינים הנ"ל. אבל לנו הספרדים שהולכים אחר הוראות מרן יש להקל. ואין המורה הוראה בארץ ישראל רשאי להחמיר (לספרדי) נגד פסקי מרן, ורק לעצמו רשאי להחמיר.

יד. נותן טעם לפגם מותר בפסח. לפיכך אם טעו ובישלו בפסח בכלי של חמץ לאחר שעבר שיעור מעת לעת (כ"ד שעות) מזמן שנתבשל החמץ בכלי, התבשיל מותר בפסח. ומנהג האשכנזים להחמיר בזה.

טו. מותר לשתות בפסח חלב מבהמה של גוי, אף על פי שידוע שהוא מאכילה חמץ בפסח. והוא הדין שמותר לקנות ביצים מערביים בפסח, אף על פי שמאכילים לתרנגולים חמץ.

טז. הסוכר מותר באכילה בימי הפסח. ומי שנהג שנים רבות שלא לאכול סוכר בפסח מפני שהיה סבור שהוא אסור מן הדין, רשאי לבטל מנהגו בלי שום התרה. אבל אם נהג כן משום חומרא לגדר וסייג, ורוצה עתה לחזור בו ממנהגו,

צריך התרה על מנהגו, ויתחרט על שלא אמר בלי נדר בשעת קבלת מנהגו, ולאחר ההתרה יהיה מותר לו באכילה בפסח. ובימינו בא"י יש סוכר כשר לפסח בהשגחת הרבנים. וכדאי לחזק שומרי תורה ומצוות.

יז. פירות יבשים כגון צמוקים, שזיפים, גרוגרות, משמשים וכיו"ב, מנהג הספרדים ועדות המזרח להקל בהם ולאוכלם בתוך הפסח, אך יש להזהר מתערובת קמח בתאנים מיובשים. וכן יש להיזהר שלא לקנות בפסח בטנים וגרעינים קלויים הנמכרים בשוק, אם אין עליהם השגחה כדת, מפני שלפעמים מערבים קמח במלח שעליהם.

יח. המלח הדק כשר לפסח, ובלבד שהשק יהיה נקי מכל חשש קמח וכיו"ב. וכן התה והקפה מותרים בשתיה בפסח, ויש להיזהר לקנות הקפה אצל אדם ירא שמים שנזהר להכשיר את הריחים ולנקותם היטב כראוי, או באריזות סגורות וחתומות בכשרות מוסמכת לפסח. וכן פלפל שחור טחון וכיו"ב יש לקנות ממוכר ירא שמים, או שיהיו סגורים וחתומים בכשרות מוסמכת לפסח. אבל הכמון, יש בו עקולי ופשורי מפני חשש תערובת שבולת שועל בין גרגיריו. ומ"מ יש קונים כמות קטנה של כמון ובודקים אותו אחד אחד ואח"כ שורים אותו במים להעביר את האבקה שעליו (אם יש), ומייבשים וטוחנים אותו במטחנה כשרה לפסח. ונראה דבכה"ג שרי לכ"ע, שאם נשאר גרגיר של חטה או שבולת שועל כבר נתחמץ לפני כן במים ונתבטל לפני פסח ואינו חוזר וניעור. וליתר שאת לא ישים את הכמון בתבשיל רק כשהמים רותחים דהו"ל חליטה.

יט. אורז המיובא מחוץ לארץ כשהוא מבריק, ויש ספק אם נעשה כן על ידי עמילן של חיטה, או שנעשה על ידי שמן של צמחים, ולא היה אפשר לברר הדבר, יש להתיר האורז בפסח אחר רחיצה היטב במים ושפשוף היטב, משום ספק ספיקא, שמא ההברקה נעשית על ידי שמן צמחי, ושמא על ידי ההדחה ושפשוף היטב לא נשאר מאומה מהעמילן. ואורז שיצא עליו קול שמכילאים אותו עם שעורה להשביח כח התזונה שבו, יש להקל לאוכלו בפסח על ידי שיתנו תחילה במים רותחים דוקא. ומכל מקום לכתחלה יש לברר עד כמה שאפשר אם האורז שקונה מוכלא עם שעורה.

ב. מנהג הספרדים ועדות המזרח לאכול מצה עשירה בפסח כדעת מרן השלחן ערוך (סי' תס"ב ס"א). ומצה עשירה היינו שנעשית מקמח כשר לפסח ונילושה עם מי פירות, כגון יין, חלב ודבש, ללא תערובת מים כלל. והאשכנזים נהגו בזה איסור כדעת הרמ"א. ומכל מקום מותר למכור מעוגות אלו בפסח גם לאשכנזים.

בא. הנזהרים לאכול בכל ימי הפסח מצה שמורה בלבד, יקפידו שלא לאכול ממצה עשירה הנמכרת בשוק, ואף על פי שהיא בהכשר מהודר, כיון שמצה עשירה זו עשויה מקמח שאינו שמור משעת קצירה כנודע, והיא מיועדת רק עבור הנוהגים להקל לאכול ממצה שאינה שמורה. ומנהגנו מאז ומתמיד שלא לאכול עוגיות בפסח כלל (גם עוגיות בוטנים או מקמח תפו"א וכיו"ב) בשום השגחה, אבל משהין אותם לאחר הפסח לילדים וכיוצא. והמחמיר תבוא עליו ברכה.

בב. מותר לעשות עוגות וסופגניות מקמח מצה אפויה, ואין לאסור משום מראית העין, וכן המנהג פשוט.

בג. יש להיזהר שלא לקנות שום מצרך מזון שלא הוטבע על האריזה שלו "כשר לפסח" בהשגחה טובה (ואם יש רק מדבקה על האריזה שכתוב עליה "כשר לפסח" אין לסמוך על זה כלל), מפני שכיום כמעט בכל המוצרים מערבים חומרים שונים (גם אם לא ציינו זה ע"ג האריזה), ופעמים רבות יש בהם חשש חמץ. ולכן גם דברים שלכאורה אין בהם כל חשש חמץ כגון קופסת טונה בשמן, או קופסת סרדינים וכיוצא, שלכאורה הם דברים טבעיים בלי תערובת, יש להיזהר לקנות רק עם הכשר מהודר לפסח. אבל פירות וירקות חיים וכן ביצים חיות ודאי שאין צריכים הכשר (רק צריך לעשר הפירות והירקות אם אינם מעושרים). וכמו כן האורז בכמה בתי אריזה נארז באותו מקום יחד עם קמח וסולת ומתערב אבק הקמח עם האורז והכל חמץ גמור, ואורז כזה אסור להשהותו בבית בפסח. ולכן יש לקנות רק אורז שיש עליו הכשר לפסח.

כד. יש נוהגים לאכול בחג הפסח מעיים ממולאים של כבש (שקורין מחש"י). וצריך ליזהר לנקותם היטב כי יש בפנים חמץ ממש, ונכון להפוך את המעיים מחוץ לפנים ולשפשף היטב. וזה רק במעיים הגדולים, אבל במעיים הדקים

הנקראים עצבא"ן אין אפשרות להופכם ולא לנקותם כהוגן, ולכן יש לימנע מלאוכלם בפסח. ואם רוצה לכורכם על הריאה והכרס (שקורין כרש"ה) יכרוך חוט ולא המעיים הנ"ל. ובשר קפוא שהיה במקפיא סגור בשקית ניילון, והניחו על גבו לחם וכיו"ב מדברי חמץ, אם יש חשש שנקרעה השקית, יש לשוטפו ולהניחו לאחר הפסח.

כה. תינוק ששותה רק תחליף של חלב הנקרא "אינפמיל" שאין עליו הכשר לפסח, ובתחליף אחר הוא פולט הרבה, הרי זה גובל בפיקוח נפש ויש לקנות כל הכמות הצריכה לפני פסח, ולמכור במכירת חמץ כל החמץ וחשש חמץ שיש בתחליף זה, ולתת לתינוק בכלים מיוחדים, שלא יתערבבו עם כלים הכשרים לפסח.

חומרי ניקוי ואיפור

כו. חמץ שנתעפש קודם זמן איסורו או ששרפו באש וכל כיוצא בזה, עד שנפסל מאכילת הכלב, מותר לקיימו בפסח. וכן מותר ליהנות ממנו בפסח (אבל לא לאכלו, שכיון שאוכלו הרי הוא כמחשיבו לאוכל). ולכן "אמה" וחומרי נקיון מותר להשתמש בהם בפסח אף בלא הכשר, וכן מיני בושם ואיפור אין בהם חשש. ובימינו שמהדרים למכור מוצרים אלו בהכשר לפסח, יש להקפיד לכתחלה לקנות עם הכשר, כיון שאין הפסד בדבר.

כז. כובעים שמדבקים אותם בבצק מבפנים, מותר ללבשם בפסח, הואיל ונפסל החמץ מאכילת הכלב קודם זמן האיסור. ומותר לכורכי ספרים לדבק הניירות בבצק או בעמילן חמץ אפילו בערב פסח קודם זמן איסור החמץ, ומותר ללמוד בספרים הללו בפסח. וכן סיגריות שיש לחוש שמדבקים אותם בחומר שיש בו חשש חמץ, הואיל ונפסל מאכילת הכלב, וגם אינו ניכר כלל, יש להתיר לעשן מהם בפסח. [ויש חוששים בסיגריות שיש בהם תמציות טעם העשויות עם תערובת חמץ. וצריך לברר מפי בקיאים]. וכן מותר לצחצח נעליו בחול-המועד-פסח במשחת נעלים שיש בה תערובת חמץ.

כז. אודם לשפתים צריך הכשר לפסח, שלפעמים מתפורר ונכנס עם האוכל לפה. וכל שכן משחת שיניים שצריכה הכשר לפסח, שהרבה פעמים בולע ממנה לתוך פיו. וכן כל דבר שנוגע בפה, כגון ואזלין וכיו"ב, אא"כ טעמו פגום לגמרי.

כח. מזון בעלי חיים המכיל רכיבי חמץ, אם הוא פסול לגמרי מאכילת אדם, מותר להשהותו לכתחילה בבית ולהאכילו לבעלי חיים בפסח. אולם אם הוא ראוי לאכילת אדם אפילו ע"י הדחק, אסור להשהותו בפסח. ואם הוא פסול לגמרי מאכילת רוב בני אדם, יש להקל להשתמש בו בפסח, והמחמיר לחפש תחליף במקומו לבע"ח, תבוא עליו ברכה.

תרופות וכדורים

כט. טבליות וכדורים שטעמם טוב, ומוצאים אותם לרפואת דלקת גרון וכיוצא, וכן סירופ שטעמו טוב, אסורים בפסח, אלא אם כן נתברר שהם ללא תערובת חמץ. אבל טבליות וכדורים שטעמם פגום, מותר להשתמש בהם בפסח אפילו יש בהם תערובת חמץ, כגון עמילן של חטה. וסירופ שטעמו מר, מותר לשתותו בפסח. וכל זה בחולה שחלה בכל גופו אפילו שאין בו סכנה, אבל אדם החושש במיחוש כלשהו אין להקל.

ל. טוב לבקש מהרופא בעת רישום התרופות (רצפט) שירשום לו תרופות שאינן מכילות חשש חמץ, כתחליף לאלה שיש בהן חשש תערובת חמץ. ואבא מארי הגאון איש מצליח זצ"ל היה מבקש מהרופא בפסח זריקות במקום כדורים שיש בהם חשש חמץ. וב"ה בארץ ישראל כיום רוב ככל הכדורים והתרופות אין בהם חשש חמץ, ויש לבדוק בכל שנה במדריך המופיע מטעם קופות החולים או רבנים מוסמכים.

וכתבו הרופאים שבזמננו רוב הטבליות עשויות ללא חמץ כלל, אלא עשויות עם עמילן הנעשה מקטניות (ואפילו המיעוט שמעורב בהם חמץ, החמץ נפסל מאכילת כלב לפני הפסח), לכן בודאי שיש להתיר לחולה שאין בו סכנה לקחתם בפסח, וחלילה לחולה כזה להחמיר על עצמו ולהפסיק לקחת הכדורים הנחוצים

לו על פי הוראת רופא מומחה במשך הפסח, ובפרט במקום שיש חשש שיגיע על ידי זה למצב אפילו של ספק סכנה.

וחולה שיש בו סכנה ויודע שיצטרך להשתמש בפסח בתרופה שיש בה חמץ, יש לו לקנות התרופה קודם הפסח, ויכוין בפירוש שאינו רוצה לזכות בחמץ שבתרופה, ויניח אותה במקום מוצנע, וכשיצטרך יקח ממנה בכל פעם כפי הצורך. ואם התרופה טעימה לחיך, יתן בתוכה דבר מר, שתהיה שלא כדרך הנאתה, ובעודה בכפו יבלענה. ותינוק הצריך סירופ לרפואה, ויש בו חשש חמץ, אפשר להקל על ידי שיערב בו מיץ לימון להחמיצו, שאז אינו כדרך הנאתו.

לא. חטים ושעורים מיובשים הנמצאים בבית לנוי בתוך כד, הם ספק חמץ, ואסור לקיימם בפסח. ולכן יניח הכד עם החטים בארון סגור וימכרנו לגוי.

לב. המוצא חמץ ברשות הרבים בימי הפסח, אסור לו להגביהו. ואפילו יתכוין שלא לקנותו, אסור מדברי סופרים, גזירה שמא יבוא לאכול ממנו.

לג. ישראל ששאל או לזה ככר חמץ מחבירו קודם פסח, צריך לפורעו ככר אחר לאחר הפסח, ואין בזה משום חמץ שעבר עליו הפסח. ואם אינו פורעו, יש בו משום גזל. ואם פורע לו מעות במקום הככר, מותר לפורעו אפילו בפסח.

בשר לחג

לד. גם בזמן הזה יש מצות עשה מן התורה "ושמחת בחגך", באכילת בשר ושתית יין ביום טוב. ואף על פי שעיקר המצוה בבשר בהמה (וכמ"ש הרמב"ם בהלכות חגיגה פ"ב ה"י שעופות ומנחות אינם בשר המשמח), מ"מ מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות או כשרות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף.

לה. לפי דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, יש להיזהר לאכול בשר רק מבהמה שנמצאה נקיה מסרכות בריאה, אבל אם יש בה סרכות אף על פי שנמעכים במשמוש היד, הרי זו טרפה, ולפיכך יש לספרדים להיזהר לקנות רק בשר "חלק בית יוסף", ולא בשר "כשר" או "בשר חלק".

לז. אסור לומר על בהמה, בין שהיא חיה בין שהיא שחוטה, ואפילו על חתיכת בשר, "בשר זה לפסח", לפי שנראה שהקדישו לקרבן פסח, ונמצא כאוכל קדשים בחוץ, שהוא בכרת. אלא יאמר "בשר זה ליום טוב", או יאמר "בשר זה לחג". וכן יזהר שלא יאמר "לצלות זרוע לפסח", אלא יאמר "ליום טוב" או "לחג". וטוב להיזהר בזה גם לגבי עופות ודגים, אבל מותר לומר חטים אלו לפסח. ובדיעבד אפילו אם אמר כן על גדי וטלה, הבשר מותר באכילה. לז. נוהגים להניח "זרוע" של כבש (או של בקר) בקערת הסדר, זכר לקרבן פסח. ויכול לקחת לזרוע את אחת משתי הרגלים הקדמיות של הבהמה. וראוי להדר לקחת זרוע ימין דוקא.

לח. ברגל הבהמה יש שלשה חלקים, ושנים העליונים נקראים זרוע, ויקח מהם איזה חלק שירצה.

פרק י'

כלי החמץ והכשרם

איסור השימוש בכלי חמץ

א. כלי שהשתמש בו בחמץ אפילו פעם אחת, אסור להשתמש בו בהגיע חג הפסח (משעת איסור אכילת חמץ בערב פסח), מבלי שיכשירונו כהלכה. ואין מברכים על ההכשרה.

אפילו השתמש בכלי בחמץ לפני י"ב חודש או יותר, אסור להשתמש בו בפסח ללא הכשר כדין. ומכל מקום אם אינו רוצה להשתמש בכלי בפסח, מותר להשאירו בפסח ברשותו, ואין צריך למכרו לגוי כלל, שלא אסרה התורה להשהות חמץ בפסח אלא דוקא חמץ בעין, אבל הכלים שאין בהם אלא טעם בלבד, מותר להשהותם. אך צריך להצניעם במקום מיוחד עד לאחר הפסח, כדי שלא יטעה וישתמש בהם. וטוב לסגורם בארון ולהצניע המפתח.

כלל יסודי בהכשר כלים

ב. "כפי רוב תשמישו של הכלי, כך הכשרו". יש כלים שהכשרם על ידי ליבון, ויש על ידי הגעלה בכלי ראשון וכו', כמבואר לקמן. וכל כלי שהשתמש בו חמץ אפילו פעם אחת בלבד צריך הכשר (כמ"ש לעיל), אבל אופן ההכשר (ליבון או הגעלה או ערוי וכו') הוא על פי מה שרגיל להשתמש בו רוב הפעמים בכלי זה. לדוגמא: סיר שרגיל לבשל בו מרק ירקות בלבד, ופעם אחת חימם בתוכו פרוסת לחם – די לו בהגעלה, ואינו צריך ליבון, כיון שבדרך כלל מבשלים בו עם מים.

כלים הטעונים ליבון

ג. כלי שרגילים להשתמש בו בחמץ על ידי האש בלי אמצעות נוזלים, יש להכשירו על ידי ליבון באש עד שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו. לפיכך, שפודים ואסכלאות שצולים בהם בשר על גבי האש, ופעמים שמערבים בהם פתיתי חמץ, אפילו עשה כן פעם אחת בלבד, צריכים ליבון. אבל הגעלה אינה מועילה להם. מיהו בדיעבד אם הכשירם על ידי הגעלה, ובישל או צלה בהם בפסח, יש להתיר המאכל, אפילו אירע כן בתוך מעת לעת לצליית החמץ.

ד. מחבת שבדרך כלל מטגנים בה עם שמן הנראה לעין, הכשרה לפסח בהגעלה [וכן בשאר ימות השנה הרוצה להכשיר מחבת בשרית כדי לטגן בה מעתה חמאה ומוצרי חלב, או להיפך, די לה בהגעלה. אולם בשאר איסורין היא טעונה ליבון]. וקודם ההגעלה צריך לנקות את המחבת ולשפשפה מכל חלודה ושחרורית. אבל אם רגילים לתת בה מעט שמן לסיכה בעלמא כדי שלא ידבק המאכל למחבת, טעונה ליבון. והוא הדין לתבניות של תנורים חשמליים. וכן סיר עוגה, היות שמורחים בו רק שכבה דקה של שמן, טעון ליבון. וכיום כל כלי המתכת המצויים בזמננו אי אפשר ללבנם מחשש שמא ייפקעו מחום האש, ולכן יש לנקותם היטב ולהצניעם, ויקנה חדשים לפסח. [ויש חולקים ומתירים סיר עוגה בהגעלה, והמיקל יש לו על מה שיסמוך].

ה. הכבשן שאופים בו חמץ, כשרוצים לאפות בו עוגות הכשרות לפסח, צריך להסיקו ולהעביר גחלים על פניו כלו שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו, ואין די לו

בלהבה. ואפי' הסיקוהו מכבר כמה פעמים אינו מספיק, אלא צריך שתהיה כוונתו להתירו לצורך פסח, כי שמא לא הלכו הגחלים על פני כלו כיון שלא נתכוון לכך, ואחר שהכשירו בהיסק ראשון יחזור ויסיקו פעם שנית לצורך האפיה.

הכשר כלי ראשון

ו. כלי שמשתמשים בו בחמץ באמצעות נוזלים, הכשרו בהגעלה. וכפי תשמישו של הכלי, כך הכשרו. אם תשמישו ב"כלי ראשון", דהיינו שמשתמשים בו על האש, כגון קדרות וסירים, ומצקת שמגיסין בה בקדרה, הכשרן בכלי ראשון (כדלהלן). וגם סיר-לחץ אפשר להכשיר בהגעלה, והגומי שבכיסוי יש לנקותו היטב קודם ההגעלה.

ז. ידיות הכלים צריכות הגעלה כמו הכלים. והיות שהסירים צריכים הגעלה בכלי ראשון, גם הידיות צריך להגעילן בכלי ראשון, וכן מכסה הקדרה והסיר צריך להגעילו בכלי ראשון, כיון שמתמלא תמיד באדים העולים מן התבשיל.

ח. הסכינים יש להגעילן בכלי ראשון, ואפילו העבירוהו מעל האש, ובלבד שיהיו המים חמים שהיד סולדת בהם. אבל אם עירה עליהם רותחים ולא הכניסם לתוך כלי ראשון, לא הוכשרו בכך. ואם הניצב (הידית) של הסכין מחובר על ידי מסמרים, יש לנקותו היטב על ידי שפשוף במי אמה ובורית, ואח"כ יגעיל הסכין עם הידית. ומי שאפשר לו יקנה סכינים מיוחדים לפסח.

ט. ה"חצובה", דהיינו הברזל שאצל האש ששופתים עליו את הסיר ואת המחבת, צריכה הגעלה בכלי ראשון. וכן ה"מבערים" של הגז (הראשים שמהם יוצאת שלהבת האש) מגעילן בכלי ראשון. ואם שפך עליהם רותחין מכלי ראשון, הוכשרו בכך. ומנהגנו ליקח כיריים חדשות לפסח.

י. מכונת לישה, צריך להגעיל בכלי ראשון את הגלגלים שעובר בהם הבצק. ואם קשה לו להפרידם ולהסירם וליתנם בכלי ראשון, יתן עליהם אבנים מלובנות ויערה עליהם מים רותחין מכלי ראשון ויגלגל האבן עליהם עד שיבואו המים עליהם מכל צד.

יא. כלי נחושת שמלבנים אותו בבדיל מהותך, ולאחר מכן מגעילים אותו במים רותחים, מועילה הגעלה זו לפסח, ואין ציפוי הבדיל מעכב הכלי מלפלוט הבלוע בו בשעת ההגעלה.

יב. היורה הגדולה שמגעילין בה, אם אינו רוצה להשתמש בה בפסח אינה צריכה הגעלה כלל. ואם רוצה להשתמש בה בפסח יגעילנה גם היא קודם שמגעיל בה שאר הכלים או לאחר מכן. ואם אינו יכול להכניסה בכלי אחר להגעילה, ימלאנה מים עד שפתה וירתיחנה על האש, ואח"כ ישים בה אבן מלובנת עד שיעלו המים הרותחין על כל גדותיה. ובאותם מים עצמם יכול להגעיל שוב שאר כלים ואין צריך להחליף המים. וכל זה אם מגעיל קודם זמן איסור חמץ בערב פסח, אבל אחר זמן שנאסר החמץ באכילה, צריך להכשיר היורה תחלה קודם שיגעיל בה שאר כלים וישטפנה בצונן, ושוב ימלאנה מים חדשים וירתיחם ויגעיל בה שאר הכלים. ואם רוצה להשתמש בה בפסח, צריך להגעילה שוב פעם שניה אחר שגמר להגעיל בה כל הכלים.

יג. מגרפה (כף גדולה) שמשתמשים בה להטביל ולהוציא את העוגות במי סוכר על האש הנקרא בלשון ערבי "תסחיר", צריכה הגעלה בכלי ראשון. ואם יש בה סדקים וגומות צריכה ליבון.

יד. תבניות של ברזל שמכניסין בהם עוגות לאפותן בכבשן, בלי מים. ראה לקמן ב"הכשר כלים שונים" (בדין תבניות אפיה).

אופן ההגעלה

טו. אופן ההגעלה: יניח יורה מליאה מים על האש עד שיעלו רתיחות (בועות) על פני כל המים. ובעוד היורה על האש ומעלה רתיחות, יכניס את הכלי שרוצה להכשיר בתוך סל מנוקב או רשת, או שיאחזנו בצבת בצדו האחד ויכניסנו למים, ואחר כך יאחז את הצד השני בצבת אחרת וישחרר את הצבת הראשונה, כדי שיבואו המים לכל מקום בכלי. וטוב להשהות את הכלי בתוך המים זמן מועט שישער בדעתו שחדרו הרותחין פנימה לתוך הכלי ויצא הגיעול

לחוך. ולא ישהה אותם הרבה.

טז. אם מגעיל כמה כלים בזה אחר זה, ישים לב בין הכנסת כלי לכלי, שאם התקררו המים יחכה שיעלו שוב רתיחות ואז יכניס את הכלי השני.

יז. אם מגעיל קודם זמן איסור החמץ, מותר להגעיל בתוך יורה של חמץ אם היא נקיה מכל לכלוך, ואין צריך להגעיל דוקא בתוך יורה כשרה לפסח.

יח. אם הכלי גדול ואינו יכול להכניסו כלו בבת אחת, יכול להכניס חציו האחד ואחר כך יכניס חציו השני. ואם אינו יכול להכניסו כלל לתוך היורה, יש למלא את הכלי מים עד שפתו, ולהרתיחו על האש, ולהשליך לתוכו אבן מלובנת בעודו רותח, ומתוך כך ירתחו המים יותר ויגלשו על שפתו.

יט. קודם ההגעלה ינקה את הכלי היטב מכל לכלוך וחלודה. וכלי אלומיניום שמצוי בתחתיתם כעין גוממות שחורות, צריך לנקותם היטב עד כמה שאפשר, ושאר השחורות שאין בה ממשות אינה מעכבת. אבל אם יש ממשות בשחרורית שבגומות ואי אפשר להסירה, צריך ליבון במקום הגומות.

כ. יזהר לעשות את ההגעלה קודם שעה חמישית, דהיינו לפני זמן איסור חמץ. ואז רשאי להשהות הכלי בתוך מי ההגעלה, ואין לחוש שמא יחזור ויבלע ממה שפלט, שהרי זה נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא. אבל אחר זמן איסור החמץ, יזהר שלא להשהות ביותר את הכלי בתוך מי ההגעלה. ואם רוצה להגעיל כלי שהוא בן יומו, דהיינו שהשתמשו בו בחמץ בתוך עשרים וארבע שעות, לדעת מרן השלחן ערוך יש להקל אם מגעילו קודם זמן איסורו. אלא שנוהגים להיזהר שכל הכלים לא יהיו בני יומן (דהיינו שיקפידו לא להשתמש בחמץ בכלי זה עשרים וארבע שעות קודם ההגעלה). וממילא כיון שהכלים אינם בני יומן, יכול להגעיל כלי בשר וכלי חלב יחד.

כא. נוהגין לשטוף במים צוננין את הכלי מיד לאחר ההגעלה. ובדיעבד אין קפידא אם לא שטף.

הכשר כלי שני

כב. צלחות וקערות של מתכת או פלסטיק, שמערים לתוכן תבשיל מהקדרה, די להכשירן על ידי ערוי רותחים מכלי ראשון עליהן. אבל אם הכשירן בנתינה לכלי שני לא הוכשרו בכך לפסח, ואפילו אם עירה עליהם מים חמים מכלי "טרמוס" לא הוכשרו בכך, שדינו ככלי שני. וכפות וצלחות של מתכת או פלסטיק, שאין דרך להשתמש בהן אלא בכלי שני, דהיינו שרגילים לערות את התבשיל מתוך הסיר או הקדרה לתוך קערה גדולה, ומן הקערה נותנים אל תוך הצלחות, די להכשירן בכלי שני, דהיינו שיערה רותחים מכלי ראשון אל תוך קערה גדולה, ויכניס לתוכה את הצלחות והכפות הללו. ואם הגעילן בכלי ראשון או בערוי מכלי ראשון, כל שכן שהוכשרו.

כג. שינים תותבות שאוכלים בהן בכל ימות השנה, יש לנקותן היטב שלא ישאר בהם שום חשש חמין בעין, וטוב שיערה עליהן מים רותחים מכלי ראשון, ודיו. והמחמיר להגעילן בכלי ראשון, יצא שכרו בהפסדו.

השלחנות, משטח הגז, שיש המטבח

כד. השלחנות שאוכלים עליהם כל ימות השנה, אם הם מכוסים תמיד במפה או שעוונית או זכוכית, אין צורך להכשירם כלל, ודי להם ניגוב יפה יפה, ויכסם במפה נקיה, ודיו. ואם אוכלים עליהם ממש בלי שום הפסק של מפה וכיו"ב, נוהגים לערות עליהם רותחים מכלי ראשון. ואם חושש עליהם שיתקלקלו, יוכל להשתמש בהם בפסח על ידי שעוונית חדשה ונקיה. וכן המשטח של הכיריים ואבן השיש שבמטבח, יערה עליהם מים רותחים. ויזהר שיהיה המקום שמערה עליו רותחים – יבש, כי אם יהיו עליו מים צוננים, אזי יצננו הם את החמים ולא יגעיל היטב. ויש נוהגים לשים אבנים מלובנות באש על השלחן וכיוצא בזה כדי לערות עליהן רותחין, כדי שלא יצטננו המים מן העירו, ויגעילו יפה.

והמפה עצמה הכשרה בכיבוס יפה במים חמים שהיד סולדת בהם. וכן שעוונית שלמה שאין בה סדקים, אפשר להכשירה על ידי עירו מים רותחים עליה.

כה. השלחן או הדף שעורכין עליו [בצק], וכן העריבה שלשין בה כל השנה, צריכים הגעלה בכלי ראשון. ואם הם גדולים שאי אפשר להכניסם, ילבן אבנים על האש וישימם עליהם וישפוך עליהם מים רותחין מכלי ראשון עד שילכו המים על פני כלם. ואם יש בהם סדקים וגומות, צריך לקלפם קודם ההגעלה בכלי אומנות, ואח"כ יגעילם כאמור.

כלים שתשמישם בצונן

כו. כל הכלים, אפילו של חרס, שנשתמש בהם בחמץ צונן בלבד (דהיינו בחמץ צונן ויבש, או בחמץ לח ולא שהה בכלי עשרים וארבע שעות), ידיחם היטב ומותר להשתמש בהם בפסח אפילו בחמין. לפיכך כל כלי השתיה, בין צלוחיות בין כוסות, מותרים על ידי שטיפה והדחה בלבד, בין שהם של מתכת בין של עץ או חרס. ואף על פי שלפעמים משתמש בהם חמץ בחמין, כיון שרוב תשמישם אינו אלא בצונן, דיים בשטיפה, שלא הלכו בכל כלי אלא אחר רוב תשמישו. ומכל מקום אם בתוך עשרים וארבע שעות האחרונות השתמש בהם בחמץ חם, צריכים הגעלה. לפיכך הכיור שבמטבח יש לערות עליו רותחין ומותר להשתמש בו בפסח. ונכון לערות עליו רותחין שלש פעמים. ומותר להשתמש בכלים חדשים מצופים צבעוניים, ואין שום מנהג אצלנו להחמיר בזה.

לא לו כלים מועיל הכשר?

כז. הגעלה מועילה לכלי מתכות וכלי עץ וכלי אבן וכלי עצם, כלי פלסטיק, ניילון, בקליט. וכן כלי אמאיל (זינגו) שהוא פח מצופה בחומר לבן או צבעוני, אפשר להכשירו בהגעלה, וטוב להחמיר להגעילו שלש פעמים.

כח. כלי זכוכית, אפילו אם השתמש בהם בחמין, אינם צריכים שום הכשר, מכיון שאינם בולעים, ובשטיפה בעלמא די להם. וכלי פיירקס גם כן דינם כמו כלי זכוכית ודי להם בשטיפה. והמחמיר להגעילם, יזהר שלא ידיחם אחר כך בצונן שלא יתפוצצו לרסיסים כידוע. וגם אחינו האשכנזים שנהגו להחמיר

בכלי זכוכית להשוותם לכלי חרס, יכולים להקל להשתמש בכלי פיירקס ודורלקס ע"י הגעלה. וטוב להגעילם שלש פעמים ברותחין. ומכל מקום, בצלחות וסירים של זכוכית (פיירקס) שמשמשים בהם בחמין ע"ג האש, יש לחוש לדעת המחמירים להצריכם הגעלה.

כט. כל הכלים שמשמשים בהם בצונן, כגון כוסות וצלוחיות, בין שהם של מתכת או של חרס או פלסטיק, הכשרם על ידי שטיפה והדחה בלבד. ואף על פי שלפעמים נותנים בהם לחם חם, כיון שרוב תשמישם אינו אלא בצונן, לא הלכו בכל כלי אלא אחר רוב תשמישו. וכן מקרר חשמלי, די בשטיפה והדחה בצונן להכשירו. ונראה שהוא הדין כוס של כסף לקידוש, שאע"פ שלפעמים שותים בה הילדים ומניחים בה פירורין של חמץ סגי לה בשטיפה בעלמא לפסח, דרוב תשמישה בצונן. מיהו אם כל זה כשאינם בני יומן, אבל אם נשתמש בהם חמץ בחמין בתוך מעת לעת, יש להחמיר ולהכשירם בחמין כדרך תשמישם בחמין.

ל. כלי שניקו אותו היטב לפסח, ואעפ"כ קיים חשש שנתר בו חמץ, כגון נפה וכיו"ב, לא ישתמש בו בפסח. וינקה אותו בסבון שיהא נטל"פ ממש ומותר להשתמש בו אחר הפסח. ואם הוא כלי שאינו טעון טבילה כגון שהרשת מניילון, אפשר גם למוכרו לגוי.

הכשר כלים שונים

(העתק מדף אחד נדפס, עם הערות)

רשימת מוני כלים והכשרם בקיצור, לפי סדר א"ב

אבן. כלי אבן הכשרם ככלי מתכות (עיין ערך כלי מתכת).

אלומיניום. כלי אלומיניום הכשרם כשאר כלי מתכות (עיין ערך כלי מתכת).

אימאיל (פח מצופה בחומר לבן או צבעוני). כלי אימאיל הכשרם בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון, וטוב להחמיר ולהגעילם שלוש פעמים, דהיינו שיכניסם למים רותחים ויוציאם ויחזור להכניסם פעם נוספת ויוציאם ויחזור פעם שלישית להכניסם ולהוציאם.

אסבלאות. הכשרם ע"י ליבון באש, עד שיהיו ניצוצות נתזים מהם.

ארגז לחם. הכשרו ע"י שטיפה והדחה במים צוננים.

אשפה. כלי אשפה הכשרם בשטיפה והדחה במים צוננים.

בלנדר. יפרק את כל החלקים וינקם היטב ודיים בכך. וחלקים שאינם ניתנים לפירוק, ינקה היטב בחריצים. ואם השתמש בהם במאכל חמץ חריף, או בחמץ חס, או הדיחם במים חמים בעת שהיה עליהם חמץ, הכלים הנוגעים בחמץ טעונים הגעלה.

בקבוק זכוכית או פלסטיק. הכשרו ע"י שטיפה והדחה.

בקבוק תינוק. הכשרו ע"י עירווי מים רותחים מכלי ראשון. (ויש להזהר לנקותו היטב משיירי המאכל שבתוכו).

בקליט. כלי בקליט הכשרם ככלי מתכת (עיין ערך כלי מתכת).

ברזל. כלי ברזל הכשרם ככל כלי מתכת (עיינן ערך כלי מתכת).

גביע. גביע של יין העשוי מתכת, הכשרו בשטיפה והדחה במים צוננים.

גומי. כלי גומי הכשרם ככלי מתכת (עיינן ערך כלי מתכת).

גריל. תנור גריל או סיר גריל, ראה ערך תנור אפיה.

זכוכית, פיירקס, דורלקס, קריסטל. הכשרם ע"י שטיפה והדחה. ואם השתמש בהם ע"ג האש ממש נכון להצריכם הגעלה.

חצובה (הברזל שמניחים עליו את הכלי בשעת הבישול). יש לנקותה היטב ולהגעילה במים רותחים. ואם עירה עליה מים רותחים מכלי ראשון הוכשרה בכך. ומנהגנו ליקח כיריים חדשות לפסח.

חרפ, חרפינה. כלי חרס או חרסינה שהשתמש בהם בחמין אין הכשר מועיל להם כלל. ואם השתמש בהם בצונן די להם בהדחה במים צוננים. אך אם שהה הצונן בתוכם 24 שעות, הכשרם ע"י הגעלה או השריה במים צוננים שלווה ימים מעת לעת, דהיינו שימלאם מים צוננים למשך 24 שעות בדווקא, ואח"כ ישפכם ויחזור וימלאם מים ל-24 שעות נוספות ואח"כ ישפכם ושוב יעשה כן פעם שלישית.

טופטר אובן. אם לא השתמש בו בחמץ אפילו פעם אחת, ינקוהו היטב ומותר להשתמש בו בפסח. ואם השתמש בו בחמץ וקשה לנקותו היטב מכל פירור, ינקה כמה שיוכל ויצניענו בין כלי החמץ.

ידיות. ידיות הקדירה דינם כדין הקדירה (ראה ערך קדירה). וכן ידיות שאר הכלים דינם כדין הכלים.

כד חלב (כד פלסטיק להחזקת שקיות החלב). הכשרה ע"י שטיפה והדחה במים צוננים.

כיוור. כיוור המטבח, הכשרו ע"י עירווי מים רותחים מכלי ראשון. ונכון לערות עליו מים רותחים ג' פעמים. וקודם העירווי יש לייבש היטב את הכיוור.

כיריים של גז. הכשרם כדין החצובה (עיינן ערך חצובה).

כלי אבן. עיין ערך אבן.

כלי אלומיניום. עיין ערך אלומיניום.

כלי מתכת. כפי תשמישם הכשרם. דהיינו, אם השתמש בהם בכלי ראשון, הכשרם בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון (שמרתיחים בו את המים). ואם השתמש בהם בכלי שני, הכשרם בהגעלה אפילו בכלי שני (שיערה עליהם מכלי שמזגו אליו מכלי ראשון). ואם השתמש בהם בצונן, הכשרם בשטיפה והדחה במים צוננים.

כלי ששורים בו את הבשר קודם המליחה. אין צריך שום הכשר, כיון שהוא מיוחד לשריית הבשר. והכלי המנוקב שמולחים בו הבשר, אין צריך הכשר מן הדין, ומכל מקום טוב להגעילו.

כסף. כלי כסף הכשרם כשאר כלי מתכת (עיין ערך אבן).

כף, כפית. הכשרם בהגעלה במים חמים בכלי שני.

כף חשמלית. הכשרה ע"י שישתמש בה פעם אחת לחימום מים, וכפי תשמישה הכשרה. **מברשת שיניים.** הכשרה בשטיפה והדחה היטב במים צוננים. וטוב להשתמש במברשת מיוחדת לפסח.

מדוכה (מכתשת). בין של אבן בין של מתכת מותרת בהגעלה, לאחר שינקה אותה היטב (בפרט מבפנים). ואם היא גדולה שאינו יכול להכניסה בכלי ראשון, ישים בה מים רותחין ויכניס בתוכה אבן מלובנת עד שיעלו המים על שפתה. ויש מחמירים ללבן המדוכה. ויש אומרים שאין להכשירה על ידי ליבון, פן יחוס עליה שמא תפקע ולא ילבנה כראוי. וכל זה כשהשתמשו בה בדבר חריף, אבל אם השתמשו בה בצונן בלבד שאינו חריף, אין צריך להגעילה, ודי לה בשפשוף ונקיון היטב.

מדיח כלים. ינקהו היטב, וישאירוהו עשרים וארבע שעות בלי שימוש, ואח"כ יגעילו במים חמים וסבון וחומרי ניקוי לפגום כל טעם הנשאר בו מלפני פסח, ואז מותר להשתמש בו בפסח.

מזלג. עיין ערך כף.

מחבת. הכשרתה לפסח ע"י הגעלה במים רותחים בכלי ראשון.

מטחנת בשר. אם השתמש בה בחמץ יחד עם הבשר, יפרק אותה וינקה אותה היטב בחורים ובסדקים לבל ישאר שם פירור חמץ, ויגעילנה ברותחים. וטוב שאת החלק המנוקב בנקבים דקים כעין רשת, ינקהו היטב ויתנהו על האש, שאם נשאר שם פירור כל שהוא הרי נשרף לגמרי. ואת החלק החשמלי, וכן שאר החלקים שאין להם כל מגע עם הבשר והחמץ, יש לנקותם היטב ודי בכך.

מטחנת קפה. אם טחן בה קפה בלבד, או תבלין בלבד (ולא תחליף קפה או דבר אחר שיש בו חשש תערובת חמץ), ינקנה היטב ודיה בכך.

מזחם חשמלי. דינו כדין קומקום חשמלי.

מיקסר. ראוי לא להשתמש בו בפסח, משום שאבק הקמח חודר לחריצים שבראש המיקסר שקשה שם לנקותו, ובעת השימוש בפסח עלולים ליפול פירווי חמץ למאכל, וחמץ בפסח אסור במשהו. אבל אם פירקו ונקוהו יפה, יכול להשתמש בו. וראה עוד בדין ה"בלנדר".

מיקרוגל. לא ניתן להכשירו לפסח.

מלחיה. הכשרתה ע"י שטיפה והדחה במים צוננים.

מנגל חשמלי. אם השתמש בו לבשר וכדומה בלבד, ינקהו היטב ומותר בכך. ואם צלה עליו המבורגר וקציצות בשר, או הניח עליו פיתות או חתיכות לחם וכיוצא בזה, יש לקנות אסכלא (רשת) חדשה, ואת המנגל עצמו ינקהו היטב ויפעילנו עד שיתלהט ויהיה אדום.

מסננת. ישפשפה וידיחנה היטב במים וסבון בחורים ובסדקים, ונכון להחמיר ולהשתמש במסננת המיועדת לפסח, כי כמעט אי אפשר לנקותה היטב.

מערוך. אם אין בו חריצים הכשרו בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון, ואם יש בו חריצים אין להשתמש בו בפסח כי כמעט בלתי אפשרי לנקות היטב החריצים.

מצנב. ינקהו היטב מכל פירווי החמץ שבו ויצניענו בין כלי החמץ.

מפזות. הכשרם ע"י כיבוס במים רותחים שהיד סולדת בהם.

מפזות ניילון. הכשרם ע"י שטיפה והדחה ולאחר מכן יערה עליהם מים חמים מכלי שני. (ואם עשויות מחומר עבה, שאינן מתקלקלות ע"י עירוי מים רותחים מכלי ראשון, ויש חשש שנשפך עליהם חמץ מכלי ראשון, יערה עליהם מים רותחים מכלי ראשון).

מפזות שעוונית. הכשרם ע"י שטיפה וניקוי ולאחר מכן יערה עליהם מים רותחים מכלי ראשון.

מפצח אגוזים. הכשרו בניקוי והדחה היטב.

מצקת. הכשרה בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון.

מקלף. הכשרתו בשטיפה והדחה במים צוננים.

מקרר. ינקהו היטב, ודיו בכך. וישים לב בין הברגים והמסמרים שבו שנדבק שם חמץ כמה פעמים, וינקה היטב. ובמקררים עם הקפאה יבשה ללא קרח (נו פרוסט) מצוי שנכנסים פירווי חמץ דרך נקבי פתחי האיורור, לפיכך יש מחמירים ומהדרים להסיר את מכסה הפלסטיק ולנקות תחתיו היטב.

נטלה (כלי לנטילת ידיים). הכשרה ע"י שטיפה והדחה במים צוננים.

נפה. הכשרה ע"י ניקוי, שטיפה והדחה היטב. ויש להיזהר לנקותה היטב מכל שיירי הקמח. ועדיף לקחת חדשה.

פודה. מכשירים לעשיית סודה כגון סיפולוקס וסודה-סטרים, הכשרם ע"י שטיפה והדחה במים צוננים.

פיר לחץ. הכשרו בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון על כל חלקיו.

פיר עוגה, פיר פלא. הכשרו ע"י ליבון באש. ובהיות שמתקלקל ע"י כך, יש להשתמש בסיר עוגה מיוחד לפסח. [ויש חולקים ומתירים בהגעלה, והמיקל יש לו על מה שיסמוך].

פכין. הכשרו בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון. אך עדיף לקנות סכין מיוחד לפסח.

ספרים. יש נוהגים לבודקם קודם הפסח, ויש הנוהגים להקל ולהשתמש בהם בלא בדיקה (שלא בשעת האוכל). ומעיקר הדין יש להקל בזה. ומ"מ ספרים שרגילים להביאם לשולחן האוכל כגון סדר ברכת המזון וזמירות לשבת אין להשתמש בהם בפסח.

עין, עצם. כלי עץ או עצם דינם כשאר כלי מתכת (עיין ערך אבן).

פורצלן. כלי פורצלן דינם ככלי חרס (עיין ערך חרס).

פותחן (בקבוקים וקופסאות). הכשרו בניקוי היטב, שטיפה והדחה.

פלאטה חשמלית. יערה עליה מים רותחים מכלי ראשון. ונוהגים לצפותה אח"כ בנייר כסף. ואם במשך השנה רגיל לתת לחם, שניצלים, בורקסים וכדומה, ישר על הפלאטה בשבת (כדעת המקילים), דינה כשפודים ואסכלאות הצריכים ליבון, ואי אפשר להכשירה על ידי ערוי מים רותחים.

פלסטיק. כלי פלסטיק דינם כשאר כלי מתכת (עיין ערך אבן).

פמוטים לנרות. הכשרם בניקוי, שטיפה והדחה במים צוננים.

צירנית. הכשרה בשטיפה והדחה במים צוננים.

צלחות מתכת או פלסטיק. אם שימושן ע"י שמערים לתוכן מכלי ראשון, הכשרם ע"י עירווי מים רותחים מכלי ראשון. ואם שימושן ע"י שמערים לתוכן מכלי שני, הכשרם ע"י עירווי מים חמים מכלי שני או בהגעלה בכלי שני. ואם שימושן ע"י שמערים עליהם גם מכלי ראשון וגם מכלי שני הולכים אחר רוב תשישים. וטוב להחמיר בזה ולערוות עליהם מים רותחים מכלי ראשון.

צעצועים. הכשרם בשטיפה והדחה במים צוננים. ואם יש בהם חריצים ויש חשש שנכנס לתוכם חמץ, לא ישתמשו בהם בפסח.

קדרה (פיר) של מתכת (כגון קדרה העשויה אלומיניום). הכשרה בהגעלה במים רותחים בכלי ראשון. ואם לא השתמש בה אלא בכלי שני וכיוצא בזה, כתשמישה כן הכשרה.

קומקום חשמלי. אם לא השתמש בו בחמץ כלל, ידיחנו ומותר להשתמש בו בפסח. אבל אם מניחים על מכסהו פיתות, בורקסים וכדומה, כדי לחמם, יש להחליף את הכיסוי. ואם הגעילו מותר בדיעבד. אבל הקומקום עצמו אין צריך להכשירו כלל.

רשת של מנגל. הכשרתה ע"י ליבון באש עד שיהיה ניצוצות ניתזים ממנה. ואם לא ידוע אם משתמש בה בחמץ, די לה בהגעלה.

שיש מטבח. הכשרו ע"י עירווי מים רותחים מכלי ראשון לאחר שישטפנו וינקנו היטב וייבש את השיש, ונכון לערות ג' פעמים. ואם חושש פן יתקלקל, ישטפנו וידיחנו היטב ויִצְפְּנו בנייר אלומיניום.

שולחן. הכשרו ע"י עירווי מים רותחים מכלי ראשון. ואם חושש שיתקלקל, ינקה אותו היטב ויכסנו במפה נקייה ומיוחדת לפסח. ואם רגילים להשתמש בו בכל ימות השנה עם מפה, אין צריך להכשירו כלל אלא יכסנו במפה מיוחדת לפסח.

שפוד. הכשרו ע"י ליבון באש עד שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו. ואם במשך השנה לא השתמש בו אלא לצליית בשר בלבד בלי תוספת, אינו צריך הכשר.

תבניות אפיה. הכשרם ע"י ליבון באש עד שיהיו ניצוצות ניתזים מהם. והיות שמתקלקלים מחמת כך, יש להשתמש בתבניות מיוחדות לפסח. ובתונס נהגו לעשות מצה עשירה לפני פסח בתבניות של כל השנה, ועושים ליבון קל שנייר או קש נשרף עליהם מבחוץ כדברי הרמ"א (בסי' תנ"א ס"ד בהגה), מפני שיש הפסד מרובה להיות ניצוצות ניתזין מהם ממש. [ובא"י נהגו שלא להשתמש בהם וכדלהלן בדין הכשר תנור אפיה. וכנראה מפני שלפי המצב כיום אין בזה הפסד כ"כ, ולכן נהגו להחליף תבניות].

תנור אפיה. תנור חשמלי או תנור של גז ישנהו מעת לעת (עשרים וארבע שעות) בלי שימוש לפני הכשרו, ואחר כך ינקה אותו היטב מכל לכלוך ושומן שלא ישאר בו כל חשש חמץ בעין, ויסיקנו היטב במדת החום הגבוהה ביותר במשך שעה, ובזה יוכשר להשתמש בו בפסח. ויש סוברים שמעיקר הדין גם אם לא השהה את התנור מעת לעת, מותר. ומכל מקום לכתחלה יש להשהותו מעת לעת וכאמור.

תרמום. הכשרו ע"י עירוני מים רותחים מכלי ראשון. ואם לא נשתמש בו אלא במים בלבד, די לו בשטיפה והדחה בצונן.

פרק י"א

דיני אפיית המצה

א. אין לשין את המצות אלא במים שלנו, כלומר שלנו לינה כל הלילה. ויש להתחיל לשאוב המים סמוך לזמן בין השמשות, במשך הזמן של בין השמשות (דהיינו עד שבע עשרה דקות אחר השקיעה), ואחר בין השמשות אין לשאוב עוד. ועדיף למלא מים שלנו שעה לפני השקיעה עד בין השמשות, מאשר למלא אחר הלילה לצורך מחרתיים. ואם צריכים למים הרבה, רשאים להתחיל לשאוב בעוד היום גדול, וכדעת מרן השלחן ערוך. ורק כשאינם צריכים להרבה מים, ראוי להחמיר ולהתחיל לשאוב סמוך לתחלת זמן בין השמשות. ולכתחילה יש לומר בשעת השאיבה "הריני שואב מים לשם מצת מצוה" (הכה"ח סי' תנ"ה אות מ"ז). ויש נוהגים לומר גם אותיות אלפ"א בית"א כמה פעמים, שתחול קדושה על המים לשם מצת מצוה.

למחרת יקדים לקחת המים בבוקר השכם קודם שתזרח עליהם השמש. ובדיעבד אפילו זרחה עליהם השמש, אם לא נתחממו כשיעור פושרים, יכול ללוש בהן. ואם הוצרכו למים נוספים, יש לסמוך על מה שכתב מרן השלחן ערוך לבטל מים שלא לנו חד בתרי במים שלנו. ורשאים לעשות כן בידיים לבטל המים חד בתרי. ומיהו בדיעבד אין צריך שיהיה דוקא שיעור חד בתרי לענין זה, ודי שיהיו המים שלנו מרובים מן המים שלא לנו.

ב. מים ששהו במקור כל הלילה כשרים למים שלנו. ויש מקום להקל גם לשאוב מים מהברז ולצננם במקפיא עד שיתקררו מאד ולהשתמש בהם ללישת המצות. ומ"מ למעשה אין להקל בזה אלא באופן שיתבטלו ברוב, ורשאים לעשות כן אף לכתחלה.

ג. מי ברז, כשרים לכתחלה ללוש בהם מצות. והמהדר למלאת ממי מעין במקום שאפשר לו בנקל, תבא עליו ברכה.

ד. מים שלנו בשכונת המת, ואין אפשרות להשיג מים שלנו אחרים, אין צריך לשופכם ומותר ללוש בהם את המצות, שעל כיוצא בזה נאמר (קהלת ח' ה'): "שומר מצוה לא ידע דבר רע". ואפילו אופה בהם מצות לשאר לילות הפסח מותר. וכן אם חלה "תקופה" בליל ערב פסח, מותר להשתמש במים שלנו בערב פסח לצורך אפיית המצות, אע"פ שמים אלו נשאבו קודם התקופה ונחשבים כמים תלושים האסורים לאחר התקופה, כיון דשומר מצוה לא ידע דבר רע. ולכתחלה אין לשאוב המים שלנו על ידי גוי. ובשעת הדחק או בדיעבד, אפילו נשאבו על ידי גוי כשרים למצה.

ה. ראוי להיזהר מאד לכתחלה, שלא לשהות שום שהייה בעשיית המצה, ואפילו שהייה קלה פחות משיעור הילוך מיל. ומכל מקום כשאי אפשר אחרת ומוכרחים לשהות כשנים או שלשה רגעים בין העריכה לרידוד הככרות, וכן כששוהים קצת כדי לפנות התנור, המקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו, שלא החמיר מרן בשהיית משהו אלא כשרואים שהעיסה חמה, ולכן יש לחוש פן תחמיץ, הא לאו הכי לא.

ו. אין לשין לפסח במצות עבודת יד עיסה גדולה משיעור חלה (תק"כ דרהם, והוא 1560 גרם). ואפילו במקום שיש הרבה עוזרים ומסייעים, אין להקל בזה בלא הכרח גמור. ומכל מקום אפשר להקל באופן ששני בני אדם ילושו העיסה כל אחד מחצית המדה, ושוב אחרי זה יצרפוה ויחברוה ויתנוה למכונה הנעשית לעריכה, ואחר העריכה יחלקוה לכמה אנשים לרדדה, באופן שלא יהא ביד שום אחד יותר מכשיעור.

ז. מקום שנהגו שהגויים לשים ואופין למצת מצוה, וישראל עומד על גביהם, בשעת הדחק אפשר לצאת ידי חובה במצה זו. ומכל מקום הדבר ברור שמצוה רבה לכל ירא שמים, להתאמץ לעשות בעצמו מעשה המצה, הלישה והעריכה והקיטוף והאפיה. וכן הוא מנהג חסידים ואנשי מעשה.

ח. מותר לתת לקטן ליצוק מים על הקמח בשעת הלישה, כיון שהלישה עצמה נעשית על ידי ישראל גדול, וכן המנהג. ונער בר מצוה שמלאו לו י"ג שנים, אף על פי שלא נבדק אם יש לו שתי שערות, מותר אף לכתחלה ללוש ולאפות מצות מצוה.

ט. אין לתת לכתחלה מלח במצה. ומכל מקום אם בטעות נתנו בה מעט מלח להטעימה, כיון שדעת רוב הפוסקים להתיר, וכן דעת מרן השלחן ערוך, הכי נקטינן. ואפילו בלילה הראשון יוצאים בה ידי חובה, ואינה נקראת מצה עשירה.

י. אם נתערבה קודם האפיה, חלת מצה שיש בה פקפוק (כגון שלשו אותה במים שלא לנו), עם שאר חלות כשרות, יש להתיר. ואין לאסור מטעם דהוי ככרות של בעל הבית שאפילו באלף לא בטיל, שזהו דוקא בככרות אפויות. אבל אם נתערבו קודם אפיה, אין להם חשיבות ומותר.

יא. מותר לאפות מצות מצוה עבודת יד בתנור חשמלי.

יב. מצה שֶׁרְדוּ אותה ברחת של חמץ, יש מקום להתיר בדיעבד כשנעשה קודם פסח, ואפילו ברחת בת יומה, ובלבד שברור לנו שהיתה נקיה.

יג. מצה כפולה (שנתקפלה בתנור ודבוקה עד שאין האש שולטת שם), יטול מקום הכפל ומעט סביב לו, ומותר לאכול את השאר בפסח.

יד. מנהג ישראל ללוש ולאפות מצות-המצוה שיוצאים בהן בליל פסח, בערב פסח אחר חצות היום, שהוא זמן הקרבת הפסח, מפני שהמצה הוקשה לפסח, שנאמר "צלי אש ומצות" (שמות י"ב ח'), וכיון שהפסח אינו נשחט אלא משש שעות ולמעלה, שנאמר "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים" (שם פסוק ו'), אף המצה כן. ואף בערב פסח שחל בשבת, לשים ואופים את מצת המצוה בערב שבת אחר שש שעות מהיום. ומכל מקום אין זה אלא לכתחלה ולמצוה מן המובחר, אבל אם לא אפו בערב פסח יוצאים ידי חובה גם במצה שנאפית קודם ערב פסח. ויש נוהגים לקרות ההלל במנגינה יפה בעת

אפיית המצה לשם מצוה [וכן ראיתי למשורר המנוח ר' אשר מזרחי ז"ל באפיית המצות בתונס בביה"ס לבנות של הרב ניסן פינסון זצ"ל, כמדומה בשנת התשכ"ה]. ויזהרו מאד בעשיית המצה כמבואר בפוסקים.

טו. מנהג רוב העולם שלא לאפות מצות ביו"ט ובחזה"מ, ואין לפרוץ גדר.

טז. טוב להמנע מאכילת המצות הַרְפּוּת, כי כמה פעמים נמצא בפנים כמו בצק רך, ואין אתנו יודע עד מה, ואם נעשה בהכשר מדוקדק כבימי הראשונים. ומעולם לא נהגנו לאוכלן בימי אבא וסבא זצ"ל. ואם נעשים בהכשר ובהידור בהשגחת תלמיד חכם מוסמך ובקיא, אפשר לתת מהם גם לבני שאר העדות שלא נהגו בהם.

פרק י"ב

הוראות ואזהרות לאפיית המצות

אמר המחבר: ראיתי כאן להביא הוראות ואזהרות שכתבתי בס"ד למאפיית מצות בהשגחתנו, ביום ח"י שבט התשמ"ז, בתוספת נופך בשעת ההדפסה.

א. "מים שלנו" יש למלאת סמוך לשקיעה עד כרבע שעה אחר השקיעה. ובערב שבת (אם לא הספיקו למלאת מאתמול) יש למלאת לפני הדלקת הנרות, שזה מועיל לדעת מרן אף שאינו סמוך לשקיעה ממש.

ב. עדיף למלא מים שלנו שעה לפני השקיעה עד בין השמשות, מאשר למלא אחר הלילה לצורך מחרתיים, כי יש אומרים שמים שנשאבו לאחר תחלת הלילה אין להם תקנה, ואסורים עולמית.

ג. מודד הקמח יעבוד בחדר מיוחד בפנים עם חלוק. וכשהוא צריך לצאת מן החדר לעת הצורך, יוריד את החלוק שעליו וילך בזהירות, ולא יסתובב על יד העובדים ולא על יד המצות האפויים כלל ועיקר, פן תפול אבקת קמח מבגדיו על המצות האפויים ויחמיצו במים או במרק ח"ו.

ד. מי ששופך את המים על הקמח יזהר להעמיד את כלי המים מלמעלה ולא קרוב לקמח שלא ינתז מן הקמח על כלי המים ויחמיץ. המדה - בכל פעם יש לקחת ק"ג אחד או קצת יותר שיהא פחות משיעור חלה לכל הדעות.

ה. לרחוץ ולהחליף את קערות הלישה כל רבע שעה. ועדיף להשתמש בקערות נירוסטה חלקות ללא חריצים.

ו. נכון שלא יתעסק המשגיח בשום עבודה רק יסתובב וילך מפנה לפנה להשגיח אם הכל בסדר. ויש לו לשים לב שירחצו את הקערה וה"פינר" וייבשו אותם כל 4-5 עיסות בערך (שהוא כט"ו דקות), ואם רואה שמתעכבים הרבה יש לרחוץ ולנקות כל 3-4 עיסות, והעיקר שבכל רבע שעה ינקו אותם. לשים לב שהוילון יהא פרום על הדלת כל זמן שהשמש זורחת שלא תכנס החמה פנימה.

ז. כל העובדים ילכשו חלוק עבודה. ויזהרו כשיביאו אוכל לארוחת בוקר או ארוחת צהרים שיהיה האוכל עטוף במפית ושקית ויניחו אותו בסככה שעל יד הבנין, ואחרי האוכל יש לנער הבגדים יפה ולרחוץ הידים היטב וללבוש חלוק. ומה טוב לאכול בארוחות רק פיתות דוקא שאינם מרכים פירורין.

ח. לא להשאיר את העיסה בלי עבודה, ונענוע העיסה בידים ממקום למקום אינו נקרא עסק. אם רואה שגמר הלישה של המצה ועדיין לא יכולים להכניסה לתנור, ישבור וילוש אותה מחדש, או ינקב אותה כל הזמן שתי וערב.

ט. יש לשים לב לנקוב במחרר גם את הפינות מכל הצדדין, למנוע נפיחות באפיית המצה.

י. יש להקפיד על עבודת שרשרת ללא הפסק, באופן שלא תהיינה ידים או עיסות פנויות מתחלת הלישה עד גמר האפיה.

יא. לא לעמוד כלל על יד התנור, אלא מהחירור (הניקוב) להכניס לאש מיד.

יב. הפירורים שעל השלחן יש להוריד מיד, ובכל רבע שעה לנקות השלחן ולייבש, ולעבור לשלחן השני אחרי רחיצת ידים וניגוב יפה.

יג. השלחן שעובדים עליו יכול להיות מצופה בניילון, כי אינו פחות טוב מנייר,

ואדרבא הואיל והוא חלק, החיכוך קטן יותר, וממילא נוצר בו פחות חום. ומ"מ יש להחליף הניילונים כל פחות מח"י דקות.

יד. הנשים הלשות ישימו לב לגזור צפרניהן ולנקות יפה (ותהיה אחת משגיחה על כך תמיד בתחלת העבודה), ואחר הרחיצה והניגוב מדי פעם תבדוקנה את הידים אם הן נקיות.

טו. לשרוף המחרר (כלי הניקוב) כל רבע שעה ולשפשף במברשת לנקות פירורין שבו, ואסור להשתמש בו שנית עד שיבדוק אותו המשגיח שהתקרר יפה. בינתיים יש להשתמש במחרר השני.

טז. מצה כפולה ונפוחה יש להראות למורה הוראה. ואם אין שם מורה והדבר ספק, יש ללכת לחומרא, ולשבור המקום הכפול והנפוח ולהוציא. ניפוח שעלה עליו קרום בעלמא אין להחמיר. וכן ניפוח מעט (עד כגודל אגוז או עובי אגודל) אין להקפיד ובפרט במצות שלנו שהן דקות מאד. אבל בכפולה יש ליזהר, כי ע"פ רוב במקום הכפל אין האש שולטת.

יז. תהיינה שתי מברשות שונות, אחת לניקוי המחרר ואחת לניקוי התנור, כל אחת לעצמה.

יח. לזכור להפריש חלה כדין לפני האריזה, אחר שיכסה אותן במפית מלמעלה ומלמטה. ויש לכוין בברכתו הראשונה על כל ההפרשות שלאחר מכן במשך היום אם לא יצא בינתיים.

יט. לפני התחלת העבודה יאמרו כל העובדים בקול רם: "לשם מצת מצוה". וטוב לתלות פְּלֶקֶט גדול למזכרת לכל העובדים והעובדות שהכל נעשה לשם מצת מצוה.

כ. מצה שקרמו פניה משני צדדין ורוצה להחזירה לתנור לאפותה היטב, יכול להחזירה. ואם ספק אם קרמו פניה משני צדדין יפרסנה מיד בעודה חמה, ואם יראה שאין חוטים נמשכים ממנה, סימן שכבר נאפית, ואז אם ירצה להחזירה לתנור יכול להחזירה.

כא. מצה שקרמו פניה משני צדדים וכשפורסים אותה רואים בפנים בצק שאינו אפוי, יש לאוסרה. ומכל מקום אין צריך לבדוק אחר זה במצות דקות.

פרק י"ג

דיני אפיית מצה עשירה לפסח

הלכות אלו נדפסו בזמנו בספר ויאמר יצחק ח"ג למו"ר ר' יצחק בוחניך זצ"ל, והיו למראה עיני אבא מארי הגאון ר' מצליח מאזוז זצוק"ל וזיע"א, הי"ד. וכעת הוספתי בהם הערות בשולי העמוד בחתימתו.

להמציא בידי כל אדם דינים ואזהרות השייכות לעשיית מיני מתיקה כשרים לפסח, שנוהגים בתונס ע"פ דעת מרן בשלחנו הטהור א"ח (ר"ס תס"ב) דמי פירות אין מחמיצין כלל. ולא רציתי להציב מראה מקומות, כי רובם ככלם פשוטים או מבוארים בספרים המצויים.

א. כלל גדול בשמירת עוגות כשרות לפסח, להרחיק הרחקה גמורה המים מן הקמח, ואפי' אם הכלי מלוחלח קצת במים אסור ללוש בו עד שינגבנו היטב.

ב. אע"פ שקמח עם מים במצות הרגילות יכולים להשהות עד פחות משיעור מיל (18 דקות), מ"מ בעוגות הנילושות במי פירות כגון ביצים, יין ושמץ, אם עירב בהם מים אסור להשהותם אפי' זמן מועט, כי מי פירות עם מים ממהרין להחמיץ. ואף מלח אסור לערב בהם לכתחלה.

ג. מים היוצאים מפרחי עץ התפוז ונקראים בערבית "מא-זהר", אסור לערבם בעיסה הנילושה במי פירות, כי הם מים ממש.

ד. הנה במלאכת העוגות יש ב' מינים: יש עוגות של מים כמו "רוח-אל-באי", או חלב שקדים "רוזאטה" או "בושי-לאריץ" [בצרפתית], ויש עוגות של קמח כמו כעכים או עוגות של יין. אם לש בירה כעכים שהם ממין עוגות של

קמח, אסור ללוש אחריהם מין עוגות של מים, כמו חלב שקדים, עד שידיחנה היטב מהעיסה הראשונה ויגעילנה אח"כ, דהיינו שיערה עליה מים רותחין אפילו מכלי שני. וה"ה ללוש אחריהם מין עוגות הנקרא "רוח-אל-באי" אפילו שלפעמים נעשה בלי מים (רק בסוכר בלבד), כי מין זה נאכל כמות שהוא חי בלא אפיה, ולכן צריך להרחיקו מן הקמח, שאל"כ הקמח מחמיץ ברוק או במים שעלולין לבוא עליו.

ה. אם לש בכלי מין עוגות של מים הנ"ל או עשה בו חלב שקדים, אסור לעשות אחריו עוגות של קמח כמו כעכים או עוגות יין וכיוצא, עד שידיחנו וינגבנו היטב, ואין צריך הגעלה בינתים. וה"ה ללוש אחריהם מין מתיקה הנקראת "גיזאטה", אפילו שהיא בלי קמח צריך להיזהר מן המים, כי מין זה יש בו קליפה של עיסת קמח, ולכן נותנים עליה חומרי עוגות של קמח.

ו. קליפה של הגיזאטה הנ"ל, אע"פ שנילושה בקמח אסור למותחה [לערכה במערוך] בקמח, אלא מותחין [עורכין] אותה על ידי אבק של אורז או אבק של מצות טחונות, שאם יעשה ע"י הקמח חוששין שמא זה לא יתערב יפה בקליפת העיסה ולא ייאפה היטב, ואז יחמיץ כשיגע במים או ברוק.

ז. השקדים ששורין במים להסיר קליפתם בשביל עשיית הגיזאטה או בשביל מין אחר מעוגות של קמח, צריך לייבשם מקודם בשמש עד שיתנגבו יפה מהליחות שבהם. ויש שנותנים קליפה חיצונית של תפוזים בעוגות לתבלן, וצריך ליזהר שלא לרחוץ מקודם התפוזים לנקותם, אלא ינקה אותם במפה יבשה. ואם עבר ונתנם במים, צריך לייבשם היטב מלחלוחית המים.

ח. צריך שיהיה יין מיוחד לעשיית העוגות, שהוברר ע"פ הרבנות שאין בו מים.

ט. מצות של יין, יזהר המשגיח שלא יגע איש זר ביין (משום חלול שבת), ורק הוא בעצמו יערב העיסה עד שהיין אינו ניכר בה עוד.

י. השקים שיוצקים בהם ה"פטיפור", טוב לעשותם חדשים. ואם אי אפשר, נוהגים בהם היתר על ידי כיבוס. וצריך להתיר כל התפירות שבהם.

יא. השומר [המשגיח] צריך להשגיח על הביצים שלא תהיה בהן טפת דם, וצריך להשגיח גם על שבירתן שתהיה בנחת כדי שלא יפול משהו מן הביצה האסורה לתוך היורה שבה הביצים השבורות המותרות. ואם בשוגג נפל חלק מהביצה האסורה ליורת הביצים הנ"ל ונתערב, הכל אסור אם אין ששים נגד האיסור, ואם יש ששים בהיתר כנגד האיסור הכל מותר. ועכ"פ אם החלמון של הביצה האסורה שנפל הוא שלם וניכר, צריך להסירו אפילו אם יש ששים כנגדו, כי אין מבטלין איסור לכתחלה. וכן אסור לשבר ולהשליך ביצה בלי בדיקה ביורה שיש בה כבר ששים ביצים שבורות על סמך שתבטל בששים, כי אין מבטלין איסור לכתחלה.

יב. אם העיסה רכה, לא יוסיף בה קמח, אלא עושה עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבנה עם העיסה הרכה. וירחיק תמיד העיסה מהאבק של הקמח, כי הקמח הנדבק בה אינו נאפה יפה, ויתחמץ אח"כ ברוק או במים וכוז"ל.

יג. צריך לעשות לפסח נפות חדשות. וצריך שיהיו נפות וכלי מדידה (הנקראים בלשון ערבי "דנב") מיוחדים בשביל הקמח ובשביל הסוכר. ולכן צריך לסמן הנפה וכלי המדידה של הקמח כדי שלא יתערבו ולא יבוא להשתמש בהם בשביל עוגות של מים או בשביל חלב שקדים או מי סוכר הנקרא "תסחיר", דחיישינן שמא יפול מן האבק של הקמח המדובק בנפה ויתחמץ.

יד. צריך להרתיח השמן הניתן בעיסת הקמח, כדי שיכלו המים שבו על ידי האדים.

טו. כשמוליכים הסלים אל התנור, צריך להיזהר לכסותם בשקים לשומרן ממי גשמים. ולא יהיו השקים של קמח, כי חוששין שמא יפול אבק של קמח על העוגות ולא יאפה יפה ויתחמץ, אלא יכסם בשקים של סוכר.

פרק י"ד

הלכות הפרשת חלה

א. הואיל וצריך לדקדק בשיעור העיסה של המצה שלא להרבות בה מפני חשש חימוץ, על כן טוב לקרב את העיסות יחד בשעת הפרשת החלה שְׂיִשְׁקוּ (שיהיו נושקות) זו בזו, דשמא יש בהן אחת שלא היה בה כשיעור. ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, יפריש החלה אחר האפיה מיד, באופן שיתן כל המצות בסל אחד (ולכתחילה ישתדל שיגעו המצות זו בזו), והסל מצרפן לחלה. וזוהי הדרך היותר נכונה. או שיתן את כל המצות במפה ויכסה במפה עליהם. ויש להקפיד כשיצרפם בכלי, שלא תצא אף אחת מהככרות למעלה מדפנות הכלי. ואם מקצתה בתוך הכלי ומקצתה למעלה מדפנות הכלי, הכלי מצרפה, ויותר טוב לכסותם מלמעלה במפה. ואם שכחו להפריש חלה מן המצות קודם כניסת החג, אסור להפריש עליהם בחג.

ב. מצות מכונה שנוהגים ללוש עיסה גדולה יותר משיעור חלה, אם אפשר להפריש מכל עיסה בנפרד (בטרם שייחתכו למצות נפרדות), תע"ב. ואם אי אפשר, יש להפריש אחרי האריזה בארגזים.

ג. שיעור ה"קמח" של העיסה המחוייבת בחלה הוא משקל "תק"כ דרהם", דהיינו אלף וחמש מאות וששים גרם (כי כל דרהם הוא כשלשה גרם). ושיעור החלה שנוטלים מן העיסה כל שהוא. ויחתוך קצת מן הככר ויברך אקב"ו "להפריש חלה תרומה", ואז יפריש אותה לגמרי, ויאמר "הרי זו חלה". וישרוף מיד את החלה.

ד. מנהג גרובא להפריש שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן. אבל המנהג הפשוט כיום בכל א"י (וגם בביתנו בחו"ל) להפריש רק חלה אחת כל שהיא ולשורפה, ותו לא מיד.

ה. עיסת מצה עשירה שנילושה במי פירות שהם משבעת המשקים, כגון: יין שמן ודבש, או חלב, אע"פ שאין בה מים כלל חייבת בחלה בברכה. אבל אם לש את העיסה במי ביצים או מיץ תפוחים או בשאר מי פירות חוץ משבעת המשקים (ובלי מים), יפריש חלה בלא ברכה.

ו. עוגיות העשויות מקמח מצה אפויה פטורות מן החלה, שכבר הפרישו חלה מן המצה.

פרק ט"ו

עשיית מלאכה בערב פסח

א. אסור לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות היום. והטעם מבואר בירושלמי (פ"ד ה"ו) משום שזמן שחיטת קרבן פסח מחצות היום ואילך, ובכל יום שאדם מביא קרבן אסור בעשיית מלאכה. ואף על פי שבעוונותינו הרבים בזמן הזה אין לנו קרבן פסח, מכל מקום האיסור במקומו עומד. ויש אומרים שטעם האיסור כדי שלא יהיה טרוד במלאכה ולא יספיק להכין צרכי החג. והטעם הראשון עיקר. לפיכך אם חל ערב פסח בשבת, מותר לעשות מלאכה בערב שבת, כיון שקרבן פסח היה קרב בזמנו בשבת. ומכל מקום לא יעשו מלאכה בערב שבת מזמן מנחה קטנה ולמעלה, שהעושה מלאכה בערב שבת ובערב יום טוב מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (פסחים דף נ' ע"ב).

ב. כל המלאכות שאסרנו דוקא במלאכה גמורה, כגון לתפור בגד חדש, או להסתפר, או לכבס, ואפילו אם עושה זאת בחנם ולצורך המועד, אסור. אבל מותר לעשות לצורך המועד מעשה קל שאינו מלאכה גמורה, כגון תיקונים קלים בבגדים, וכן להבריק כלי כסף וכיוצא, ואפילו כשעושה לאחרים מותר אם עושה בחנם, אבל בשכר אסור. ואם התיקון הוא מעשה הדיוט ולא מעשה אומן, מותר אפילו בשכר. ופרקמטיא (למכור סחורה בחנות) לא חשיב מלאכה, ומעיקר הדין מותר כל היום. ומכל מקום טוב להחמיר משעת מנחה קטנה ולמעלה.

ג. מותר לעשות בערב פסח כל מלאכה על ידי פועל גוי. וכן מותר לעשות מלאכה על ידי פועל ישראל עני שאין לו מה לאכול. וכל מלאכה שמותרת בחול המועד, מותר לעשותה בערב פסח אחר חצות, לפי שאיסור מלאכה בערב פסח קל יותר מאיסור מלאכה בחול המועד. ולכן מותר לגזוז צפרנים, ולצחצח נעלים, ולגהץ בגדים במגהץ חם, וכן דבר האבד ומלאכות שהם צורך רבים כגון תחבורה ציבורית ומוניות וכדומה, מותר. וכן מותר לצלם במצלמה צורת אדם או נוף בערב פסח. ופשוט שמותר להפעיל מכונת כביסה בערב פסח קודם חצות, אע"פ שהיא ממשיכה לפעול באופן אוטומטי גם אחר חצות.

ד. אבל תוך שבעה לא יגזוז צפרניו, אלא ינקם היטב מחשש חמץ.

ה. מי ששכח להסתפר קודם חצות יכול לספר את עצמו דהוה ליה תספורת מעשה הדיוט שמותרת, אבל לגלח הזקן (במכונה המותרת), יש מחמירים, שכן הדרך בכל השנה לגלח על ידי עצמו, ולא הוי מעשה הדיוט. ויש אומרים שבשעת הדחק כזאת שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, יש לסמוך על המתירים אפילו מלאכה גמורה על ידי עצמו לצורך יום טוב, ומותר גם לגלח הזקן על ידי עצמו. וכן עיקר. והבא ממדינת הים בערב פסח ולא הספיק להסתפר, מותר לו להסתפר על ידי ישראל ובשכר. וכן מותר לספר את ילדיו עד גיל תשע אחר חצות.

ו. במה דברים אמורים? בערב פסח אחר חצות היום, אבל קודם חצות, הדבר תלוי במנהג המקומות. במקום שנהגו לעשות מלאכה, עושין. ובמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אין עושין. ויש אומרים שבירושלים המנהג לעשות מלאכה. ומכל מקום, אף במקום שנהגו לעשות מלאכה קודם חצות, לא יתחיל במלאכה ביום ארבעה עשר, אף על פי שהוא יכול לגומרה קודם חצות, חוץ משלש אומנויות שרשאים להתחיל ביום ארבעה עשר במקום שנהגו לעשות מלאכה, והם: החייטים, הספרים, והכובסין. ומכל מקום, הנכון להקדים להסתפר ביום י"ג ניסן, מרוב הדוחק והלחץ אצל הספרים בערב פסח. וזריזין מקדימין למצוות.

ז. מותר לישא אשה בערב פסח אף לאחר חצות, ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה.

פרק ט"ז

אכילת מצה ופירות בערב פסח

א. אסור לאכול מצה בערב פסח, כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב, ובכדי שיאכל המצה לתיאבון בליל פסח (ומכל מקום אם אכל מצה בשוגג, יכרך לאחריה ברכת המזון). אבל בליל ארבעה עשר בניסן מותר, וטוב להחמיר. ואפילו מצת מכונה שאינה שמורה משעת קצירה אסור לאכול בערב פסח, שמכל מקום בדיעבד יוצא בה ידי חובה. וקטן שאינו מבין את סיפור יציאת מצרים (והיינו עד גיל 7-6), מותר להאכילו. ויש נוהגים להחמיר גם שלא לאכול ביצים בערב פסח, מפני שנוהגים בליל פסח לאכול ביצה, זכר לקרבן חגיגה. ואין למנהג זה יסוד, ורשאים לבטלו אף בלא "התרת נדרים". וכן מותר לאכול מרור (דהיינו חסא) וחרוסת בערב החג. ויש מחמירין שלא לאכול מרור.

ב. מצה עשירה, דהיינו שנילושה במי פירות בלבד, הואיל ואין יוצאין בה ידי חובת מצת מצוה, מותר לאכלה בערב פסח [וברכתה בורא מיני מזונות, אלא אם כן קבע סעודתו עליה (בערך 100 גראם שהם נפח של ד' ביצים או 216 סמ"ק)]. ונראה שגם הנוהגים לאכול מצה שמורה משעת קצירה בלבד כל ימי הפסח לא קיבלו עליהם רק בפסח עצמו ולא בערב פסח משש שעות ולמעלה, ומותר להם לאכול מצה עשירה מקמח שאינו שמור משעת קצירה (אא"כ ידוע שנוהרים בזה, וכגון אצלנו שאין אוכלים מצה עשירה כלל).

ג. עוגה שנעשית מקמח מצה אפויה, ועירבו בה דבש ויין וכיוצא, וחזרו ואפו אותה, אינה נחשבת למצה עשירה, ואסורה לאכול בערב פסח. אולם מצה שנתבשלה אחר אפייתה או שטוגנה בשמן עמוק (עדיף בציפוי ביצים), מותר לאכלה. ולכן מותר לאכול כופתאות העשויות מקמח מצה, כיון שהן מטוגנות.

ד. גם מצה עשירה או מבושלת אסור לאכול שלש שעות זמניות סמוך לערב (דהיינו ברבע האחרון של היום, בין אם היום ארוך או קצר), כדי שיאכל בלילה מצה לתיאבון. ומכל מקום מעיקר הדין לא נאסר אלא כשאוכל ממנה יותר משיעור כביצה (בלי קליפתה), אבל לאכול ממנה שיעור כביצה (בלי קליפתה, כחמשים גרם), מצד הדין מותר, מיהו אין להקל בזה אלא במקום צורך. ופירות וירקות או תבשיל אורז מותר לאכול, ובלבד שלא ימלא כריסו מהם.

ה. רבנים ומשגיחי כשרות בבתי החולים שרואים שאין אפשרות לשמור על הכשרות כהלכה במוסדות שתחת השגחתם, אם לא יקדימו ויסקלו את החמץ לפני ליל י"ד בניסן, יש להתיר להם לחסל את כל החמץ לפני הבדיקה בליל י"ד, וביום ערב פסח יתנו לחולים לאכול מצה רגילה שאינה שמורה משעת קצירה. ומה טוב להחמיר אם אפשר לבשל המצה במרק בשר או ירקות עד שישתנה טעמה. ולענין הברכה על מצות מבושלות ומטוגנות, עיין מ"ש להלן (פרק כ' סעיף י"ד).

פרק י"ז

תענית בכורות

החייבים בתענית

א. הבכורות (הזכרים) מתענים בערב פסח, זכר לנס שניצלו ממכת בכורות. ובין אם הוא בכור מאב ובין אם הוא בכור מאם יש לו להתענות, משום דאיתא בפסיקתא: "ומת כל בכור" (שמות י"א ה'), בין בכור לאיש בין בכור לאשה. הא כיצד? איש מצרי שבא על עשר נשים, והן יולדות עשרה בנים, נמצאו כלם בכורי נשים. עשרה אנשים מצריים באים על אשה אחת, והיא יולדת עשרה בנים, נמצאו כלם בכורי אנשים.

ב. בכור הנולד אחר נפל ודאי (כגון שנפל בחדש הששי), מתענה, שאע"פ שאינו חייב בפדיון מכל מקום הרי הוא בכור לאביו והוי בכור לנחלה. אבל הנולד אחר תינוק שמת, אפילו תוך שלשים יום ללידתו, לא יתענה. ובכור שנולד בניתוח קיסרי, אינו צריך להתענות. ואם יוכל להצטרף בנקל לסיום מסכת, תבוא עליו ברכה. וחולה, אפילו שאין בו סכנה, ואפילו כאבו לו עיניו, פטור מלהתענות.

ג. יש מקומות שנהגו שנקיבה בכורה מתענה, ומעוברות ומיניקות אינן צריכות להתענות. ומנהג רוב העולם שנקיבות אינן מתענות כלל.

ד. נוהגין שמי שיש לו בן בכור קטן, האב מתענה במקומו. ואם האב גם כן בכור ובלאו הכי מתענה, האם מתענה במקום בנה. ויש אומרים שתענית האב עולה גם עבור בנו הקטן. ובמקום צער אפשר לסמוך על סברא זו. ועכשיו שנהגו בלאו הכי להקל לאכול בסיום מסכתא ושאר סעודות מצוה (וכדלהלן), יש לאב או לאם להשתדל לשמוע הסיום, ולאכול כזית בסעודת מצוה, לפטור עצמם מן התענית. ואם עדיין לא מלאו לילד (הבכור) שלשים יום, פטורים האב או האם מן התענית, ומכל מקום אם אפשר בנקל טוב שישמעו סיום מסכת.

ה. תענית זו, הואיל ונהגו בה כל ישראל, אין צריך לקבל התענית בתפלת המנחה ביום הקודם. וזמן התענית מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

ו. נוהגים בכמה מקומות שהבכורות המתענים אוכלים בליל פסח אחר הקידוש אורז, בשר וביצה ומרק (ואצלנו בבית אבא לא נהגנו בכל זה). והנהגים כן יברכו על האורז בורא מיני מזונות בתחלה, ולבסוף בורא נפשות רבות. ומעיקר הדין מותר אז לאכול גם ירקות כגון תפוחי אדמה ועוד, ויברך בורא פרי האדמה לפניהם ונפשות לאחריהם, ושוב יברך בורא פרי האדמה על הכרפס, שאין לחוש ביו"ט משום גורם ברכה שאינה צריכה, וטוב לכסות הכרפס בשעה שמברך על הירקות. ומכל מקום החכם עיניו בראשו שלא יאכל הרבה מהם, כדי שיאכל מצה לתיאבון.

השתתפות בסעודת מצוה

ז. בדורות אלו שירדה חולשה לעולם, והתענית גורמת להפרעת עריכת הסדר בליל הפסח כמצותו, נהגו להקל להפסיק התענית על ידי השתתפות בסעודת מצוה, כגון סעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה, וסעודת ברית מילה ופדיון הבן. ויאכלו כזית מפירות וכיוצא, ואחר כך יכולים לאכול בביתם. ואינם צריכים להתענות יום אחר במקום יום זה שלא התענו בו. ומכל מקום אין להם לאכול שום דבר קודם סעודת מצוה זו. ומי ששולח אדם אחר במקומו לקחת לו פירות או יין ממקום הסעודה, לא עשה כלום, ועודנו חייב בתענית. ויש להיזהר שלא להביא בסעודה זו דברי חמץ, אלא מצה עשירה ופירות וכיו"ב.

ח. סעודת סיום מסכת נחשבת לסעודת מצוה, וכמו שאמר אביו (שבת דף קי"ח ע"ב): תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן (יבא לי שכר טוב מה' על כך, שכשאני רואה תלמיד חכם שסיים מסכת, אני עושה משתה ויום טוב לתלמידי חכמים). ומכל מקום זה דוקא אם למד את המסכת בהבנה, ולא רק בגירסא בעלמא. ואין צריך שיקרא מלה במלה, רק שילמד בהבנה ועיון. וכל המשתתפים בסעודת הסיום, אף על פי שלא למדו, מותרים לאכול, כי ברוב עם הדרת מלך, ובזה מתרבה כבוד התורה הקדושה. וצריכים המשתתפים להשתדל להבין את קטע הגמרא של הסיום, שאם לא כן אין זה מועיל כלל. וצריך שיטעמו "כזית" מפירות וכיוצא בזה כדי לפטור עצמם מהתענית, מפני שאין שמיעת הסיום מסכת לבדה מתירה לבכורות ללכת לאכול בביתם, אלא אם כן כל אחד ואחד מהבכורות טועם כשיעור כזית אחר שמיעת הסיום, שבזה הופסקה תעניתו. אבל מי שלא נכח בשעת אמירת הסיום ובא אחר גמר הסיום, אינו נפטור באכילת סעודת הסיום. ומכל מקום אם הרב המסיים עדיין דורש וממשיך בדברי תורה מענייני דיומא ומענין הסיום, והוא שומע דברי תורה, חכמה ודעת ויראת ה', וסומך על זה להפסיק תעניתו, אפשר להעלים ממנו עין ולא למחות בו ביד חזקה.

ט. מי שנסע לחו"ל ואין ספק בידו לערוך סיום מסכת, אינו יכול לצאת י"ח

דרך הטלפון בסיום הנערך פה בא"י, כיון שאינו נמצא עם בעל השמחה, וע"פ רוב אין השעות שוות, אלא יסיים מסכת משניות עם פירוש הרע"ב ועיקר תוי"ט וכדלהלן. אולם דרך הרדיו בערוצי הקודש, אפשר לצאת יד"ח, והמאזינים יכולים לאכול, כיון שעושים שם עוד שירים ונגינה לכבוד התורה.

י. יכול להאט או למהר את קצב לימודו כדי שיסיים בדיוק בערב פסח. אבל מי שסיים את המסכת לפני זמן מה, והשאיר קטע אחד עבור סעודת הסיום, אינו יכול לעשות את הסעודה בערב פסח כדי להיפטר מן התענית, אלא ידחה ליום אחר. ובחזו"ל נוהגים להקל בזה לכתחלה, ויש להם על מה שיסמוכו.

יא. סיום מסכת משנה עם פירוש רבנו עובדיה מברטנורא וקצת מתוספות יום טוב, או עם פירוש הרב קהתי זצ"ל, נחשב לסעודת מצוה, ומועיל הדבר אף לכתחלה. ויש אומרים שאין להקל בזה אלא בשעת הדחק. וסיום על אחת מן המסכתות הקטנות, גם נחשב לפטור הבכורות מן התענית, ובלבד שילמד בהבנה ולא בקריאה בעלמא. ומי שסיים ספר אחד מהזוהר הקדוש, יש אומרים שאף על פי שאינו מבין בענייני הסודות שבו, נחשב לימוד, כיון שיש בו הארה לנשמה, והסיום שלו פוטר מתענית בכורות, ויש אומרים שאינו מועיל לפטור מתענית אף בשעת הדחק, שאף על פי שיש בו הארה לנשמה, מכל מקום בדרך כלל אין הקורא מבין, ואינו אלא כצנא מלי ספרי בעלמא דלא ידע מאי קאמרי רבנן. ואם משתדל להבין מקומות המובנים בדרך הפשט שבו, אפשר שמועיל לפטור מתענית בכורות.

יב. מסכת שנלמדה בשותפות ע"י כמה אנשים, דהיינו שכל אחד למד מספר דפים מהמסכת, יכולים לעשות עליה סעודה לפטור הבכורות מהתענית.

יג. גם סיום ספר אחד מספרי הרמב"ם (כמו "מדע" "אהבה" וכו'), או חלק אחד בש"ע (כגון "אורח חיים"), או סיום ספר בן איש חי, נחשב סיום לפטור מתענית בכורות.

יד. אין צריך שיהיה הסיום בעשרה, אלא כל שעושה סעודה הרי היא פוטרת הבכורות מתענית.

טו. אבל תוך שבעה, בערב פסח, והוא בכור, יעשו סעודת סיום מסכת בביתו ויקשיב ללימוד הסיום, ויטעום מהסעודה ויפטר מתענית. והוא הדין לאונן. ומוטב שיתנו פדיון תעניתם לצדקה.

טז. גם ילד שעדיין לא הגיע לגיל בר מצוה שסיים מסכת, יכול לפטור גדולים מתענית בכורות.

פרק י"ח

דיני החרוטה

החומרים לחרוטה

א. טוב לעשות את החרוטה מפירות שנמשלה להם כנסת ישראל בשיר השירים, שמדבר על גאולת מצרים, והם: תפוח (רצוי שיהיה חמוץ). רמון, תאנה, תמר, אגוז, צמוקים, וכן שקדים, על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ. ויכול ליתן בה פירות נוספים ככל שירצה, ומרסק את הכל ומערבם יחד.

ב. כיון שהחרוטה היא זכר לטיט שהיו אבותינו משתעבדים בו במצרים, לפיכך יש לתת בה תבלין כגון: קנה, קנמון, וזנגביל, שאינם נטחנים היטב ונשארים מאורכים, וזה דומה לתבן שהיו מערבים בטיט. ויש שנותנים על החרוטה קדה וקנמון ושאר בשמים מחותכים ארוכין זכר לתבן. ויש שנותנים בה אגוזים ושקדים, שמלבנים את החרוטה, זכר לטיט שעושיין מסיד שהוא לבן. ואבא מארי הגאון ר' איש מצליח זצ"ל נהג לעשות את החרוטה כעין כדורים עגולים, ולצפותם בעלי ורד יבשים, שחוקים מעט (הנקראים בערבי "סוס אל-ורד"), וכן נהגו בתונס.

ג. החרוטה היא גם זכר לתפוח, שהיו נשות ישראל יולדות בניהן מתחת לעץ התפוח בלא עצב, ולא הכירו בהן המצריים (כמו שכתוב: "תחת התפוח

עוררתיך". שה"ש ח' ה'), לכן אמרו חז"ל (פסחים דף קט"ז ע"א) צריך לקהוייה (לעשות את החרוסת קהה וחריפה כטעם התפוח החמוץ). ולפיכך יש להוסיף לחומרים הנזכרים לעיל משקה חריף או חמוץ כגון: יין חזק ואדום (ולא מיץ ענבים), או חומץ, או מיץ לימון טבעי, מי מלח וכדומה.

הכנת החרוסת

ד. יש להניח את החרוסת כשהיא עבה בקערת ליל הסדר, ולפני שמטבלים בה את המרור, יש לרככה ביין או בחומץ או במי מלח, וגם אם חל פסח בשבת מותר לערב את החרוסת במשקה בלא שום שינוי, רק שיזהר שלא יטרוף בכח אלא יערבה בנחת. ויש שמרככים את החרוסת מבעוד יום ונותנים אותה רכה בתוך הקערה. והמנהג הראשון נכון יותר.

פרק י"ט

הכנות ערב החג

א. מנהג חסידים ואנשי מעשה לטבול במקוה טהרה בערב הפסח, וכן בערב שביעי של פסח.

ב. טוב להכין בערב החג לכל אחד מהמסובין החייב במצוות, ארבע שקיות שבכל אחת מהן כזית מצה שמורה עבודת יד: שתים למוציא מצה, ואחת לכורך, ואחת לאפיקומן (ויש מחמירים לאכול שני כזיתים לאפיקומן, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו). ואם אין לו מצה עבודת יד, יקח לפחות מצה "שמורה" של מכונה. ואם שכח לשקול בערב החג, יכול לשקול בחג במשקל מיכני כיון שזה צורך מצוה, או שיקח באומדן הדעת קצת למעלה מהשיעור. אבל אסור לשקול בחג במשקל אלקטרוני או חשמלי. ומנהגנו לשקול הכל בערב פסח מבעוד יום.

ג. המצה שיוצאים בה ידי חובה בלילה הראשון של פסח, צריכה להיות שמורה משעת קצירה. ויש נוהגים להחמיר בכל שבעת ימי הפסח לאכול רק מצה שמורה משעת קצירה. ויש נוהגים גם שלא לשרות המצה במים בכל ימי הפסח, שמא נשאר בה מעט קמח אחר האפיה ויבא לידי חימוץ. וכל המחמירים הללו, אם ירצו לבטל מנהגם מחמת סיבה מסויימת, יעשו התרה על כך (ועיין עוד להלן בפרק כ"ג, דיני מוציא מצה סעיף כ"ז). וטוב שכל מי שירצה להתנהג באיזו חומרא, יתנה לפני מנהגו שעושה כן בלי נדר.

ד. השיעור של כזית מצה ושל כזית מרור שחובה לאכול בליל פסח, הוא כעשרים גרם ממצות דקות עבודת-יד. וכ-15 גרם ממצות מכונה (וא"צ להחמיר יותר. רק במצות רכות יש לאכול כ-30 גרם ויותר). ושיעור כזית מרור, יש אומרים 17 גרם, ונכון למעך 2-3 עלים של חסא בתוך כוס שמכילה רביעית בדיוק. ואם הגיעו העלים לגובה מחצית הכוס, בודאי ובודאי שיש בהם כזית בנפח.

ה. את הכרפס, ואת החסא למרור, יש לקחת רק מתוצרת "גוש קטיף" כגון "חסלט" וכדומה, שהם נקיים מחשש תולעים, ואפילו אם עולים ביוקר. וטוב שיחזור ויבדקם יפה לאור היום. ואם לא מצא אלא חסא רגילה, ישליך את העלים שלה, ויקח את הקלח בלבד, כי שם ניכרים התולעים היטב אם ישנם, ובנקל אפשר לראותם ולהסירם. יש אומרים שאין לתת את החסא כלל בתוך מי חומץ להמית התולעים מפני שנחשב ככבוש, ויש אומרים שיכול לתת אותה למשך דקה אחת ולא יותר, ואחר כך ישטוף בזרם מים חזק.

ו. נהגו לצלות את הזרוע להניחו בקערת ליל הסדר זכר לקרבן פסח הנאכל צלי, ולבשל ביצים להניחן בקערה זכר לקרבן חגיגה שמותרת אף במבושל. ואם שכח ולא צלה את בשר הזרוע מערב פסח, מותר לצלותו בליל פסח, ויאכלנו ביום.

ז. ליל הסדר שחל בשבת, הנוהגים לטבל את הכרפס במי לימון יזהרו לסחוט את הלימונים בערב החג. ואם שכח להכניס, ראוי שיטבל בליל הסדר במי מלח או בחומץ. אבל כשליל הסדר חל בימות החול, יכול לסחוט את הלימונים לכולי עלמא בליל יום טוב.

ח. המדליקים בנרות שמן לכבוד החג, יזהרו להכניס את הפתיל לתוך הנייר או השעם בערב החג, שאם יעשה כן בחג הרי הוא מתקן כלי. וכן המשתמשים בנרות שעוה וכיוצא, יזהרו להדביקם בפמוט בערב החג. וכן לא יחתוך את הנר בתחתיתו כדי שיהיה צר ויתאים לגודל בית קיבולו של הפמוט.

ט. יש ליזהר לנקב את הפיטמה של הבקבוק לתינוק, או להרחיב את הנקב הקיים, בערב החג.

י. יש לזכור לטבול הכלים חדשים תוצרת חו"ל בערב החג. אולם אם שכח ולא הטביל הכלים מערב יום טוב, מותר להטבילם ביו"ט.

יא. בערב פסח אחרי חצות יתפלל מנחה גדולה, ואחר כך יקרא "סדר קרבן פסח" שהיה קרב באותה שעה בזמן שבית המקדש קיים (ונדפס בחלק א' עמוד צ), ונשלמה פרים שפתינו. וכן יקרא "סדר מ"ב מסעות", שהיא סגולה להינצל ממגפה ומכל מקרים רעים (ונדפס שם עמ' עב), וכן יקרא הסגולה של רבנו שמשון המגיד מאוסטרופולי זצ"ל (שם עמוד עו). ומסופר שאלו שקראו סגולה זו בזמן השואה זכו ונשארו בחיים.

יב. יערוך שלחנו מבעוד יום ויכין קערת הסדר וכריות להסיבה לכל המשפחה, כדי שיקדש מיד כשתחשך. אמנם בליל יו"ט שני של גלויות בחו"ל יסדר הקערה אחר תפלת ערבית.

יג. יש לשים לב שלא ישכח להפריש חלה, בפרט מי שאופה "מצות חבורה" וכדומה. ועייין עוד לעיל (פרק י"ד סעיף א').

יד. מצות ביעור נוהגת ביין של שביעית בערב פסח של השנה השמינית, שיוציא את היין לרשות הרבים ואומר: "כל מי שצריךך או שרוצה לקחת יבוא ויקח", וחוזר ומכניס לתוך ביתו. ואם יש לו שלשה אנשים בתוך ביתו יכול להפקירו בפניהם ואין צריך להוציאו מחוץ לבית, ואפילו אם הם קרוביו או אוהביו מועיל ההפקר, ובתנאי שאינם סמוכים על שלחנו. ומה טוב שאחר ההפקר יקח כל אחד מהקרובים בקבוק יין או שנים לעצמו ואח"כ יזכה שוב בעל הבית בשאר היין מן

ההפקר, שלא ייראה הדבר כ"משחק" בעלמא. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. ויכול אחר הביעור להשתמש ביין זה למצוות ארבע כוסות. ואם הגיעה שעת הביעור, ולא הפקיר את היין של שביעית לפני פסח – אסור לשתותו כלל.

טו. מי שחלם חלום רע בערב פסח אחר הצהרים, אינו רשאי להתענות עד חצות הלילה, כמעשהו בחול, מפני שעל ידי זה הוא מבטל מצות עשה של אכילת מצה ומרור.

טז. המוסיף תוספת יום טוב, דהיינו שקודם כניסת יום טוב מקבל על עצמו את יום טוב, אין צריך לומר כן בפיו, אבל צריך לקבל כן במחשבה, ולא די במה שאינו עושה עושה מלאכה.

פרק כ'

ערב פסח שחל בשבת

בדיקת החמץ וביעורו

א. ערב פסח שחל בשבת, בודקים את החמץ בכרכה ביום חמישי בערב, אור ל"ג בניסן. ואחר סיום הבדיקה יאמר את הביטול כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה וכו' כנדפס בחלק א' (עמוד סו). יש להיזהר להצניע החמץ שנועד לאכילה בפניה מיוחדת, שלא יתפזר אנה ואנה.

ב. יש אומרים שהבכורות מתענים בשנה זו ביום חמישי י"ב בניסן, ויש אומרים שאינם מתענים כלל. וטוב שישתתפו בסיום מסכת ביום חמישי, ועל ידי כך יהיו פטורים מתענית לכל הדעות. ונשים הנוהגות להתענות תענית בכורות, בשנה זו פטורות לגמרי מתענית, ואין צורך אף שישתתפו בסעודת סיום מסכת.

ג. ישאיר מעט מן החמץ לסעודת ליל שבת ויום שבת בבוקר. וטוב לקחת פיתות שאינן מתפוררות כל כך. וכך עדיף להשתמש בכלים חד פעמיים. וא"צ להקפיד בי"ב לחמים (כמו בכל שבת) לסעודה ראשונה ולסעודה שניה של שבת, ודי בשתי פיתות לצורך לחם משנה בלבד.

ד. החמץ שאין בדעתו לאכלו בשבת, יבערנו ביום ששי בבוקר, כמו בערב פסח של כל שאר השנים, כדי שלא יבואו לטעות בשנה הבאה לבער החמץ אחר חצות היום. וביטול החמץ (כל חמירא) יעשנו ביום השבת בבוקר אחר האכילה. ואם אינו אוכל בשבת חמץ כלל רק מצה מטוגנת ומבושלת (וכדלהלן), נראה שיכול לבטל החמץ ביום ששי מיד אחר שריפתו, וכך עדיף, כדי שלא ישכח לבטל בשבת.

הכנות לשבת ולחג

ה. לא יכין לשבת זו תבשילי חמץ הנדבקים בכלים כגון חמין וכיוצא, כדי שלא יצטרכו להדיחן בשבת אחר האכילה, שהרי הדחה זו אינה לצורך השבת, ואסור להדיח כלים שלא לצורך השבת.

ו. יש לבדוק את עלי החסא מערב שבת.

סעודות השבת וביעור החמץ

ז. ביום השבת ישכימו קום להתפלל שחרית עם הנץ החמה. ולא יאריכו בפיוטים ובניגונים, וכך ישתדלו לא להעלות עולים נוספים לספר תורה, אלא שבעה עולים לחובת היום בלבד, כדי להספיק לסיים סעודת שחרית לפני זמן איסור החמץ, דהיינו קודם שליש היום. וההפטרה של שבת הגדול ברוב הקהלות היא: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג' ד'), שמסיימת בפסוק: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא". והוא על פי מאמר חז"ל (ראש השנה דף י"א ע"א): "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל". זולת במקום שהמנהג ברור להפטיר בהפטרת השבוע, שאז לא ישנו ממנהגם.

ח. יזהר מאד בסעודתו שלא יתפזרו פירוורי חמץ. ומיד אחר הסעודה יבדוק שלא ישאר חמץ בדפנות הכלים, ואם נשאר בהם – יקנחם באצבעו, או ידיחם במעט מים להעביר החמץ. ויצניע הכלים במקום מיוחד, שלא יטעה להשתמש בהם בפסח.

ט. את המפה ינער לתוך האמבטיה. וכן אם נשאר לו לחם יחתכהו לחתיכות קטנות ויניחם באמבטיה ויזרים עליהם מים עד שייבלע כל החמץ. ומותר לנקות את הבית במטאטא כדי שלא ישאר שום פירור חמץ.

י. ינער את בגדיו וירחץ את ידיו ופיו היטב. ומותר לחצוץ את שיניו בקיסס, אך אם רגיל לצאת דם מחניכיו אסור. וישטוף את פיו היטב במים או במי־פה, אך לא במשחת שיניים (אף להמקילין בזה בשאר שבתות), היות שיצטרך אחר כך לשטוף את המברשת והוי כמכין משבת לחול.

יא. שינים תותכות, ינקם היטב. וטוב שיערה עליהם רותחים מכלי ראשון, אם לא יתקלקלו.

יב. לאחר הסעודה קודם זמן איסור חמץ יבטל החמץ ויאמר כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה וכו' כנדפס בחלק א' (עמוד עא). וכדי שלא ישכח, טוב לקשור את ידו במטפחת מתחלת הסעודה, עד שיעשה ביטול.

יג. אסור לאכול מצה בערב פסח, כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב. אבל מצה עשירה, דהיינו שנילושה במי פירות בלבד, וכן מצה מבושלת או מטוגנת בשמן, כיון שאין יוצאים בהם ידי חובת מצת מצוה, מותר לאכלם בערב פסח. וכבר ביארנו זה למעלה, אלא שעל־פי זה כתבו האחרונים עצה טובה בענין סעודות השבת בערב־פסח שחל בשבת, כדלהלן.

יד. כדי שלא יצטרך להשאיר חמץ בביתו בשבת ועלול לבוא לידי מכשול חלילה, טוב לנהוג לבער כל החמץ לגמרי בערב שבת, ותכף יעשה הביטול כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה וכו' כנדפס בחלק א' (עמוד עא). ולצורך סעודות השבת ישתמש בכלים הכשרים לפסח בלבד. ויטגן מצות

שלמות (עדיף בציפוי ביצים), או שיבשלם בתוך מרק של בשר או עוף, ויוכל לברך עליהן המוציא וברכת המזון אם אוכל בסעודתו שתיים וחצי מצות מכונה או יותר. לסעודת ליל שבת אפשר להקל לאכול מצות רגילות ואף על פי שאינן מטוגנות או מבושלות.

אופן הבישול – כדי שלא יתפוררו המצות, לא יכניס את המצה לתוך הסיר כשהוא על האש, אלא לאחר שיורידנו וינוח מפעפועו, בעוד התבשיל חם שהיד סולדת בו (קרוב ל-50 מעלות צלסיוס), יתן בתוכו בזו אחר זו מצות כדי צרכו, באופן שתספוג המצה טעם התבשיל היטב. וימתין עד שיצטנן התבשיל ויוציאן בשלמותן. ויש עצה פשוטה יותר, להוריד הסיר מהאש קודם נטילת ידיים, ולבצוע על המצות בעודן שלמות ובלתי מבושלות, וכשיפרוס אותן יטביל את המצה בסיר עד שתספוג טעם המרק, ויאכל קמעא קמעא.

סעודה שלישית

פו. יש להקדים סעודה שלישית לפני סוף שעה תשיעית מהיום (בערך בשעה 2.30 אחה"צ לפי שעון חורף). ויעשנה במצה מטוגנת או מבושלת. ואפילו אוכל מצת-מכונה אחת בלבד מברך המוציא וברכת המזון, כי לחמו הוא, ונחשב לקביעות סעודה אליבא דכולי עלמא (וכמו במוצאי פסח שחל בשבת). רק שיאכל קצת יותר מכביצה דהיינו מצה אחת של מכונה. ומכל מקום אין לברך על המצה "המוציא", אלא באופן שבשעת הטיגון היתה בכל חתיכה כזית, דהיינו כרבע מצת מכונה, אבל אם בשעת הטיגון לא היו בחתיכות המצה כזית, יש לברך עליהן "בורא מיני מזונות". ואם עושה סעודה שלישית במצה עשירה, אם אוכל נפח של ארבע ביצים (216 סמ"ק שהם בערך 100 גראם) מברך המוציא וברכת המזון. ואם אוכל פחות מכן, יברך בורא מיני מזונות ועל המחיה. ואם התאחר מלעשותה אחרי השעה הנזכרת לעיל, יכול עדיין לקיימה ובלבד שיאכל פחות מכביצה, דהיינו כחצי מצת-מכונה, דבטר נפח אזלינן ולא בתר משקל, כמבואר לעיל. ומי שאין לו מצה מבושלת, יעשה סעודה שלישית בבשר או דגים או בפירות משבעת המינים.

הכנות לליל הסדר

מז. אסור לטלטל בשבת את המצות השמורות המיוחדות עבור ליל הסדר, שנחשבות מוקצה מחמת חסרון כיס. ואם נתן עליה חזרת, מטלטל אותה אגב החזרת. אבל לטלטל מצה רגילה מותר, אף על פי שאסורה באכילה בערב פסח, שמכל מקום הרי היתה מותרת בלילה, וראויה גם לקטנים בערב פסח. יז. אין לסדר את השלחן והכלים בשבת לצורך ליל הסדר, שאין שבת מכין ליום טוב.

יח. כעשרים דקות אחר שקיעת החמה במוצ"ש (שהוא זמן צאה"כ לשיטת הגאונים), אפשר להתחיל לערוך את השלחן ולסדר את הבית, וקודם לכן תאמרנה הנשים: "ברוך המבדיל בין קדש לקדש" בלי שם ומלכות. (ומן הדין יכולות גם לחמם האוכל וכיוצא, רק שנהגו להחמיר במידי דאורייתא כר"ת). סידור הקערה והמצות וכו' יש לעשות אחרי שחוזרים הגברים מבית הכנסת. ואם יש צורך גדול להכין השלחן וכליו קודם צאת הכוכבים, כגון שהמקום רחב ידים ובני הבית מרובים, יכולים להקל בכין השמשות דמוצאי שבת.

יט. במוצאי שבת שהוא ליל יום טוב אומרים "ותודיענו" בתפלה. ואם שכח ונזכר אחר כך באמצע הברכה, חוזר ואומר "ותודיענו", ואם חתם "ברוך אתה ה'" (אפילו נזכר לפני "מקדש ישראל והזמנים"), אינו חוזר, כיון שיכול להבדיל אחר כך על הכוס.

כ. צריך לברך לפני הדלקת הנרות: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב". ולכתחלה אין לנשים לברך "שהחיינו" בעת ההדלקה. ואם קדמו הנשים ובירכו "שהחיינו" על הדלקת הנרות, לא יחזרו לברך בעצמן "שהחיינו" על כוס הקידוש, ומכל מקום רשאות לענות "אמן" אחר ברכת שהחיינו ששומעות בקידוש בליל פסח מפי בעליהן (הואיל וברכת "שהחיינו" בליל פסח באה גם על מצות מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים). אולם נכון להודיע לנשים כי מוטב שלא לברך "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות של יום טוב וכנ"ל.

כא. אף כשחל ערב פסח בשבת, שאין קרבן חגיגה דוחה שבת, נכון לעשות בליל הסדר שני תבשילים. והזרוע מותר לצלותו בליל יום טוב של פסח אף במקומות אלו שנהגו שלא לאכול צלי בלילי פסחים, הואיל ומותר לאכול למחרת היום.

כב. סדר הברכות בקידוש של ליל הסדר הוא יקנה"ז: יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. כלומר: בורא פרי הגפן, מקדש ישראל והזמנים, בורא מאורי האש, המבדיל בין קדש לקדש, ושהחיינו. ואם חתם המבדיל בין קדש לחול צריך לחזור ולברך "המבדיל בין קדש לקדש", אך את ברכת הקידוש אין צריך לחזור.

כג. אם שכח להבדיל, אם נזכר קודם הכרפס יבדיל מיד על כוס אחר, כדי שיוכל לאכול, שאסור לטעום קודם הבדלה. ואם נזכר אחר הכרפס (קודם שהתחיל בהגדה), יבדיל מיד. אבל אם התחיל בהגדה אין לו להפסיק ולהבדיל, אלא יבדיל על כוס שני אחר ברכת "אשר גאלנו". ומיהו ברכת "בורא מאורי האש" יברך גדול הבית באמצע ההגדה, ויכוונו השומעים לצאת ידי חובה, כדי שלא יהנו מן האור קודם שיברכו עליו. ואם לא עשו כן, יברכו ברכת מאורי האש בסוף ברכת "אשר גאלנו" ואחר כך ברכת ההבדלה. ואם נזכר באמצע הסעודה יבדיל מיד. ואם נזכר כשסיים כל סעודתו או בסיום ברכת המזון, יברך ברכת המזון והבדלה על כוס שלישי. ואם נזכר באמצע ההלל, יאמר ההבדלה וההלל על כוס אחד (כוס רביעי). ואם נזכר אחר כוס רביעי, יחזור וימזוג כוס אחר ויבדיל עליו (ויברך "בורא מאורי האש"), שכל הלילה של מוצאי שבת זמנו הוא, ויברך "בורא פרי הגפן", שהרי הסיח דעתו מלשנות אחר כוס רביעי.

פרק כ"א

הכנות ליל הסדר

א. יערוך שלחנו וקערת הסדר מבעוד יום (בליל פסח רגיל, שלא חל במוצ"ש), כדי שיוכל להתחיל את הסדר מיד לאחר התפלה. וימהר לביתו לערוך את הסדר כדי שלא יישנו התינוקות. וטוב להרדים התינוקות בערב החג כדי שיהיו ערים בלילה. ובשעת הדחק מותר לקדש מבעוד יום, משתשקע החמה, אחר שקיבל עליו קדושת יום טוב בתפלה. אולם סדר ליל פסח לא יתחיל אלא אחר צאת הכוכבים, דהיינו כעשרים דקות אחר השקיעה.

ב. טוב שבעל הבית בעצמו יערוך את השלחן. ואם האשה מסדרת את השלחן, יסייע לה בהבאת הכלים ועריכת השלחן שיש בזה תיקון גדול. ואבא מארי הגאון זצ"ל היה מראה לבניו בילדותם המצות והזרוע והביצה וכו' ושואל אותם על כל אחד כנגד מה, והם עונים: שלש מצות כנגד חכמה, בינה ודעת, זרוע כנגד חסד וכו'. ושמים כל דבר על מקומו בקערת הסדר. ולבסוף היה מרים את הקערה ואומר: הקערה כנגד מלכות. וכן אנו נוהגים אחריו.

ג. לפי דעת רבנו האר"י אין נכון להניח בתוך הקערה שום דבר מלבד מה שנתקן להניח בקערה. ולכן את מי המלח יניח מחוץ לקערה. ומ"מ מה שיש נוהגים להניח בקערה מספר ביצים כמספר בני הבית או כפול מהם (לשני הלילות בחו"ל), אין בזה חשש ויכולים להמשיך במנהגם.

ד. חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. לפיכך יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי יכלתו. ויכין מסביב לשלחן מטות ועליהן כרים וכסתות שיוכל להסב עליהם בנחת. ועל פי הקבלה טוב שישב כשפניו כנגד הנרות שבצד דרום.

פרק כ"ב

הלכות תפלת ליל פסח

א. יום טוב של פסח שחל להיות בשבת, מנהגנו לומר הפיוט "לכה דודי לקראת כלה" בקבלת שבת, אולם אין אומרים פרק "במה מדליקין".

ב. קודם תפלת ערבית של יו"ט אומרים מזמור החג "הודו לה' כי טוב וגו' יאמרו גאולי ה'" וגו' (תהלים ק"ז). ואם חל בשבת מנהג תונס לומר מזמור החג ואח"כ מזמור שיר ליום השבת, וחצי קדיש וברכו (וקודם הקדיש אומר החזן פיוט "פעולות אל מה נוראות"). ובליל יו"ט שאינו שבת נוהגים בתונס לומר טוב להודות וגו' לפני חצי קדיש. אולם אנו נוהגים גם כשחל יו"ט בחול לפתוח בפסוק מזמור שיר ליום השבת, דיום טוב נמי אקרי שבת.

ג. מנהג בכל תפוצות ישראל להתפלל תפלות ימים טובים בניגון, בשירה וקול זמרה, והוא מכלל שמחת החג. ובין גאולה לתפלה של ערבית ליל יום טוב, מנהגנו לומר פסוק: "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם" (ויקרא כ"ג ד'), ויש שאומרים פסוק: "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" (שם פסוק מ"ד). ומנהג בני בבל לומר שני הפסוקים. וכשחל בשבת מקדימים פסוק: "ושמרו בני ישראל את השבת".

ד. בתפלת יום טוב חותם: "בא"י מקדש ישראל והזמנים". ואם חתם "מקדש ישראל" בלבד, יצא. ואם חל יום טוב בשבת, צריך להזכיר באמצע ברכת אתה בחרתנו: "את יום השבת הזה", וחותם: "בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים". ואם טעה וחתם "מקדש ישראל והזמנים" ולא הזכיר שבת בחתימה, אם נזכר מיד בתוך כדי דיבור (שהוא שיעור "שלום עליך רבי"), חוזר ואומר: "מקדש השבת וישראל והזמנים", ואם שהה יותר מכדי דיבור, אינו חוזר, שהואיל והזכיר שבת באמצע הברכה יצא ידי חובה בדיעבד, וימשיך רצה עד

סוף התפלה. והוא הדין אם טעה וחתם: "בא"י מקדש השבת", הואיל ובאמצע הברכה הזכיר יום טוב, יצא. והוא הדין אם התפלל אתה קדשת ואמר יעלה ויבא, יצא.

ה. המתפלל ביום טוב, וכשהגיע לברכת מודים נסתפק אם כשסיים יעלה ויבא (שבאמצע ברכת אתה בחרתנו) סיים כהוגן "והשיאנו", וחתם הברכה כדת, או שאחר שסיים יעלה ויבא המשיך ואתה ברחמיך הרבים וכו', כמו שרגילים בראש חודש ובחול המועד, ונמצא שלא חתם ברכת אתה בחרתנו, צריך לחזור ולומר "והשיאנו" וכו' ויחתום כדת, ואין לומר בזה "ספק ברכות להקל".

ו. מי ששכח ביו"ט והתפלל שמונה עשרה כתפלה של חול, אלא שאמר בעבודה יעלה ויבוא וכו' את יום טוב מקרא קודש וכו', יצא.

ז. מנהג כמה קהלות בחו"ל שהש"ץ מגביה קולו בתפלת לחש של ערבית של יום טוב מראשית העמידה עד מקדש ישראל והזמנים, ואח"כ אומר רצה בלחש (ונהגו כן גם בתפלת ערבית של ר"ה ויום כפור). והיא תקנה קדומה כדי שמי שאין בידו סידור תפלה ילך בעקבות החזן לאט לאט. והיום ב"ה שהמחזורים מצויים למכביר, ולילה כיום יאיר, אין צריך להחזיק במנהג זה. רק אם מכיר החזן שישנו מי שזקוק לשמוע תפלת הלחש בקול רם כגון אדם סגי נהור שיש לו עוגמת נפש מזה, יוכל לסמוך על המתירים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. והאמת והשלום אהבו.

ח. מנהג קהלות ספרד בכל תפוצותיהם לגמור ההלל בבית הכנסת כליל יום טוב הראשון של פסח (ובחוץ לארץ בשני לילות הראשונים של פסח) אחר העמידה של תפלת ערבית, ומברכים לפניו "לגמור את ההלל", ולאחריו "יהללוך", ומנהג זה יסודתו בהררי קדש. וטוב לכוין בברכת "לגמור את ההלל" לפטור גם קריאת ההלל שאומר בביתו בסוף ההגדה, שאין מברכים עליו אז, מפני שמפסיקים בו, שאומרים ב' פרקים הראשונים של ההלל לפני הסעודה, והיתר לאחר הסעודה. ואף מי שמתפלל עם ציבור שאינם נוהגים לאומרו, נכון שיגמור את ההלל ביחידות בבית הכנסת, או מיד עם בואו לביתו, ויברך עליו תחלה וסוף.

מ. גם הנשים צריכות לגמור ההלל בליל פסח קודם הקידוש, וישאו ברכה מאת ה'.

י. מותר להתפלל ערבית של ליל פסח מבעוד יום, ואף רשאים לומר ההלל בברכה, אף על פי שעדיין לא הגיע זמן צאת הכוכבים.

יא. ליל פסח שחל בשבת, אין לשליח צבור לומר "ברכה מעין שבע", כי הטעם שתיקנו חז"ל לאומרה בכל ליל שבת, מפני שהיו יחידים שמתאחרים לבוא לבתי הכנסת שהיו בזמנם מחוץ לעיר ומרוחקים מן הישוב, וכשהיו הציבור מסיימים תפלתם היו מניחים אותם ויוצאים, והיו אותם יחידים באים לידי סכנה, ולכן תיקנו לומר "ברכה מעין שבע" בכל ליל שבת, כדי שבעוד שהשליח צבור אומרה יסיימו המאחרים את תפלתם, ויצאו יחד עם הציבור. אבל בליל פסח שחל בשבת שאין צפויה להם סכנה, שהרי נאמר: "ליל שמורים הוא לה'" (שמות י"ב מ"ב), ודרשו חז"ל (פסחים דף ק"ט ע"ב) לילה המשומר ובא מן המזיקים, לא תיקנו לומר "ברכה מעין שבע" כלל.

יב. כשחל ליל פסח בשבת, צריך לומר "ויכולו" עד "אשר ברא אלהים לעשות", ואחר כך יאמרו ההלל בברכות, כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (ברכות דף נ"א ע"ב). ואם טעה השליח ציבור והתחיל מיד בברכת ההלל, יסיים ההלל וברכה שלאחריו (יהללוך), ואחר כך יאמר עם הקהל "ויכולו" עד "אשר ברא אלהים לעשות", ותיכף יאמר קדיש תתקבל אחר זה.

יג. כשחל ליל פסח בשבת או במוצאי שבת, מנהג טוב להכריז בציבור אחר תפלת ליל יום טוב סדר הקידוש וההוספות שבו, שלא יטעו פשוטי העם בסדר הקידוש.

יד. אין גומרים ההלל (בברכות) אלא ביום טוב הראשון של פסח ולילו (ובגולה בשני ימים טובים הראשונים של פסח ושני הלילות), אבל בחול המועד של פסח וביום טוב האחרון של פסח קוראים ההלל בדילוג ובלי ברכה.

פרק כ"ג

הלכות ליל הסדר

קדש

א. גם הנשים חייבות במצות שתיית ארבע כוסות ובכל מצוות הנוהגות בליל הסדר. ומצוה ליתן כוס יין לכל ילד שהגיע לחינוך (והגיעו לחינוך לענין זה, הוא כל שמבינים מה שמספרים בהגדה ובסיפור יציאת מצרים). אולם אפשר להקל לתת להם כוס קטנה שאינה מכילה רביעית.

ב. אפילו עני המחזור על הפתחים חייב בארבע כוסות, ואפילו ימכור מלבושו, או ילְוֶה, או ישכיר עצמו, בשביל יין לארבע כוסות, ולפום צערא אגרא.

ג. אם חל פסח בשבת, אין אומרים שלום עליכם ואשת חיל ואסדר בשבחיך.

דיני היין

ד. מצוה לחזר אחר יין אדום. כי הוא משובח יותר מהלבן כמ"ש (משלי כ"ג ל"א) אל תרא יין כי יתאדם. ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט תינוקות בני ישראל, וזכר גם למכת דם. ועוד רמז לעתיד לבוא שיינקם הקב"ה מכל הצרים והאויבים שקמו עלינו לרעה, כמו שנאמר (ישעיה ס"ג א'): "מי זה בא מאדום וגו' מדוע אדום ללבושך" וגו'. ומנהג בני ספרד שמקדשים על יין אדום אפילו אם היין הלבן משובח ממנו. ומיהו, אם אינו לבן יותר מדאי והוא משובח מן האדום, לו משפט הבכורה. ובשעת הדחק יוצאים ביין לבן.

ה. יין שנעשה מענבים ללא חרצנים, מברכים עליו "בורא פרי הגפן" ומקדשים עליו.

ו. פשט המנהג לקדש ולברך "בורא פרי הגפן" על יין מבושל או מפוסטר, שמרתיחים אותו עד לשמונים מעלות ויותר, אך אינו מתמעט ממדתו, וגם אין שינוי משמעותי בטעמו וריחו, ואין לחוש בזה לספק ברכות להקל. והוא הדין שאפשר לצאת בו ידי חובת מצות ארבע כוסות אף לכתחלה. אמנם עדיף למי שאפשר לו לקחת יין שאינו מבושל.

ז. מי שקשה לו לשתות יין, יכול לקחת לארבע כוסות מיץ ענבים אף על פי שאינו משכר. ופשוט שיש להקל בזה לנשים שקשה להן מאד לשתות ארבע כוסות של יין ממש. ומי שאינו רגיל ביין, עדיף שישתה שתי הכוסות הראשונות מיץ ענבים שלא ישתכר וכאב ראשו בהגדה ובמצה ומרור, ולכוסות האחרונות יקח יין גמור. וכל זה לענין ארבע כוסות, אבל לקידוש והבדלה יכול לקחת מיץ ענבים אף לכתחלה.

ח. אפילו מי שהיין מזיקו או ששונא את היין, חייב לדחוק את עצמו לשתות ארבע כוסות (ובברכה כרגיל), אך לאדם כזה די אף לכתחלה לצאת ידי חובה במיץ ענבים או יין צימוקים. וחולה סכרת שהיין מזיק מאד לבריאותו, יש עצה לקחת "יין אדום יבש" בכוס קטנה שמכילה רביעית בצמצום (שהיא 81cc כמו שיתבאר להלן סעיף י"ב), ויהיה רובה יין ומיעוטה מים, וישתה רוב הכוס, חוץ מכוס אחרונה שצריך לשתות רביעית שלמה כדי לברך אחריה על הגפן [או לשמוע ברכת על הגפן מחבירו, ואז די לו ברוב רביעית]. ונמצא שבסה"כ שתה בארבע כוסות 104cc יין שהם עשירית ליטר. דוק ותשכח. ומכל מקום בכל אופן יש להתייעץ עם רופא המכיר את מצבו הרפואי. ואם על ידי שתיית ארבע כוסות, בכל אופן שיהיו, יבוא לידי חולי (מיגרנה וכדומה) או יפול למשכב, פטור ואינו רשאי להחמיר, ויקדש על הפת כדין מי שאין לו יין (המבואר בשלחן ערוך סימן תפ"ג).

ט. יין שעירבו בו מים, אם הרוב יין ויש בתערובת טעם יין, מברך עליו בורא פרי הגפן, ואם אין הרוב יין מברך שהכל נהיה בדברו, שספק ברכות להקל,

וממילא אין לקדש עליו. והאשכנזים נהגו להקל אם יש בו 15% יין. ולכן יקפיד ביין שקונה בחנויות שתהיה עליו תווית הכשר המאשרת שרובו יין. ויינות "יקבי כרמל" ראויים לברכה ללא חשש. ומ"מ אם שמע קידוש ממי שמקדש על יין שרובו מים, יצא ידי חובה.

י. יוצאין ביין של שביעית בשנה השמינית, אם לא הגיעה שעת הביעור (שבדרך כלל אוכלים בענבים וביין עד הפסח). אך יזהר שלא ישפוך ממנו באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב כנהוג, משום שנאמר "לאכלה" ולא להפסד. ואם הגיעה שעת הביעור, ולא הפקיר את היין של שביעית לפני פסח, עיין בזה לעיל (פרק י"ט סעיף י"ד).

יא. יין של צימוקים (דהיינו ששורים הצימוקים במים) מקדשים עליו ויוצאים בו ידי חובת ארבע כוסות, ובלבד שיש בצימוקים לחלוחית, שאם היו סוחטים אותם היה יוצא מהם לחלוחית כעין דבש. ושיעור המים שיש לשרותם עם הצימוקים, צריך שלא יהיו יותר משיעור הצימוקים לאחר שנתפחו במים. וכן במזיגת היין במים לקידוש, לעולם צריך שהרוב יהיה יין והמיעוט מים, כדי שיהיה בו טעם יין. שכל שאין ידוע שיש שם יין יותר מן המים, אין מברכים עליו "בורא פרי הגפן", אלא "שהכל נהיה בדברו".

דיני הכוס

יב. צריך שהכוס תכיל רביעית, ובמדות שלנו נהגו לשער רביעית 86.4 סמ"ק (כמנין כוס), אולם לפי בדיקות שנעשו לאחרונה במשקל הדרהם יש להקל גם ב-81 סמ"ק (וסימניך כסא דפסחא). וכן דעת מרן הגר"ע יוסף זצ"ל. ואפשר למדוד זאת על ידי שימלא הכוס מים, וישפכם לתוך בקבוק של תינוק שמסומנים בו מספר הסמ"ק (cc). וטוב שלא תהיה הכוס גדולה מדי, כדי שיוכל לשתות את כולה לכתחילה. וימלא הכוס על כל גדותיה.

יג. שוטפין ומדיחין את הכוס. ואם היא נקיה, אין צריך שטיפה והדחה, ומכל מקום טוב לשוטפה כמבואר בזהר הקדוש. וכל ארבע הכוסות צריך

לשוטפן ולהדיחן, שהן כוס של ברכה. ולכן טוב שתהיה לו קערה גדולה מלאה מים על יד השלחן כדי לשטוף ולהדיח הכוסות בין כוס לכוס. ומנהגנו (בכל השנה) להדיח הכוס שלש פעמים.

יד. יכסה במפה את המצות שבקערה ובשלחן. ומקבל בשתי ידיו את כוס היין מאיש אחר, ואח"כ יאחזנו ביד ימינו בלבד. וימזוג לתוכו שלש טיפות מים. (ואם היין אינו חזק, כמו מיץ ענבים ויין צימוקים, מן הדין אין צורך למזוגו, ובכל זאת טוב למזוגו על דרך הסוד). וטוב שאיש אחר ימזוג לו (גם את היין וגם את טיפות המים), שזהו דרך חירות. ומנהגנו שכלם אוחזים הכוסות בידיהם. וגם איטר יאחז את הכוס ביד ימין, ואם קשה לו יאחזנה ביד שמאל.

ברכות הקידוש

פו. אם חל יו"ט בשבת, המנהג פשוט לומר קודם הקידוש "יום הששי" וגו'. פז. כל אחד מן המסובין יאחז את הכוס בידו לאחר שימזוגנו כנזכר לעיל. והגדול שבבית אומר ברכות הקידוש, ויכוין להוציא את כל השומעים ידי חובתם, והשומעים יכוונו לצאת ידי חובה ויענו אמן, ולא יענו "ברוך הוא וברוך שמו". ואם המקדש מגמגם ואינו מבטא כהוגן (או שאינו שומר שבת ח"ו) יברך כל אחד מן המסובין על הכוס שבידו בלחש. ובאופן זה לא יענו "אמן" אחר המקדש, משום הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה.

יז. בברכת "בורא פרי הגפן" בקידוש ובכל השנה, יש נוהגים לחתום הגפן (בסגול), ומנהגנו לחתום הגפן (בקמץ), וכן עיקר.

יח. בסוף הקידוש מברכים שהחיינו (ובחו"ל מברכים שהחיינו גם בליל יו"ט שני), ויכוין לפטור בברכה זו גם את מצוות אכילת המצה ואכילת המרור, וכן את מצוות בדיקת חמץ שעשה בליל אמש. ואם אמש בשעת הבדיקה בירך על פרי חדש או בגד חדש וכוין עליה, אינו צריך לכוין עליה גם בקידוש.

יט. נשים שבירכו כבר שהחיינו בעת הדלקת הנרות, אין להן לחזור ולברך שנית שהחיינו בקידוש. ומכל מקום רשאות לענות "אמן" אחר ברכת שהחיינו ששומעות בקידוש בליל פסח מפי בעליהן (הואיל וברכת שהחיינו בליל פסח באה גם על מצוות מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים). אולם נכון להודיע לנשים כי מוטב שלא לברך "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות של יום טוב, שדעת כמה פוסקים אינה נוחה ממנהג זה.

כ. השוכח ברכת שהחיינו בליל פסח, אפילו אם נזכר אחר שבירך ברכת "אשר גאלנו" שבסוף ההגדה, יברך אותה אז. ואפילו לא נזכר אלא למחרת, יכול לאומרה בקידוש היום.

כא. כשחל פסח במוצאי שבת ושכח להבדיל, אם נזכר קודם הכרפס יבדיל מיד על כוס אחר כדי שיוכל לאכול הכרפס, שאסור לטעום קודם הבדלה, ואם נזכר אחר כך קודם שהתחיל בהגדה, יבדיל מיד. אבל אם התחיל בהגדה אין לו להפסיק ולהבדיל, אלא יבדיל על כוס שני אחר ברכת "אשר גאלנו". ומיהו ברכת "בורא מאורי האש" יברך גדול הבית באמצע ההגדה, ויכוונו השומעים לצאת ידי חובה, כדי שלא יהנו מן האור קודם שיברכו עליו. ואם לא עשו כן, יברכו ברכת מאורי האש בסוף ברכת "אשר גאלנו" ואחר כך ברכת ההבדלה, ואם נזכר באמצע הסעודה יבדיל מיד. ואם נזכר כשסיים כל סעודתו או בסיום ברכת המזון, יברך ברכת המזון והבדלה על כוס שלישי. ואם נזכר באמצע ההלל, יאמר ההבדלה וההלל על כוס רביעי. ואם נזכר אחר כוס רביעי, יחזור וימזוג כוס אחר ויבדיל עליו, ויברך "בורא מאורי האש", שכל הלילה של מוצאי שבת זמניה הוא, ויברך "בורא פרי הגפן", שהרי הסיח דעתו מלשתות אחר כוס רביעי.

כב. אם טעה בברכת ההבדלה, ובמקום המבדיל בין קדש לקדש חתם המבדיל בין קדש לחול, צריך לחזור ולברך "המבדיל בין קדש לקדש", אך את ברכת הקידוש אין צריך לחזור.

כג. בקהילות ג'רבא ולוב ותימן נוהגים לומר נוסח הקידוש הארוך (ונדפס בחלק

א' עמוד קטז) שנתקן על ידי הגאונים הקדמונים, והובא במלואו בסדור רס"ג. ומנהגנו שאחר שאמר המקדש את פתיחת הברכה, אומרים כל בני הבית עם המקדש מלה במלה "אשר בחר בנו" וכו', וכשמגיעים לחתימה שותקים ושומעים מגדול הבית "ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים" ועונים אמן. ומנהג זה יפה ומתוקן על פי ההלכה.

כד. קידוש של יום טוב נחלקו בו הפוסקים אם הוא מן התורה או מדרבנן, ולהלכה נראה שהעיקר כדעת רוב הפוסקים שקידוש של יום טוב הוא מן התורה. (ולכן אם חל יום טוב בערב שבת, ואין לו אלא כוס אחד, יקדש על היין בליל יום טוב, שהוא קודם בזמן לשל שבת, ובליל שבת יקדש על הפת). וכל דין קידוש של יום טוב כדין קידוש של שבת, לענין שאין הקידוש אלא במקום סעודה, וגם אסור לטעום כלום לפני הקידוש.

כה. נשים חייבות במצות קידוש של יום טוב, ואף יכולות להוציא בו את האנשים ידי חובתם. ורשאות הנשים לערוך כל הסדר לעצמן מתחלתו ועד סופו, אם יש בהן אשה בקיאה לעשותו כתקנת חז"ל, ואדרבא עדיף לעשות כן במקום שמתאספים כמה בעלי בתים לעשות הסדר בצוותא.

כו. מי שלא קידש בליל פסח, מקדש ביום. אבל ארבע כוסות ומצה ומרור והגדה והלל, אין להם תשלומין ביום.

שתיית היין

כז. ישתה כוס הקידוש בהסיבה, ולא יברך אחריו. וישתה לכתחלה כל הכוס, ובדיעבד אם שתה רוב הכוס יצא. ואם הכוס גדולה, די לשתות רובה אפילו לכתחלה ובלבד שישתה רביעית. ובפרט בכוס הקידוש נכון להיזהר לשתות רביעית שלמה, כדי שיהיה חשוב קידוש במקום סעודה, כי את הסעודה עושים בהפסק גדול אחרי אמירת ההגדה. ומכל מקום אין זה לעיכובא, שההגדה של פסח וסיפור יציאת מצרים לא חשיבי הפסק, כיון שהם צורך הסעודה, וכמו שדרשו בפסחים (דף ל"ו ע"א) "לחם עוני", שעונים עליו דברים הרבה.

כח. ישתה את היין בבת אחת, וצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתיים, כלומר שלא ישהה בשתייתו יותר משיעור זמן ששוהים רוב בני אדם בשתיית רביעית משקה בנחת. ואם שהה יותר משיעור זה יחזור וישתה, אלא אם כן היין מזיקו, או שיגרום להפרעת קיום המצוות של הסדר, שבדיעבד אין צריך לחזור ולשתות, ובפרט בכוסות האחרונות. אבל אם שהה בשתייתו יותר מכדי אכילת פרס על ידי שהפסיק ברביעית פעמים רבות, אפילו בדיעבד לא יצא. ואחר ששתה הכוס, יגלה המצות.

כט. מי שאין לו אלא כוס אחד גדול שיש בו ארבע רביעיות ויותר, ישתה כל הארבע כוסות בכוס זה. ומכל מקום עליו לתקן הכוס מפגימתו בין כוס לכוס, על ידי שיוסיף עליו מעט יין או מים.

דיני הסיבה

ל. ארבע כוסות של ליל הסדר וכן ארבעה כזיתים של מצה צריכים הסיבה, דהיינו שיטה גופו לצד שמאל. ואם לא הסב, או שהסב על צד ימין או על גבו או על פניו, לא יצא ידי חובתו, ויחזור ויאכל או ישתה בהסיבה. [ומכל מקום אם אינו בקו הבריאות, וקשה עליו מאוד לחזור ולשתות בהסיבה, יכול להקל שלא לחזור ולשתות]. וטוב שיסב על כרים וכסתות דרך חירות, ואם אין לו ישען על ידית של כסא או ספסל, או על השלחן או על הקרקע לצד שמאל, או לסמוך על ירך חבירו, וכיוצא. ולא ישען על ירך עצמו, שאין זו דרך חרות, אלא נראה כדואג וכעצוב ב"מ.

לא. מנהג הספרדים כיום שגם הנשים מסיבות בארבע כוסות ובאכילת מצה כגברים. ואשה ששכחה ושתתה יין או אכלה מצה בלא הסיבה, בדיעבד יכולה להקל שלא לחזור.

לב. יש אומרים שגם איטר יסב על צד שמאל. ויש אומרים שצריך להסב על צד ימין, וכן עיקר. ומי שנשתתקה ידו או שהוא גידם בידו הימנית, יסב על צד ימין, כדי שיוכל להשתמש בידו השמאלית. ובדיעבד אם לא היסב, לא עיכב.

לג. בן היושב לפני אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק, שדרך האב למחול לבנו על כבודו. ואם האב מקפיד על בנו שלא יסב בפניו, חייב לשמוע בקולו. אבל תלמיד לפני רבו אפילו אינו רבו מובהק, אסור לו להסב, אלא אם כן נתן לו רבו רשות. ואם עבר והיסב ולא אמר לו רבו כלום, הוי כנתינת רשות. ותלמיד חכם מופלג בדורו, אף על פי שלא למד ממנו כלום, חשוב כרבו, ואסור לו להסב בפניו אא"כ יתן לו רשות.

לד. השמש צריך הסיבה. וכן האבל צריך הסיבה.

לה. ראוי לעמוד על המשמר לזכור ולהזכיר את אחרים בהסיבה, מפני שאין אנו רגילים בה כל ימות השנה. וצריכים הסיבה בשתיית ארבע כוסות ובאכילת המצה והכריכה והאפיקומן. ושאר כל סעודתו אם היסב הרי זה משובת. ובהגדה ובהלל ושאר ברכות יש מחלוקת בפוסקים, ואם ירצה להסב יש לו על מה לסמוך. אך ברכת המזון יברך מיושב בלי הסיבה. והקידוש נוהגים לאומרו מעומד, וכשמסיים הקידוש יושב ומיסב ושותה מכוס הקידוש.

לו. שכח להסב בכוס הראשון, ונזכר אחר שתייתו, חוזר ושותה בהסיבה בלא ברכה. ואם לא נזכר עד שסיים ברכת "אשר גאלנו", ישתה כוס אחד בהסיבה במקום כוס ראשון של הקידוש, וישהה מעט, וימזוג כוס שני וישתהו בהסיבה.

לז. יש שנהגו אחר הקידוש לטעום משהו, בפרט אם יש בכור מתענה במשפחה. ועיין פרטי הדינים בזה לעיל (פרק י"ז סעיף ו'). ואצלנו לא נהגו בזה.

ורחין

א. נוטל ידיו לצורך טיבול הכרפס במשקה. והנטילה תהיה בכלי שלש פעמים רצופות על יד ימין עד הפרק, ואחר כך יטול שלש פעמים רצופות על יד שמאל, כדין נטילת ידים לסעודה. וטוב שלא ישיח עד אחר ברכת ואכילת

הכרפס, משום דתיכף לאכילה ברכה. אולם יכול לומר "לשם יחוד" שתיקן הגרי"ח לומר לפני הכרפס כמובא בחלק א' (עמוד קכג), רק שלא ישיח בדברים שאינם מענין הסעודה.

הטעם לנטילה זו, משום כל האוכל דבר הטבול באחד משבעת המשקים (שסימנם י"ד שח"ט ד"ם) ועדיין משקה טופח עליו, כגון האוכל פירות ששטפו אותם במים ועדיין הם רטובים, צריך נטילת ידים כמו לאכילת פת. ולדעת הרמב"ם ורוב הפוסקים צריך לברך על נטילת ידים, ואולם דעת התוס' ומהר"ם מרוטנברג שאין דין זה נוהג בזמן הזה. ולפיכך כתב מרן (סי' קנ"ח ס"ד) יטול ידיו ולא יברך, דספק ברכות להקל. ודין זה נוהג בכל ימות השנה. ולכן בליל הסדר, היות שאנו טובלים את הכרפס במי מלח וכדומה, צריך ליטול ידים קודם לכן.

וכתב הט"ז (סי' תע"ג סק"ו): ומכאן תוכחת מגולה לאותם שאין נזהרים בכל השנה ליטול ידים קודם שאוכלים דבר שטיבולו במשקה. ועליהם יש לשאול "מה נשתנה הלילה הזה" שנוטל ידיו, מכל הימים שבשנה שאינו נוטל?

ב. יש להיזהר לכתחלה לעשות הנטילה בביתו, ולא יצא לחצר (וכן יש ליזהר כשנוטל "רחצה" קודם הסעודה). ואם מוכרח לצאת החוצה, יניח מקצת חברים ויצא. מיהו אם יוצא מחדר לחדר ועדיין רואה מקומו הראשון אין לחוש.

ג. אם כשנטל ידיו לאכילת הכרפס, טעה והתחיל לברך על נטילת ידים, אם אמר רק "ברוך את ה'" ומיד נזכר, יסיים: "למדני חוקיך". אבל אם המשיך ואמר גם "אלקינו מלך העולם" יסיים את כל הברכה "אשר קדשנו וכו' על נטילת ידים", ואח"כ יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". וטוב שלא ישמור ידיו נקיות, כדי שיוכל לחזור וליטלם לסעודה שנית עם ברכה. ואין ברכתו הראשונה ברכה לבטלה.

כרפס

א. יקח כרפס פחות מכזית, ויטבלנו במי מלח או במי לימון מעורבים במים (ולכתחילה יערב בו הרבה מים עד שיהיו הרוב), ויברך עליו בורא פרי האדמה ויאכלנו בלא הסיבה (כיון שרומז לשעבוד מצרים שעבדו ששים רבוא בפרך, וזהו כרפ"ס - פר"ך ס'). ואם רוצה להסב הרשות בידו.

ב. כיון בברכת "בורא פרי האדמה" של הכרפס לפטור גם את המרור. ויקפיד לאכול מהכרפס פחות מכזית. ובדיעבד אם אכל כזית לא יברך בורא נפשות, שספק ברכות להקל. ונכון לאכול כעשרה סמ"ק בלבד.

ג. יקפיד לקחת כרפס הבדוק יפה מן התולעים (וטוב לקחת הקלח, שאין מצוי בו תולעים כל כך. ובזמננו יש ליקח מרור וכרפס שנעשו בגידול מיוחד בחממות, שאין בהם חשש תולעים. ואף על פי כן טוב לעיין בהם ולשוטפם ולבודקם עד כמה שאפשר). ולכתחלה יש להדר אחר כרפס דוקא, מפני שיש טעמים רבים לאכילתו, אולם אם אינו מוצא כרפס או שאין לו מי שיבדקנו כראוי, יקח אחד משאר ירקות (ואם אין לו ירק אחר אלא מרור, עיין להלן סעיף ו'). והאשכנזים נוהגים ליקח תפוחי אדמה.

ד. טוב על דרך הסוד להשאיר מעט מן הכרפס בצלחת שבתוך הקערה, שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור.

יחין

א. יקח את המצה האמצעית מבין שלש המצות המונחות בקערת הסדר, ויבצענה לשתיים (וזה אחד הפירושים שנאמרו בגמרא בלחם עוני: מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה). ולא יבצע בסכין, כי אם בידו, שכן דרכו של עני. ואם נשברה אחת משלש המצות, יקחנה לאמצעית, שבלאו הכי פורסים אותה.

ב. המנהג הנכון על דרך הסוד בבציעת המצה, שיהיה חלק אחד גדול מחברו, החלק הגדול מימין כצורת אות ו', ואותו מצניע לאפיקומן, והחלק הקטן בשמאל כצורת אות דל"ת, ואותו מחזיר לקערה. דלא כמי שכתב איפכא. וסימניך: אפיקו ימין לאפיקומין.

ג. יניח את החלק הקטן בתוך הקערה, בין שתי המצות השלמות, ואת החלק הגדול יתן לאחד מבני הבית לשמרו לאפיקומן. ומצניעים אותו במפה, זכר למה שנאמר (שמות י"ב ל"ד) "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם".

ד. יש נוהגים ליתן את החלק של האפיקומן צרור במפה על כתפיהם זכר ליציאת מצרים. ויש נוהגים שהילדים נושאים את האפיקומן כרוך במפה על כתפיהם, ואומרים: זה זכר לאבותינו שיצאו ממצרים משארותם צרורות בשמלותם על שכמם. ומצניעים אותו בחדר השני. ואח"כ חוזרים, ושואלים אותם: מאין באתם? ומשיבים: ממצרים. ושואלים שוב: לאן אתם הולכים? ומשיבים: לירושלים. ואומרים כלם: לשנה הבאה בירושלים הבנויה בביאת משיח צדקנו הקרוב, אמן. וגניבת האפיקומן לא נהגנו בה כלל ועיקר.

ה. מי שאין לו אלא שתי מצות, בוצע את המצה השניה, ואין לחוש משום חסרון לחם משנה.

ו. מי שהמצות שלו דקות ביותר, ואם יבצע המצה האמצעית לא יהיה בכל חלק כזית, אף על פי כן יבצע המצה האמצעית, ואחר כך ישלים עליה לכזית ממצה שמורה אחרת בעת אכילת המצה ובעת אכילת האפיקומן.

מגיד

אופן קריאת ההגדה

א. יקרא את ההגדה בקול רם ובחשק ובשמחה רבה. וכתבו המפרשים ז"ל שכל

האורות שנתגלו בליל פסח ביציאת מצרים, חוזרים ומתגלים בליל פסח בכל שנה ושנה. ולכן מרגיש האדם בעצמו בליל פסח שיש לו הארה ושמחה יותר משאר לילות שבת וימים טובים. ויבאר וירחיב את הדברים כיד ה' הטובה עליו, ויכוין לקיים בכך מצות עשה מן התורה.

החייבים בהגדה

ב. יקרא את ההגדה בפיו. ואם קרא בהרהור הלב לא יצא ידי חובתו. והשומע מחבירו שמתכוין להוציאו והוא מתכוין לצאת, יצא ידי חובתו, שהשומע כעונה. ועיין בסעיף הבא.

ג. יש נוהגים שכל בני הבית קוראים יחד את ההגדה בקול רם ובנעימה, ויש נוהגים שכל אחד קורא קטע מן ההגדה בקול רם וכל בני הבית קוראים עמו בפיהם בלחש, ושני המנהגים נכונים. אבל מה שנוהגים קצת משפחות שכל אחד קורא קטע אחד בקול רם ובני הבית מקשיבים בלבד, אין זה רצוי, ויש להעיר להם בנחת שכל אחד מבני הבית צריך לקרוא בפיו כל ההגדה כלה.

ד. גם הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים. ולכן גם עקרת הבית תקפיד שיהיו כל המאכלים מתוקנים קודם קריאת ההגדה, ובשעת ההגדה תשב ליד השלחן ותקרא כל ההגדה. ואם מוכרחת לצאת למטבח לבשל, ואינה יכולה להספיק להשלים מה שהחסירה, לפחות תקפיד להיות בקידוש [ובהגדה בקטע "מה נשתנה" וכו', וכן "עבדים היינו" וכו']. ואחר כך תכין התבשילין ותאכיל את התינוקות. וכשיגיעו בני הבית לקטע "רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו" וכו', תיכנס ותקרא עמהם עד לאחר שתית כוס שני. ונוהגים לקרוא לה שתבוא לשמוע גם "והיא שעמדה", וכן פרטי עשר המכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים. ומכל מקום כיון שיש אומרים שהנשים חייבות בהגדה רק מדרבנן, נכון לכתחלה שלא יוציאו את האנשים ידי חובה. ואם השמיעה אשה הגדה לאנשים, בדיעבד יצאו האנשים ידי חובת ההגדה וסיפור יציאת מצרים. ומהיות טוב יאמרו "פסח מצה ומרור" וטעמיהם.

ה. אשה שאינה מבינה בלשון הקודש, צריך לתרגם לה לשפה שמבינה. ולכל הפחות צריך לתרגם לה את שלשת הקטעים "פסח שהיו אבותינו אוכלים" וכו', "מצה זו" וכו', "מרור זה" וכו'.

ו. אף מי שאין לו מצה ומרור, חייב בהגדה מן התורה.

מה נשתנה

ז. יגביה הקערה שיש בה המצות והמרור וכו', ויאמר "הא לחמא עניא" עד "מה נשתנה" (ומנהגנו לאמרו שלש פעמים, ופעם אחת מהן אומרים הא בצירי). ויש נוהגים להגביה רק את המצה הפרוסה שבתוך הקערה. ומנהג כמה מעדות ישראל לסובב את הקערה על ראשי המסובים. וכן מנהג תונס וג'רבא ועוד.

ח. קודם אמירת מה נשתנה, מסלקים את הקערה מהשלחן, ומוזגים כוס שניה (לבעל הבית לבדו, כדלהלן בסעיף הבא), כדי לעורר את תשומת לבם של הקטנים שישאלו מדוע הרימו את הקערה ועדיין לא אכלנו מהמצות והמרור, ומדוע שותים כבר כוס שניה ועדיין לא התחלנו לאכול. ומן הדין אין צריך לשטוף ולהדיח הכוס, אם כל אחד שותה מכוסו ואין שם תערובת כוסות, אבל מנהגנו לשטפם. ומצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו, וישיבו להם עבדים היינו. ומנהג הגר"ע יוסף זצ"ל לחלק "במבה" לתינוקות לפני מה נשתנה (ואמרו בשם הרב המקובל ר' יצחק כדורי זצ"ל, במבה ר"ת ברכה מרובה בבית הזה). ולנמנעים מקטניות בפסח יחלקו אגוזים ושקדים כדין הגמרא.

ט. קודם "מה נשתנה" אין צורך למזוג הכוס לכל המסובין אלא לבעה"ב לבדו. ומרים אותה כשאומר והיא שעמדה וכו', ושופך אותה בט"ז שפיכות כשאומר דם ואש ותימרות עשן ועשר מכות ודצ"ך עד"ש באח"ב. ולשאר המסובין ימזגו בהגיעם לפסקת "לפיכך אנחנו חייבים להודות" וכו'.

י. אחר אמירת "מה נשתנה" מחזירים את הקערה למקומה, ואומרים ההגדה.

ותהיינה המצות מגולות במשך כל זמן אמירת ההגדה (מלבד בשעה שאוחז את הכוס בידו בפסקת והיא שעמדה וכו' ובפסקת לפיכך וכו', שאז מכסה אותן במפה), דכתיב "לחם עוני" (דברים ט"ז ג'), ודרשו חז"ל (פסחים דף קט"ו ע"ב) לחם שעונים עליו דברים.

יא. אין להקדים אמירת ההגדה לפני צאת הכוכבים של ליל פסח, כדי שיהא ודאי לילה. ואם קרא ההגדה בבין השמשות, אף בדיעבד לא יצא, כיון שמצות ההגדה מן התורה, וספק דאורייתא לחומרא. ויחזור ויקרא בלילה כמה קטעים (עבדים היינו וכו' ורבן גמליאל היה אומר וכו') מן ההגדה.

יב. מצות עשה להגיד לבניו ולבנותיו, ולהרחיב הדיבור בסיפור יציאת מצרים, ואפילו אם אינם יודעים לשאול, ילמדם כפי דעתם. ולא דוקא בנו אלא עם כל בריה, אלא שהבן קודם. ועיקר המצוה בבן שלא הגיע למצוות, כל שיודע ומבין בסיפור יציאת מצרים. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. לזאת החלש יאמר גבור אני, לספר ביציאת מצרים כיד ה' הטובה עליו, ולא ימהר בהגדה כדי לסיימה, וכל שכן שלא יבלע תיבות ואותיות ממנה, דבלע מצה יצא אמרו אבל בלע הגדה לא יצא. ומכל מקום כשיש שם ילדים רכים שאינם יכולים להישאר ערים זמן רב, טוב לקצר בסיפור יציאת מצרים עד לאחר הסעודה, כדי לזכותם בכל המצוות הנהוגות, והכל לשם שמים.

יג. אם אין לו בן שישאל, בתו שואלתו, ואם לאו – אשתו שואלתו, ואם לאו – הוא שואל את עצמו, ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה. ובני בנים או בני בנות, הרי הם כבנים, וקודמים הם לבן חבירו או תלמידו. ואם בנו הוא גדול, מגיל בר מצוה ומעלה, בני הבנים קודמים לו, דכתיב ולמען תספר באזני בנך ובן בנך, כי הסבא קרוב יותר לנס יציאת מצרים מהדורות הבאים.

יד. כשהבן או האשה שאלו את כל השאלות של מה נשתנה, אין צריך הקורא לחזור ולומר מה נשתנה, אלא יכול להתחיל מיד עבדים היינו. ואם שאלו רק שאלה אחת לא נפטרו משאר השאלות. וכך אם שאלו שאלה אחרת מענין הסדר, כגון על עקירת הקערה ומזיגת הכוס השני, צריך הקורא לומר כל השאלות של מה נשתנה.

טו. אסור להפסיק בדיבור באמצע ההגדה, רק לצורך גדול, וישתדלו שההפסק יהיה בין פסקא לפסקא. ונכון להחמיר גם כן שלא לעשן סיגריות באמצע קריאת ההגדה וההלל. ובלאו הכי העיקר למעשה לאסור כיום לגמרי את עישון הסיגריות וכ"ש ביום טוב.

טז. אם הילדים הקטנים רעבים ורוצים לאכול באמצע אמירת ההגדה, יש ליתן להם מצה שמורה (אם יש לו חוץ מג' מצות של הסדר) ויברכו עליה המוציא ועל אכילת מצה, ויאכלו בהסיבה עד כמה שיוכלו לאכול.

יז. אף הסומא חייב בקריאת ההגדה, ומוציא גם את בני ביתו ידי חובתם. ורשאי לומר "מצה זו ומרור זה", כשנוטל המצה והמרור ומגביהם.

ממנהגי ההגדה

יח. כשיאמר "והיא שעמדה" יכסה המצות, ואוחז בעה"ב הכוס בידו הימנית (ויאמר "והיא שעמדה" בקול רם עד "מצילנו מידם"). ואז יניח הכוס מידו ויגלה את המצות.

יט. כשיאמר "ובאותות זה המטה", יקח בעה"ב את כוס היין בידו, וכשאומר "דם, ואש, ותימרות עשן", ישפוך שלש פעמים מהיין שבה לתוך כלי ריק. וטוב שיהיה כלי זה פגום או שבור מעט. כלי חרס אדום שבור, ויהיה לפניו בקרקע. וכן כשאומר דם צפרדע וכו' ישפוך עשר פעמים, וכן כשאומר דצ"ך, עד"ש, באח"ב, ישפוך שלש פעמים, ובפעם האחרונה ישפוך כל היין הנשאר בכוס, סך הכל ט"ז שפיכות, כמנין שם יוה"ך (י"ו – הך), שהוא רמז לחרבו של הקב"ה כביכול, שמנחית אותה על ראשי אויביו, שונאי ה' ושונאי ישראל. (ובחו"ל שרגילים לתרגם בלילה השני ללעוזות בלעז, נוהגים לשפוך ל"ב טיפות: ט"ז בלה"ק וט"ז בלעז. רמז לדבר: ואל יושבי "לב" קמי. ירמיה נ"א א'). ומנהג תונס לענות על כל אחת מעשר המכות: "ה' יצילנו". ונוהגים אח"כ לשפוך את היין שבכלי במקום שאין דורכים בני אדם, כגון בנקב שבכיוור וכדומה.

כ. אחר ששפך את היין שבכוס, אין צריך למלאתו שנית, עד שיגיע ל"לפיכך אנחנו חייבים", ואז ימזגו כוס שניה לבעל הבית ולכל המסובין.

פסח מצה ומרור

כא. כשיאמר פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו', יסתכל בזרוע שבקצרת הסדר, אך לא יגביהנו בידו, מפני שהוא זכר לקרבן פסח ונראה כאילו הקדישו, ונמצא כשאוכלו למחר כאילו אוכל קדשים בחוץ. ואף בפסקת "ובזרוע נטויה", אין להגביה הזרוע. וכשיאמר מצה זו וכו', יגביה את המצה (ומנהגנו להגביה חצי המצה שבקצרה, שהיא נקראת לחם עוני כמ"ש מה דרכו של עני בפרוסה וכו'), וכן כשיאמר מרור זה וכו' יגביה את המרור, להראותם למסובים כדי לחבב המצוה עליהם. ומנהגנו שכל אחד אוחז המצה הפרוסה במשך כל זמן אמירת הקטע מצה זו וכו' וכן אוחז במרור כשאומר מרור זה וכו', וכן עושים כלם בזה אחר זה. וטוב שיאחזו שלשה או ארבעה יחד כדי שלא לאַחַר זמן אכילת האפיקומן. ויש נוהגים שכל אחד אוחז המצה ואומר "מצה זו שאנחנו אוכלים על שום מה?" ונותנה לחבירו וחבירו לחבירו וכלם שואלים כנ"ל, ואחר כך עונים במקלה אחת ברוב עם הדרת מלך: "על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" וכו'. ובזה חוסכים ג"כ זמן יקר, וכן במרור. ואם השעה מאוחרת, בעה"ב מראה אותה למסובין ויאמרו עמו מלה במלה.

כב. מותר לשבת בעת קריאת ההלל שקודם הסעודה, וכן בעת קריאת ההלל שאחר הסעודה, ויש נוהגים לעמוד, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

כוס שניה

כג. כשיגיעו לומר "לפיכך אנחנו חייבים להודות" וכו' יכסו המצות, וימזגו לכל אחד מן המסובין כוס יין, וטוב למזוג לתוך כל כוס שלש טיפות מים. ויגביה כל אחד כוסו בידו ויאמר: לפיכך אנחנו חייבים וכו', ברוך אתה ה' אשר גאלנו וכו', וחותרם גאל ישראל. וכשאומר "ונאמר לפניו הללויה", יאמר הנו"ן

בחולם ולא בסגול. וישתו את הכוס בהסיבה על צד שמאל. ואינו מברך בפה"ג, שכבר נפטר בקידוש. ואינו מברך אחריו על הגפן, שברכת המזון פוטרנו. ואח"כ יגלה המצות. וראה לעיל בדיני "קדש" פרטי הלכות ההסיבה, והלכות הכוס והיין.

כד. לכתחלה יש לברך ברכת "אשר גאלנו" שבסיום ההגדה, קודם חצות. אולם אם סיים את קריאת ההגדה אחר חצות, יכול לברך ברכת אשר גאלנו וכו' בשם ומלכות.

כה. אם אין לו יין, יכול לברך ברכת אשר גאלנו גם בלא כוס.

כו. בברכת אשר גאלנו, הנוסח הנכון הוא: ונאכל שם "מן הזבחים ומן הפסחים", שהחגיגה נאכלת קודם לקרבן פסח. וסימן לדבר "ואמרתם זבח פסח הוא" (שמות י"ב כ"ז). וכן צריך לומר ונודה לך "שיר חדש" על גאולתנו, ולא שירה חדשה.

כז. מצות ההגדה וסיפור יציאת מצרים נמשך זמנם כל הלילה ועד שתחטפנו שינה, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תפ"א סעיף ב'): "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה".

כח. לאחר שתיית כוס שני, קודם נטילת ידים, נהג אבא מארי הגאון רבי מצליח מאזוז זצ"ל לערבב את כדורי החרוסת בתוך מי הלימון או החומץ, וטועם לראות אם מתקו המים.

רחצה

א. יטול ידיו לסעודה ויברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יפסיק בין הנטילה להמוציא אפילו בדברי תורה.

ב. אם יודע שלא הסיח דעתו מנטילה ראשונה עד עכשיו, יטנף ידיו בנגיעה במנעל ויחזור ויטול בברכה.

מוציא מצה

א. יקח המצות כסדר שהניחן, דהיינו הפרוסה בין שתי השלמות, ויאחזן בידו ויברך "המוציא לחם מן הארץ", ואחר כך ישמיט המצה התחתונה מידו ויברך: "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה", ובוצע כזית מהשלמה העליונה וכזית מהפרוסה, ויטבלם במלח, ויאכלם בהסיבה יחד, כלומר שבכל פעם שאוכל מהכזית של השלמה יכניס לפיו גם מהכזית של הפרוסה (אבל אין צריך להכניס שני כזיתים שלמים לתוך פיו, ויש בזה גם חשש סכנה ח"ו). ולכתחלה ילעס המצה היטב קודם שיבלענה, כדי שיטעם טעם מצה. ומיהו בדיעבד אם בלע המצה בלא לעיסה יצא.

ב. לכתחילה לא ישהה באכילתן יחד יותר משמונה דקות. וכן נהג אבא מארי הגאון רבי מצליח מאזוז זצ"ל. ובדיעבד יש להקל עד רבע שעה.

ג. הואיל ומצוות צריכות כוונה, לכן יש לכוין קודם אכילתו לצאת ידי חובת אכילת מצה (ומכל מקום אין צריך שיאמר בפה מלא שעושה לשם מצוה, אלא די בכוונת המחשבה בלבד, ואמירת "לשם יחוד" אינה אלא מדת חסידות). ובדיעבד אם לא כיוון באכילתו יצא.

ד. שיעור כזית מצה עבודת יד קשות, כעשרים גרם אף לכתחלה, והוא שוה לנפח 27 סמ"ק. ומהמצות הרכות שיעורו כשלשים ושמונה גרם, וממצות מכונה שיעורו כחמשה עשר גרם אף לכתחילה. ויאכל כזית מצה בריוח, כדי שיהא כזית מצה בתוך מעיו, חוץ ממה שנשאר בתוך פיו בין השינים והחניכים. ה. צריך לתת לכל בן ובת שהגיעו לגיל מצוות, שני כזיתים של מצה שמורה עבודת יד. ואם המצות שבקערה אינן מספיקות לתת לכל בני הבית שני

כזיתים, יתן להם שתי חתיכות קטנות, אחת מהשלמה ואחת מהמצה החצויה, וישלים להם שני כזיתים ממצה שמורה עבודת יד שמחוץ לקערה. וזקן או חולה יכולים להקל לקחת שתי חתיכות קטנות כנ"ל, וישלימו לכזית אחד בלבד מהמצות שמחוץ לקערה. ואפשר גם לטחון להם המצות, וישתו אותם עם מים, כדלהלן (סעיף י"ב).

ו. מי שנקבע לו תור לניתוח קיצור קיבה סמוך לפסח ובימים שלאחר הניתוח נאסר באכילת מצה לגמרי, אם אפשר לו לדחות הניתוח לאחר הפסח, הנה מה טוב. אך אם זה כרוך בבדיקות ובסיבוכים שונים, יעשה הטיפול, ובחג הפסח אנוס רחמנא פטריה.

ז. מנהגנו שכל בני הבית שומעים ברכת "המוציא" בלבד מבעל הבית, ובעה"ב מברך לעצמו על אכילת מצה וטועם מעט בהסיבה, ואחר כך מחלק לכל אחד שני כזיתים, וכל אחד מברך לעצמו ברכת על אכילת מצה. ובעה"ב יזהר לאכול עוד שני כזיתים שלמים מלבד המעט שטעם בתחלה. וצריכים המסובין ליזהר שלא לענות אמן אחר ברכת "על אכילת מצה" של הבוצע, שזה נחשב הפסק בין ברכת המוציא לאכילת מצה, כיון שאינם מכוונים לצאת בברכתו. וכן כל מי שעדיין לא התחיל לאכול יזהר שלא יענה אמן על ברכת "על אכילת מצה" של חברו, דהוי הפסק.

ח. כשיברך על אכילת מצה יכוין גם על אכילת המצה שבכורך. וטוב שלא ישיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל את הכורך, כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכורך (ולכן הגרי"ח בספר לשון חכמים ח"א לא תיקן "לשם יחוד" באריכות למרור ולכורך. ע"ש). ומכל מקום אם שח אין צריך לחזור ולברך, כיון שהתחיל במצוה. ואפילו שח בעודו לועס חלק מהכזית ששם בפיו בראשונה, אין צריך לחזור ולברך, שהרי גם הלעיסה היא מגוף המצוה עצמה, כיון שלכתחלה צריך שיהיה טעם מצה בפיו.

ט. אם לא הסב, צריך לחזור ולאכול בהסיבה. אך לא יחזור לברך, אפילו הפסיק בשיחה בינתיים. ולעיל בדיני קדש הרחבנו בהלכות ההסיבה. עיין שם.

י. כבר נתבאר לעיל (בדיני קדש סעיף ל"א) שמנהג הנשים הספרדיות להסב. ומכל מקום, אשה שלא היסבה יצאה ידי חובתה, אפילו בכזית מצה של חובה, ואינה צריכה לחזור ולאכול בהסיבה.

יא. טוב להקפיד שכל מצות המצוה (כלומר המצות שבקצרת הסדר, וכן הכזיתים שאוכלים בליל הסדר) תהיינה עבודת יד. ואם אינו מוצא מצות עבודת יד, יכול לקחת מצות מכונה (באופן שלחיצת הכפתור להפעלת המכונה נעשית ע"י ישראל שאומר "לשם מצת מצוה"), אך יקפיד שהמצות תהיינה שמורות משעת קצירה (וכל ההקפדה על מצות עבודת יד אינה אלא בליל הסדר, אולם ביתר ימי החג רשאי לכתחילה לאכול מצת-מכונה שמורה הכשרה לפסח). ובדיעבד כשאין לו, יוצא ידי חובה במצות רגילות השמורות משעת טחינה ואפילו משעת לישה בלבד.

יב. מי שקשה לו לאכול את כזיתות המצה, יכול לפורר את המצה לפירורים קטנים אף בלא שינוי, וכן היה נוהג הגאון רבי חיים אבולעפיא זצ"ל לעת זקנותו לאכול המצה כשהיא מפוררת. והמחמיר לטחון המצה מערב פסח, תבוא עליו ברכה. ומ"מ ראוי שלא יטחנו המצה ממש כקמח, שיש לחוש שנסתלק בזה ממנה שם לחם. וכן מותר לכתחלה לשרות את המצה במים, ובלבד שלא תמַחָה שם.

יג. אסור לאכול את כזיתות המצה עם מאכל אחר, דאתי רשות ומבטל מצוה (ומכל מקום רשאי לאכול מן המצה בפני עצמה אף יותר משיעור חיוב אכילת מצה, ובזה לא אמרינן דאתי רשות ומבטל למצוה). ואפילו ללפת את המצה בגבינה ושאר לפתן, או לטובלה בחומץ ומרק וכיוצא בזה שהוא דבר מועט, ראוי להחמיר. ובדיעבד שטבל בחומץ וכיו"ב יצא, שהטיבול הוא דבר מועט ובטל לגבי המצה, ובלבד שיוציאה מן החומץ או המרק תכף ומיד. ומי שאינו בקו הבריאות וקשה עליו לאכול המצה לבדה, רשאי לטבל המצה ביין או בשאר מי פירות או בתבשיל אף לכתחלה, ולא ישהה המצה בתוכם.

יד. אין יוצאים ידי חובה במצה מבושלת, וכן אין לשרות או לטבל המצה במרק

בכלי ראשון שהיד סולדת בו, ואם אין היד סולדת בו מותר. ומי שאינו בקו הבריאות וקשה לו לאכול המצה לבדה, רשאי לטבל המצה בתוך צלחת מרק, או בתוך כוס קפה ותה חמים, אפילו שהיד סולדת בהם, שכלי שני אינו מבשל אפילו כשהיד סולדת בו. ומכל מקום מהיות טוב נכון להחמיר שלא לטבל המצה במרק או בקפה ותה חמים אפילו בכלי שני, אלא כשאין היד סולדת בו, ובמקום צורך אין להחמיר.

טו. מותר לשלם דמי מצות מצוה לאחר החג. והמחמיר לשלם דמיהם קודם החג, תבוא עליו ברכה. ואם עשה קנין סודר עם המוכר, אין צריך כלל להחמיר לשלם המעות קודם החג.

טז. האוכל מצה בכל ימי הפסח, חוץ מלילה הראשון של פסח (ובחו"ל גם בלילה שני), אינו מברך אלא המוציא, אבל אם בירך ברכת "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה", הרי הוא נושא שם שמים לשוא, ומברך ברכה לבטלה (וגם עושה הפסק בין ברכת המוציא לאכילה), ואסור לענות אחריו אמן, כי אכילת מצה בשאר ימי הפסח (חוץ מלילה הראשון בארץ ישראל, ושני לילות הראשונים בחוצה לארץ), אינה מצוה גמורה אלא רשות, שאם ירצה לאכול אורז או פירות וכיוצא רשאי, ואינו חייב לאכול מצה, לפיכך אסור לברך עליה. ואותם שמתחסדים שלא לאכול מצה כלל בשאר ימי הפסח, מחשש שלא נזהרו כראוי באפיית המצה, לא יפה עושים, ובפרט בשבת ויום טוב שחובה לאכול בהם פת.

יז. מה שכתבנו שמברך על המצה בשאר ימות הפסח המוציא, זהו דוקא כשאוכל אכילת קבע (כלומר שזה סעודתו), אבל אם אוכל מהמצה אכילת עראי עד כזית ועד כביצה מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה.

יח. אכילת המצה והמרור צריכה להיות בלילה אחר צאת הכוכבים, ואם אכלם בבין השמשות, צריך לחזור ולאוכלם בלילה, ומכל מקום לא יברך שנית על אכילתו, שספק ברכות להקל.

יט. מי שאין לו מצה אלא פחות מכזית, וכן חולה שאסור לו לאכול כזית מצה

פן יכבד עליו חוליו, אבל רשאי הוא לאכול פחות מכזית, יאכל פחות מכזית, אך לא יברך עליו. ואם רשאי מבחינה רפואית לאכול כרבע ביצה, שהוא כשלשה עשר (13) סמ"ק, יכול גם לברך עליו.

כ. מי שיש לו שני כזיתים מצה, ולחבירו אין מצה כלל, עדיף שיתן לחבירו את הכזית השני, אף שמחמת כן לא ישאר לו כזית לאפיקומן, וכל אחד מהם יזכה בברכת "על אכילת מצה", ובקיום מצוה מן התורה (וינהגו כמו שפסק מרן בשלחן ערוך סימן תפ"ב לגבי מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, שיאכלנה בסוף סעודתו). אבל אם אין לו אלא כזית אחד של מצה, ולחבירו אין מצה כלל, לא יחלק הכזית לשנים, חצי לו וחצי לחבירו, שבזה שניהם אינם מקיימים את המצוה. וכן אינו רשאי לתת כזית המצה שלו לאדם אחר, ואפילו לרבו, שהדבר נחשב לזלזול במצוה וכפורק מעליו עול מצוות.

כא. מי שהרופאים קובעים שאכילת המצה מזיקה לבריאותו, ועלולה להביאו לידי חולי (אפילו אין בו סכנה), לא יאכל מצה כלל, ואם רצה להחמיר על עצמו, על כל פנים לא יברך "על אכילת מצה". אבל אם הרופאים מסתפקים אם יחלה ויפול למשכב מחמת אכילת מצה אם לאו, יאכל כזית מצה בברכה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. מיהו כל זה באופן שאין חשש סכנה כלל, אבל במקום חשש סכנה, אפילו אם הרופאים מסופקים בדבר, אסור לו להכניס עצמו במקום חשש סכנה. ואם עבר ואכל בברכה, מלבד שברכתו לבטלה, גם עצם המצוה יש בה משום מצוה הבאה בעבירה.

ומי שרגיש לאכילת דגן של חטה, ויוכל להביאו לידי חולי (כגון חולי "צליאק"), יכול לקיים מצות אכילת מצה בדגן של שבולת שועל, שאף השבולת שועל מין דגן הוא, כדאיתא במשנה (פסחים דף ל"ה ע"א). וכן נפסק בשלחן ערוך (סימן תנ"ג ס"א). ואף דלכתחלה יש לצאת ידי חובה בדגן של חטים, במקום חולי בודאי שיש ליקח מכל מין דגן אחר שאפשר לקיים בו המצוה.

כב. מצה שאינה שמורה שנתערבה במצות שמורות, נתבטלה ברוב ויוצא בה ידי חובה בדיעבד, אם אין לו מצה שמורה אחרת.

כג. זמן אכילת מצה ומרור לכתחלה עד חצות הלילה. ובדיעבד אם נתעכב עד אחר חצות, י"א שיאכל מצה ומרור בלי ברכת על אכילת מצה ועל אכילת מרור. והנוהגים לברך יש להם על מה לסמוך.

כד. מי שלא בירך "המוציא" אלא רק "על אכילת מצה", יצא ידי חובת מצה. ומכל מקום אם יש לו עוד מצה, ראוי שיחזור לאכול עוד כזית עם ברכת המוציא, אבל ברכת "על אכילת מצה" לא יברך שנית, ואפילו שח והפסיק בינתיים. ואם מה שלא בירך "המוציא" היה בשוגג, אין צריך לחזור ולאכול עוד כזית מצה.

כה. הנוסח הנכון בברכת אכילת מצה, הוא "על אכילת מצה", ובברכת אכילת מרור "על אכילת מרור", וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך, וכן המנהג. ומכל מקום אם בירך "לאכול מצה" וכן "לאכול מרור", יצא ידי חובה ואינו חוזר ומברך.

כו. נכון מאד להיזהר שלא לתת לגוי ממצת מצוה שבירכו עליה בליל פסח, והטעם משום חיבוב מצוה.

כז. מה שנהגו חסידים ואנשי מעשה שלא לשרות את המצה במים או במרק כל ימי הפסח, אינו מן הדין אלא חומרא בעלמא. ולכן מי שנהג כך בחושבו שכן ראוי על פי ההלכה, רשאי לבטל מנהגו בלי התרה, אבל מי שידע שמצד הדין מותר לאכול מצה שרויה ומצד חומרא בלבד הוא שנהג כן, ורוצה לבטל מנהגו, טוב שיעשה התרה ע"י שלשה אנשים. ואם לא עשה התרה יכול לאכול, ואפי' נהג להחמיר ג"פ או יותר.

כח. כשחל פסח בשבת, יש נוהגים להניח על השלחן י"ב מצות כמו בכל ליל שבת, ובכללם שלשת המצות השמורות הקערה, ויהיו מן הארבעה האמצעיים. ואצלנו לא נהגו בזה מעולם.

מרור

א. יתן החרוסת במים ומלח ויערבנו יפה בכף. ואח"כ יקח כזית מרור ויטבלנו בחרוסת. ולא ישהנו בתוכו כדי שלא יתבטל טעם המרור. ולכן צריך לנער את החרוסת מעל המרור ויחלק לכל אחד מהמסובין כזית כנ"ל.

ב. קודם אכילת המרור צריך לכוין לצאת ידי חובת אכילת מרור. ואם שכח ואכלו בלא כוונת מצוה, יצא ידי חובתו.

ג. טיבול המרור בחרוסת הוא מצוה מדברי סופרים, זכר לטיט ולתבן שנשתעבדו בהם ישראל במצרים. ולכן אף אם אין לו מרור, או שאינו יכול לאכול כזית מרור בשום אופן, צריך לקיים מצות אכילת חרוסת על ידי טיבול של ירק אחר בחרוסת, או בטיבול המצה בתוכה. וכן אם שכח ואכל המרור בלא שטבלו בחרוסת, צריך לחזור ולאכול כזית מרור על ידי טיבול בחרוסת. ומכל מקום אין מברכים על החרוסת, לפי שהיא טפלה למרור. ואף אם אוכל החרוסת בפני עצמה, אין לברך עליה כלל, מפני שעל הרוב היא באה כטפלה למרור.

ד. קודם אכילת המרור, יברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור". ויכוין בברכה זו גם על הכורך. ויאכלנו בלא הסיבה, שהוא זכר לעבדות. ואם היסב, אין צריך לחזור ולאכול שנית. וצריך לסיים אכילתו בתוך כדי אכילת פרס שהוא כשבע דקות, ויש אומרים כארבע דקות.

ה. אלו ירקות שאדם יוצא בהם ידי חובתו: חזרת (והיא הנקראת חסא), עולשין, תמכא, חרחבינא, מרור והוא הנקרא לענה. ועיקר המצוה בחזרת אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות. וכמ"ש בגמ' (פסחים דף ט"ל ע"א) מצוה בחזרת שתחלתו מתוק וסופו מר. ע"ש. ואם אין לו חזרת, יחזור אחר ראשון ראשון כפי הסדר הנ"ל. וכתב בשו"ת חכם צבי (סי' קי"ט): וכל אשר נגע יראת אלקים בלבבו, יקיים מצוה כתקנה ולא יקח הקריין אלא יקנה חסא לשם מצות מרור. ע"ש. וכ"כ הלבוש שנוהגין לחזור אחר חסא אפילו לקנותה בדמים יקרים, דסימנא מילתא היא לרמוז דחס רחמנא עלן. וכן המנהג פשוט

בעדות המזרח. אבל בארצות אשכנז לא היה מצוי אצלם חסא בימי ניסן בגלל הקור שבארצותם, ולכן לקחו קריין שהוא נמצא, ובארץ ישראל כדאי לשנות מנהגם.

ו. אם אינו מוצא מרור מן הירקות שכתבנו לעיל, יקח ירק מר אחר, ובלבד שיש בו הסימנים המוזכרים בש"ס לענין מרור, דהיינו שיהיה ראוי קצת לאכילה, ושיש לו שרף (פירוש: כשחותכים אותו יוצא במקום חתוכו מוהל לבן כחלב), ושפניו מכסיפים (דהיינו שעלה שלו אינו ירוק מאד אלא נוטה קצת ללבן). ומכל מקום כיון שאין אנו בקיאים בסימנים אלו, לא יברך עליהם "על אכילת מרור".

ז. חזרת (חסא) שהיא מגידולי מים, כשרה לצאת בה ידי חובת מרור.

ח. יזהר לקחת חסא רק תוצרת "גוש קטיף" וכדומה שהם נקיים מחשש תולעים, אפילו הוא יקר פי כמה. ואם לא מצא אלא חסא רגילה, ישליך את העלים שלה ויקח את הקלח בלבד, כי שם נקי בדרך כלל מתולעים. אלא שראוי ליטול מן הקלח היוצא חוץ לקרקע, לפי שיש אומרים שמה שהוא טמון בקרקע נקרא שורש, ואין יוצאים בשורש.

ט. כל מיני המרור יוצאים ידי חובה בעלין שלהם ובקלחן, אלא שבעלים אין יוצאין אלא אם כן הם לחים, ובקלחים יוצאים בין לחים בין יבשים, אבל לא במבושלים ולא בכבושים. וכבוש היינו ששרו אותו בחומץ אפילו זמן מועט מאד, או ששרו אותו במים עשרים וארבע שעות רצופות. וכן יזהר שלא יקח עלים כמושים. ומיהו בדיעבד שנשרה המרור במים מעת לעת או יותר, ואין לו מרור אחר לצאת בו ידי חובה, יכול לצאת בו ידי חובה.

י. אין לתת את עלי החסא בתוך חומץ כדי להסיר התולעים מהם, מפני שעל ידי זה נעשה המרור כבוש, וכמבואר בשלחן ערוך (יו"ד סימן ק"ה ס"א) שבזמן מועט נאסר כדי קליפה. (ועיין עוד לעיל פרק י"ט סעיף ה').

יא. גם מי שקשה עליו לאכול כזית מרור לרוב מרירותו, כגון במקומות שאין החזרת (חסא) מצויה, צריך לדחוק את עצמו ולאכול כזית. ואם אינו יכול

לאכול כזית בשום אופן, מצוה שיאכל מעט למצוה, אבל לא יברך עליו "על אכילת מרור", שאין אכילה פחות מכזית. מיהו אם אוכל כרבע ביצה (דהיינו 13 סמ"ק), שיש בזה שיעור כזית לדעת הרמב"ם ועוד, יכול לברך עליו.

יב. מי שהרופאים חוששים שאם יאכל מרור יבא לידי חולי ויפול למשכב, לא יאכל מרור, דספק דרבנן לקולא, ואפילו אם ירצה להחמיר ולאכול מרור לא יברך. ואפילו אם הרופא אומר שאין באכילת המרור חשש סכנה, והחולה חושש שיזיק לבריאותו, לא יחמיר על עצמו, כי לב יודע מרת נפשו. ואם הרופאים אומרים לחולה שאם יאכל מרור נשקפת סכנה לחייו, אסור לו להחמיר על עצמו ולאכול מרור, שהרי הוא עובר על מה שנאמר: ושמרתם את חקותי ואת מצותי אשר יעשה אותם האדם "וחי בהם" (ויקרא י"ח ה'), ודרשו חז"ל (ביומא דף פ"ה ע"ב): ולא שימות בהם.

יג. לכתחלה אנו פוטרים את המרור מברכת "בורא פרי האדמה" בברכת האדמה שמברך על הכרפס. ומכל מקום בדיעבד גם אם שכח ובירך בורא נפשות אחרי הכרפס, או שיצא לחצר ושינה מקומו בינתיים, אף על פי כן אינו צריך לברך על המרור שאוכל בסעודה, משום שברכת המוציא פוטרתו, הואיל וקבעו הכתוב לחובה, דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט' י"א). וגם בזמן הזה שהמרור מדרבנן, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון.

יד. צריך לשים לב להשאיר מעט חרוסת בקערה עד אכילת הכורך, שלא תחסר הקערה.

כורך

א. במסכת פסחים (דף קט"ו ע"א) נחלקו הלל הזקן וחכמים באופן אכילת קרבן הפסח המצה והמרור בזמן שבית המקדש היה קיים ומצותם היתה מדאורייתא, לדעת חכמים יש לאכול כל אחד מהם בפני עצמו, ולדעת הלל

הזקן, אוכל משלשת הכזיתים יחד, מצה, ומרור, וקרבן פסח. וכעת שחרב בית המקדש ואין לנו קרבן פסח, לכל הדעות צריך לאכול המצה לבדה והמרור לבדו, כי המצה מדאורייתא גם בזמן הזה והמרור מדרבנן, ואם יאכלם יחד, יבטל המרור דרבנן טעם המצה דאורייתא. ומכל מקום אחרי אכילת המצה ומרור כל אחד בפני עצמו, יאכל שוב מצה ומרור יחד כדלהלן, זכר למה שנהג הלל הזקן בזמן המקדש. וסדר מצה מרור וכורך כך הוא: מתחלה "מצה" שהיא דאורייתא, ואחריה "מרור" שהוא מדרבנן בזה"ז, ואחריהם "כורך" שהוא מנהג לזכר בעלמא. ללמדך שבכל מקום יש לשמור העיקר ואחר כך להוסיף החסידות וההידור, ולא להפך.

ב. יקח כזית מהמצה השלישית (התחתונה) שבקערה, וכורכה עם כזית מרור, ויטבלם בחרוסת. ובטיבול זה שהוא לזכר בעלמא אין צריך לנער החרוסת, ובלבד שלא ישהה הכריכה בתוך החרוסת. וכן המנהג (ורק באכילת המרור בפני עצמו צריך לנער ממנו החרוסת). ויחלק לכל אחד מהמסובין. וקודם אכילת הכורך נוהגים לומר: "זכר למקדש כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת, לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו". ומנהג זה יסודתו בהררי קדש, ואין לערער עליו (משום הפסק). ויאכלם בהסיבה. ובדיעבד אם לא הסב, אם קשה עליו לחזור ולאכול בהסיבה, יצא.

ג. מנהגנו לכרוך את עלי החסה סביב המצה. ומנהג האשכנזים לכרוך את המצה על המרור, דהיינו ששמים כמה פרוסות מצה מכאן ומכאן, והמרור באמצע, מפני שאין להם חסה רק קריין כידוע. ואין קפידא בזה, רק שיקפיד לאכול יחד מהמצה והמרור, ולא יעשה כדרך מקצת עמי הארץ שמפרידים זה מזה, ואוכלים המצה לבד והמרור לבד.

ד. יש נוהגים לערב כרפס או שאר ירקות בכריכה, וראוי למנוע מנהג זה, ולעשות זכר למקדש במצות הכריכה של מצה ומרור בלבד.

ה. לא ישהה באכילת הכורך יותר מרבע שעה. וטוב שיסיים תוך שמונה דקות.

ו. אם אין מספיק כזית מהמצה השלישית לכל אחד מבני הבית, יקח ממנה מעט, וישלים לכזית ממצה עבודת־יד שמחוץ לקערה.

ו. אם שכח לטבל הכריכה בחרוסת, וקשה עליו לחזור ולאכול שוב, אין צריך לחזור ולאכול הכריכה על ידי טיבול בחרוסת. ומכל מקום נכון שיקח משהו מצה ומרור, ויכרכם ויטבלם בחרוסת, ויאכל בהסיבה.

ז. הואיל ואין הכריכה אלא לזכר בעלמא, לפיכך יכול כל אדם להקל במקום הצורך, ולאכול כשליש ביצה (כשמונה עשרה סמ"ק) מן המצה, וכשליש ביצה מן המרור, ולסמוך על דעת הסוברים שזהו שיעור הכזית. ומי שגם זה קשה עליו, רשאי להקל יותר ולקחת כל שהוא מרור בלבד [ובפרט אותם הלוקחים קריין וכיו"ב, שבודאי יש להקל עליהם בזה]. ואם קשה עליו הדבר מאוד, רשאי שלא לאכול הכריכה כלל. ומי ששכח מהכריכה, ולא נזכר עד שנטל ידיו למים אחרונים, לא יחזור לאכול הכריכה, שכבר יצא ידי חובתו באכילת המצה והמרור כל אחד בפני עצמו.

שלחן עורך

א. יערוך שלחנו כיד ה' הטובה עליו, ויסעד לבו בשמחה מתוך שבח והודאה להשי"ת על כל הנסים אשר גמלנו ממצרים ועד הנה, והאוכל כל סעודתו בהסיבה הרי זה משובח, ובלבד שיזהר שיהיו בגדיו נקיים לכבוד החג. והחכם עיניו בראשו לבל ימלא כריסו ושלא ישתכר, בכדי שיאכל את האפיקומן בתיאבון. ומצוה מן המובחר שיאכל את האפיקומן כשהוא עדיין רעב קצת, ועל ידו נהיה שבע.

ב. במקום שנהגו לאכול צלי בליל פסח, אוכלים. ובמקום שנהגו שלא לאכול, אין אוכלים (ומבואר באחרונים שבארצותינו נהגו שלא לאכול). ואפילו בשר עגל ועוף צלוי, אסור. אבל דגים וביצים מותר לאכלם צלי, כיון שאינם טעונים שחיטה ואינם דומים לקרבן פסח. וכל האיסור רק בלילה, אבל ביום מותר לאכול צלי.

ג. אף במקום שנוהגים לאכול צלי בלילי פסחים, מכל מקום את הזרוע שהניחו בקערה אין לאכול מפני שייחדוהו זכר לקרבן פסח, ונראה כאוכל קדשים בחוץ. אבל מותר לאכול בשר הזרוע הנ"ל צלי בסעודת הבוקר ביום פסח. ואם הוא מבושל, אפשר להקל לאוכלו אף בליל פסח בתוך הסעודה מבלי להזכיר עליו שם פסח כלל. ובני תימן נוהגים לאכול בלילה אפילו צלוי.

ד. מקום שנהגו שלא לאכול צלי, אפילו צלי קדר (דהיינו שנותן הבשר בקדרה בלא מים), אסור. וכן בשר שבישלו ואחר כך צלאו, נחשב כבשר צלי, ואסור לאכלו. אבל אם צלאו ואחר כך בישלו, יש להקל במקום הצורך. וכן טיגון בשמן נחשב כבישול, ולא נחשב כצלי לענין זה.

ה. נוהגים אצלנו לאכול את אֶלִית הכבש מטוגנת בשומן בליל פסח אחרי התבשיל הראשון.

ו. יש להיזהר בליל פסח שאוכלים בהסיבה, שלא להשיח בסעודה כלל, שמא יקדים קנה לושט, ויבוא לידי סכנה.

ז. מי שנרדם באמצע הסעודה וישן שנת עראי, כגון על אצילי ידיו או על השלחן וכיוצא, כשמתעורר צריך לחזור ליטול ידיו לסעודה בלא ברכה, וכן לא יברך המוציא. אבל אם ישן שינת קבע, כגון על גבי מטה או ספה בפשוט ידים ורגלים, אפילו אם ישן רק זמן מועט מאד בריכוז, ואע"פ שיתר הסועדים נשארו ערים, צריך לחזור וליטול ידיו בברכה ולברך גם המוציא לחם מן הארץ. ואח"כ מותר לו לאכול האפיקומן, אא"כ נרדם אחר שכבר התחילו באכילת האפיקומן.

צפון

א. אחר גמר כל הסעודה, יתן לכל אחד מהמסובין כזית מהמצה שהצניעה

לאפיקומן, זכר לקרבן פסח, ויאכלוה בהסיבה (ולא ישהו באכילתה רק ארבע דקות, ולמי שמתקשה יש להקל עד שבע דקות ומחצה). ובדיעבד אם אכלה ללא הסיבה, יצא. ומכל מקום אם עדיין לא בירך ברכת המזון, ואין האכילה השנית קשה עליו, יש לו לחזור ולאכול האפיקומן בהסיבה. ואם כבר בירך ברכת המזון ואחר כך נזכר, אין צריך לחזור ולאכול בהסיבה. ונוהגים לומר קודם אכילת האפיקומן: "זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע". כלומר שהפסח היה נאכל בסוף הסעודה כאשר הוא כמעט שָׁבַע, ולא היו אוכלים את קרבן הפסח באמצע הסעודה, כדי שישאר טעמו בפיו. ועוד, שאם היו אוכלים אותו כשהם רעבים ותאבים, עלולים לבוא לידי שבירת עצם.

ב. יש נוהגים לאכול שני כזיתים לאפיקומן, אחד זכר לקרבן פסח, ואחד זכר למצה שהיתה נאכלת עמו. אבל מנהגנו לאכול רק כזית אחד מפני הטורח אחר הסעודה, וכן נהגו אבא מארי הגאון ומר זקני זצ"ל, ולא שמענו מי שהחמיר בדבר מעולם. ויכוין באכילתו שהוא זכר לפסח, וגם זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן. ואף הרוצה להחמיר לעצמו ולאכול כשיעור שני זיתים, די שיאכל הכזית הנוסף כמ"ד שהוא כשליש ביצה.

ג. אם המצה שהצניע לאפיקומן אינה מספיקה לכזית לכל אחד מהמסובין, יתן ממנה חתיכה קטנה לכל אחד, וישלים להם כזית ממצה "עבודת-יד" אחרת שיש בבית. וכן אם אבדה המצה שהצניעו לאפיקומן, יקח מצה עבודת יד אחרת.

ד. מצוה מן המובחר לאכול את האפיקומן כשהוא תאב ורעב מעט, ויאכל ממנו וישבע. ומכל מקום גם אם אכל לאחר שבע, יצא. ואם היה שבע כל כך עד שהוא קץ באכילתו, לא יצא ידי חובתו. ועליו נאמר (הושע י"ד י'): "ופושעים יכשלו בם". ולפיכך יזהר מאד לאכול האפיקומן בהסיבה, שאם לא כן, יצטרך לחזור ולאכלו שנית בהסיבה, ויכבד עליו הדבר. ואם קשה עליו ביותר, יש להקל בדיעבד.

ה. משעה שהתחיל לאכול את האפיקומן לא יעבור למקום אחר עד שיסיים אכילתו. ואפילו לשלחן אחר באותו חדר, אסור, לפי שהאפיקומן הוא זכר

לפסח ואסור לאכול מן הפסח בשני מקומות, אלא אם כן היו פני המסובים אלו כנגד אלו, שאז נחשבים כמקום אחד. וכן יזהר שלא יישן באמצע אכילתו. אבל אם התנמנם בלבד, יכול להמשיך לאכול. ומי שישן באמצע אכילתו, עיין למעלה בדיני "שלחן עורך" (סעיף ז').

ו. שכח ולא אכל אפיקומן, יש בזה כמה חילוקי דינים, ואלו הם: אם נזכר קודם שהתחיל ברכת המזון, אפילו נטל ידיו למים אחרונים וזימן, אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא. ויטול ידיו בלא ברכה. ואם נזכר אחר שהתחיל ברכת המזון, יסיים ברכת המזון ולא יברך על הכוס, ויחזור ויטול ידיו בלא ברכה, ויברך המוציא ויאכל אפיקומן ויברך ברכת המזון על הכוס. אולם אם לא נזכר עד אחר שבירך בורא פרי הגפן על הכוס, אם לא אכל בסעודתו מצה שמורה משעת קצירה (מלבד הכזיתים של המצה והכורך), ואפילו מצה שמורה של מכוונה לא אכל, יחזור ויטול ידיו (בלי ברכה, אא"כ הסיח דעתו) ויברך המוציא ויאכל אפיקומן ויברך ברכת המזון בלא כוס, שכבר בירך על הכוס בברכת המזון הקודמת.

ז. יהא זהיר לאכול האפיקומן קודם חצות. ובדיעבד יוצא ידי חובה אף לאחר חצות.

ח. אחר אכילת האפיקומן אין לאכול שום דבר. ואם טעה ואכל פירות וכיוצא בזה, חוזר ואוכל אפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו. ואם בירך כבר ברכת המזון, אין צריך לחזור ולאכול אפיקומן. וכן לא ישתה שום משקה אלא מים ושתי כוסות יין האחרונות שתיקנו חז"ל. והמיקל לשתות תה וקפה כדי שיהא נייעור לעסוק בהלכות הפסח ובסיפור יציאת מצרים אחר ההלל, יש לו על מה לסמוך. והחכם עיניו בראשו, שלא יאחר הרבה בלילה ויקום בבוקר לאחר זמן ק"ש של שחרית.

ט. נכון לומר דברי תורה על השלחן, וללמוד משניות פסחים, דבר בעתו מה טוב. אולם כשתרדמה נופלת על המסובין, טוב יותר להזדרז, לגמור את ההלל לזכות את הרבים.

ברוך

א. מצוה לחזור אחר זימון, והיינו לחזור אחר זימון מתחלה קודם הסעודה. ולכן נהגו לחוג כמה משפחות ביחד בליל הסדר שיעשו זימון. זכר לדבר: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו וגו' (שמות י"ב ד'). וכן מנהג פשוט בכל המקומות ששמענו וראינו. ויש יוצאים מן הכלל שעושים סדר בנפרד כגון האדמו"ר מליבאוויטש זיע"א.

ב. תיקנו חז"ל לומר ברכת המזון על כוס שלישי. וידיחנו וישטפנו מבפנים ומבחוץ ואפילו הוא נקי. ויתן היין לתוך הכוס ולא ימזוג לתוכו מים אלא בברכה שניה [כשאומר ואכלת ושבעת וברכת "את" ה']. ומנהגנו גם בזה שכל אחד מוזג לחבירו כנז"ל בכוס א' וכן בכל הכוסות. ומקבלו בשתי ידיו משתי ידיו של אדם אחר קודם פסוק "וידבר אלי זה השלחן", וכשמתחיל לברך אוחזו בימינו, ולא תאחז יד שמאלו בכוס כדי לסייע. ומגביהו טפח, ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו ממנו. ויש מחמירין להגביהו זרת דהיינו ג' טפחים.

ג. יאחז כל אחד כוסו בידו ויברך עליו ברכת המזון. ואסור להסב בברכת המזון דרך גאווה אלא ישב באימה.

ד. כל אחד מהמסובין יברך ברכת המזון בלחש עם המברך, ולא יצא על ידי שמיעה, כיון שקשה לכוין בכל תיבה ותיבה ששומע מהמברך.

ה. בסוף הברכה יאמר בעה"ב פסוק כוס ישועות אשא וגו', סברי מרנן (ועונים לחיים), ויברך בורא פרי הגפן, ושותים את הכוס בהסיבה. ויכוין בברכת בורא פרי הגפן גם על כוס רביעי. ואם לא היסב יחזור לשתות בהסיבה. ויקפיד לשתות רביעית שלמה לפחות בכוס שלישי או רביעי, כדי שיוכל לברך ברכת על הגפן לבסוף.

ו. יש ליתן את לבו לומר יעלה ויבא. ואם טעה ולא אמרו, אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה', לפני שיסיים בונה ירושלים, אומר "למדני חקיך" וחוזר לומר יעלה ויבא. ואם לא נזכר עד שאמר בונה ירושלים, אומר בין ברכת בונה

ירושלים לברכת הטוב והמטיב: "ברוך אתה ה' אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קודש הזה, בא"י מקדש ישראל והזמנים". אבל אם התחיל בברכת הטוב והמטיב, אפילו אמר תיבת "ברוך" בלבד, חוזר לראש ברכת המזון. מיהו אם לא נזכר בטעותו עד אחר ששתה כוס שלישי, אף שחוזר לברך בהמ"ז, אינו חוזר לשתות כוס שלישי.

ז. אין לשתות יין בין כוס שלישי לרביעי.

הלל

א. מוזגים לו כוס רביעי וגומר עליו את ההלל, והמנהג לומר קודם ההלל את הפסוקים שפוך חמתך וגו', כי אכל את יעקב וגו' (תהלים ע"ט ו"ז). וטוב שיאחזו את הכוס בידו במשך אמירת כל ההלל. ואם אינו יכול לעשות כן, יש לאוחזו לפחות בברכת יהללוך.

ב. יש לעורר את כל המסובים שיאמרו ההלל בהתלהבות, ולא יקראו את ההלל כשהם מתנמנמים, ומכל שכן שלא יקראוהו בשחוק וקלות ראש, ואף לא במרוצה כמשא כבד יכבד מהם, שהכל הולך אחר החתום.

ג. הגדול שבבית או מי שהגיע למצוות אומר בקול את הפסוק "הודו לה' כי טוב" שבהלל, וכלם אומרים עמו בלחש ועונים אחריו בקול: "כי לעולם חסדו". וכן יאמר נא ישראל וגו' בית אהרן וגו' יראי ה' וגו'. וכן באמירת "אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא" יאמר הגדול בקול, ויענו המסובין אחריו. אולם מזמור קל"ו הנקרא "הלל הגדול" אין צריך שהאחד יאמר את הפסוק והשנים יענו אחריו.

ד. באמירת הפסוקים "יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, יאמרו נא בית אהרן" וגו', יש נוהגים שאחד אומר בקול כל הפסוק ושאר המסובין חוזרים אחריו,

ויש נוהגים שאחד אומר תחלת הפסוק בקול רם, וכל המסובין (והוא עמהם) מסיימים ועונים: "כי לעולם חסדו". והנכון שגם המסובין יאמרו עמו בלחש את תחלת הפסוק. וכן יש ליזהר בדבר זה באמירת ההלל בכל השנה.

ה. אחר ההלל אומר נשמת כל חי וברכת ישתבח, אך יזהר שלא יחתום בה (בא"י מלך גדול ומהולל בתשבחות וכו'), אלא כשאומר "ומעולם עד עולם אתה אל" יפסיק. ואם טעה וחתם בברכת ישתבח, לא יחתום בברכת יהללוך שאומר אח"כ.

ו. אחר ישתבח יאחז את הכוס בידו, ויברך יהללוך וכו' ויחתום בא"י מלך מהולל בתשבחות (ואין עונה אמן אחר עצמו), ושותה את הכוס בהסיבה. ואם לא היסב, יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכת בורא פרי הגפן, דספק ברכות להקל. ובכוס זו לא יפחות משתיית שיעור רביעית (81cc), אלא אם כן כבר שתה שיעור רביעית בכוס שלישי, וכנזכר לעיל (בדיני ברך סעיף ה').

ז. ראוי להשתדל לסיים את ההלל ולשתות כוס רביעי קודם חצות הלילה. ומכל מקום אם נתאחר עד אחר חצות הלילה יכול לומר ברכת יהללוך כרגיל.

נרצה

א. ירצה כקרבן אשה, [ככתוב בתורת משה, כל האזרח ככה יעשה], פסח הוא לה' האל המתנשא. ומלך ביופיו תחזינה עינינו, על ארצנו ועל נחלת אבותינו, [יראו עינינו וישמח לבנו, במהרה בימינו אמן].

ב. מצוה שיעסוק בהלכות פסח ובסיפור יציאת מצרים ובנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו כפי יכלתו עד שתחטפנו שינה. ויש נוהגים לומר שיר השירים ופיוטים כגון חד גדיא. ואירע שאחד התלוצץ על פיוט זה, וחייבוהו נדוי, והצריכוהו שישאל מחילה. ועל כן יהיה מורא שמים עליו, וגילו ברעדה.

ג. קוראים שיר השירים כלו. ואינו רשאי לשתות יין רק מים וקפה, ואומר ק"ש שעל המטה עם הפסוקים כמו בכל השנה. ואם הוא ניעור עד אחר חצות, יאמר קריאת שמע מעט קודם חצות, וברכת המפיל יברך כשעולה על יצועו, בלא שם ומלכות. וי"א שגם לפני חצות לא יברך מפני שהוא ליל שימורים. ולדידן בלא"ה מברכים כל השנה בלי שם ומלכות מכמה טעמים.

פרק כ"ד

הלכות שאר ימי הפסח ומוצאי החג

א. שחרית של יום טוב מתפללים בשמחה ובניגון. וקודם ברוך שאמר אומרים כל המזמורים הנאמרים בשבת. והמנהג לומר המזמור של פסח (תהלים ק"ז) אחר מזמור "יושב בסתר עליון". ואחר החזרה של שחרית גומרים את ההלל ומברכים עליו "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לגמור את ההלל".

ב. מי ששכח ביו"ט והתפלל שמונה עשרה כתפלה של חול, אלא שאמר בעבודה יעלה ויבוא וכו' את יום טוב מקרא קודש וכו', יצא. ודוקא בשחרית ומנחה, אבל במוסף של שבת חוה"מ אם טעה ואמר מוסף של שבת והוסיף יעלה ויבא בעבודה לא יצא, שהרי לא הזכיר קרבנות מוסף החג כלל.

ג. אם חל יום טוב בשבת, וטעה ולא חתם בשבת, אלא אמר מקדש ישראל והזמנים, עיין לעיל (פרק כ"ב סעיף ג').

ד. בעת פתיחת ההיכל הוצאת ספר תורה ביום טוב הנכון שלא לומר י"ג מדות, אלא אומרים בריך שמייה, והתפלה שתקן רבנו האר"י, והתפלה להוצאת ס"ת לחג הפסח. והנכון לומר מתחילה התפלה להוצאת ס"ת (שמקורה מחמדת ימים), ואח"כ רבנו של עולם מלא כל משאלות לבנו לטובה וכו' (שתיקן האר"י ז"ל), ואח"כ בריך שמייה וכו', משום מעלין בקדש ואין מורידין (ברכות דף כ"ח ע"א). ויש נוהגים להיפך, ונהרא נהרא ופשטיה.

ה. ביום טוב הראשון של פסח לפני מוסף אומרים תיקון הטל, והנכון כמנהג ארץ ישראל לאומרו מיד אחר ההפטרה או בין אשרי יושבי ביתך לחצי קדיש שלפני מוסף. ופותרים בפיוט לשוני בוננת. ומה שאומרים בפיוט "לך לשלום גשם", הטעם כי הגשמים בקיץ סימן קללה, כמו שאמרו חז"ל במסכת תענית (דף י"ב ע"ב), ועכ"פ לאו זימניה הוא. אבל בתקון הגשם לא אמר לך לשלום טל וכו' לפי שהטל אינו נעצר.

ו. החל ממוסף של יום טוב ראשון של פסח מפסיקים לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" ואומרים "מוריד הטל". ואם טעה במוסף ואמר מוריד הגשם במקום מוריד הטל, וסיים הברכה ואמר מחיה המתים, לא יחזור.

ז. במוצאי יום טוב יכול לקרות לאור הנר קודם ההבדלה. ובזמננו במקום שיש אור חשמל יש להקל אף במוצאי שבת, וכמ"ש בס' סנסן ליאיר (עמוד ד). ע"ש.

ח. בתפלת ערבית של מוצאי החג הראשון, מתחילים לספור העומר. והנכון לספור אחר קדיש תתקבל קודם אמירת "שיר למעלות". וקודם הספירה בלילה זה נוהגים לקרוא סדר קצירת העומר, שדבר בעתו מה טוב. ואחר כך אומרים "לשם יחוד" ומברכים וסופרים בעמידה. ואחר הספירה אומרים "הרחמן הוא יבנה בית המקדש ויחזיר העבודה למקומה, במהרה בימינו, אמן", והמנהג לומר גם מזמור למנצח בנגינות (תהלים מ"ז) ואח"כ אנא בכח. ומי שקשה לו יכול לשבת בשעת אמירת למנצח ואנא בכח.

ט. במוצאי יום טוב מבדילים על הכוס, ואם חל באמצע השבוע אין מברכים בהבדלה על הנר ולא על הבשמים, ובברכת ההבדלה שבמוצאי יום טוב חותם "המבדיל בין קדש לחול" כמו במוצאי שבת. ואם טעה ואמר "המבדיל בין קודש לקודש", נראה דהוי משנה ממטבע שטבעו חכמים וצריך לחזור.

י. בחול המועד שהוא יום שני של פסח, ט"ז בניסן, וכן בשאר ימי חול המועד ערבית שחרית ומנחה, צריך לומר יעלה ויבוא. ואם לא אמרו וסיים תפלתו, חוזר לראש התפלה. ואחר שחרית קוראים ההלל בדילוג, ומנהג ארץ ישראל

ואגפיה שאין מברכים על קריאתו. ואף העולים מחוץ לארץ לארץ ישראל צריכים לנהוג כמנהג ארץ ישראל שלא לברך, וכדעת מרן והרמב"ם מארי דארעא דישראל.

יא. אחר קריאת ההלל וקריאת ספר תורה בפרשת היום, מתפללים מוסף כמו ביו"ט הראשון, אלא שביו"ט אומרים "יום טוב מקרא קודש הזה", ובחול המועד אומרים "יום מקרא קודש הזה". ואם אמר בחול המועד "יום טוב מקרא קודש" אין מחזירין אותו. ומ"מ אם נזכר לפני חזרת הש"ץ יאמר לש"ץ שיכוין עליו בתפלתו, ויענה רק אמן ולא בהוב"ש ולא מודים דרבנן.

יב. בימי חול המועד נוהגים לומר מזמור החג (תהלים ק"ז) קודם תפלת ערבית, ובשחרית אחר תפלת מוסף, ובתפלת מנחה קודם עלינו לשבח.

יג. ביום ראשון של חול המועד אחר תפלת שחרית נהגו שהחזן מכריז "היום יום אחד לעומר", וכל הציבור אומרים עמו, וביום השני מכריזים "היום יום שני לעומר", וכך כל ימי העומר, ויועיל למי ששכח יום אחד.

יד. בשבת חול המועד, בין בפסח בין בסוכות, אין המפטיר מזכיר כלל בברכת הפטרה את החג, שהרי אין הפטרה בחול המועד ולא באה הפטרה אלא בשביל השבת, לפיכך אינו חותם אלא מקדש השבת בלבד.

טו. בליל שביעי של פסח מנהגנו לומר סדר "תיקון ליל שביעי של פסח" הנדפס בספר קריאי מועד, אלא שאין ערים כל הלילה, אלא לומדים כמה שעות בתחילת הלילה, ומחלקים את הלימוד בתהלים ובזוהר לכמה אנשים, וגומרים שירת הים סמוך לחצות והולכים לישון.

טז. מנהג יפה לערוך "סעודה שלישית" ביום טוב אחרון של פסח.

יז. התחיל לסעוד בסוף יום שביעי של פסח, כשהגיע יום שמיני הרי הוא מותר לאכול חמץ ואפילו שעדיין לא התפלל ולא הבדיל. ונכון להחמיר שלא לאכול חמץ עד אחרי התפלה וההבדלה, שלא יהא חג הפסח עליו כמשאוי.

יח. המצה במוצאי החג ברכתה בורא מיני מזונות. ואם רוצה לברך עליה

המוציא, כגון שחל שביעי של פסח בשבת וצריך לקיים סעודה רביעית, יש לאכול שתי מצות ומחצה (מצות מכונה) שיש בהן שיעור קביעות סעודה.

יט. מותר לאכול מצה בשמיני של פסח, ואין בזה איסור כל תוסיף, משום שהמצה בכל שבעה אינה מצוה אלא רשות.

כ. חמץ שנמכר לגוי כהלכתו, אין צריך לחוש ולפרוש ממנו אחר פסח. ומכל מקום יש לזהר שלא לקנות לאחר פסח מאכל או משקה שיש בו תערובת חמץ, אלא מבעלי מכולת יראי שמים שמכרו את החמץ שלהם לגוי קודם פסח על ידי הרבנות המקומית כנהוג. אבל יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, יש לחוש שלא מכר חמצו לגוי, ואפילו הוא אומר שמכר, אין לסמוך על דיבורו עד שִׁיְרָאָה תעודה מתאימה מהרבנות המקומית מאותה שנה המאשרת דבר המכירה.

כא. בליל מוצאי חג הפסח ולמחרתו (יום ה"מימונה") נהגו בכמה קהלות ישראל להרבות בשמחה ובמאכלים מיוחדים, איש איש כמנהג אבותיו, וטעמם ונימוקם עמם, ואל תטוש תורת אמך. ועל כל פנים צריכים לזהר מאד שלא להגיע להוללות וריקודים בתערובת ח"ו, אלא לערוך השמחה על טהרת הקדש. והמזהיר והנזהר שלומם ירבה כנהר.